İNSAN HAKLARI AÇISINDAN KİŞİSEL VERİLERİN KORUNMASI SORUNU

Gökçe Çobansoy
101128117

YÜKSEK LİSANS TEZİ
İnsan Hakları Anabilim Dalı
İnsan Hakları Yüksek Lisans Programı
Danışman: Prof.Dr. İoanna Kuçuradi

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Ocak, 2020

İNSAN HAKLARI AÇISINDAN KİŞİSEL VERİLERİN KORUNMASI SORUNU

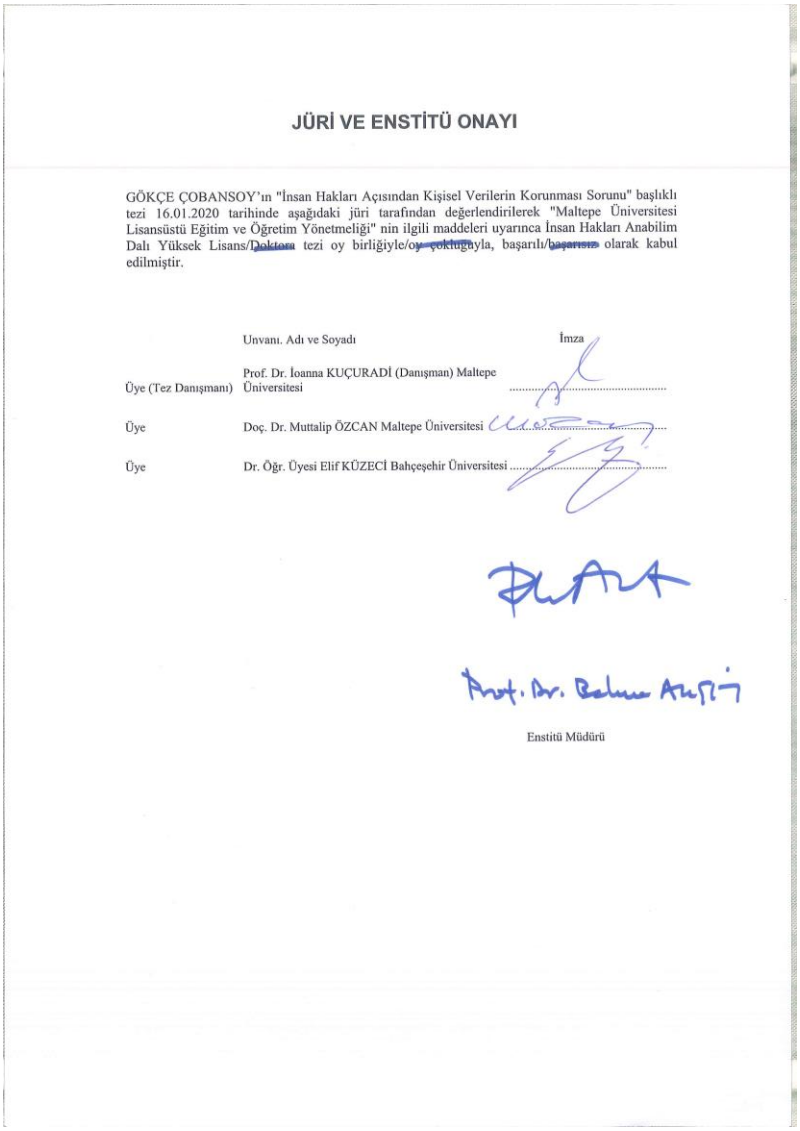
Gökçe Çobansoy
101128117
Orcid: 0000-0002-7576-6487

YÜKSEK LİSANS TEZİ
İnsan Hakları Anabilim Dalı
İnsan Hakları Yüksek Lisans Programı
Danışman: Prof. Dr. İoanna Kuçuradi

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Ocak, 2020

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

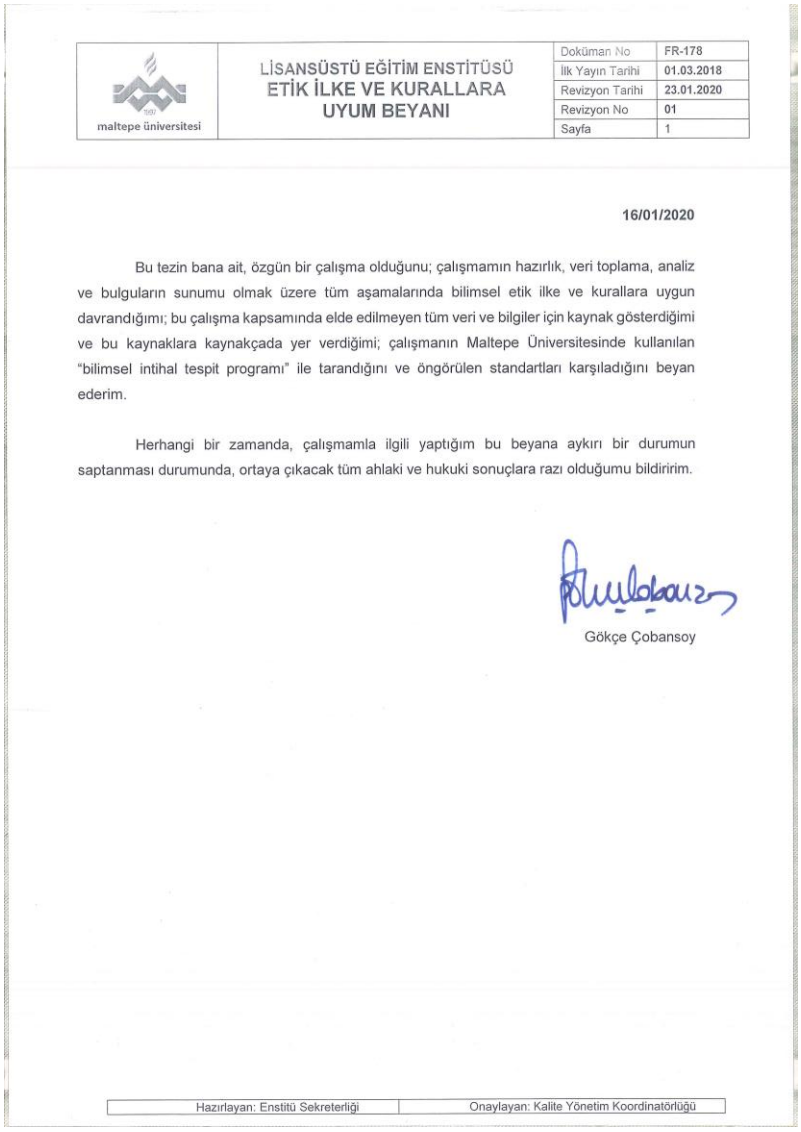
GÖKÇE ÇOBANSOY'ın "İnsan Hakları Açısından Kişisel Verilerin Korunması Sorunu" başlıklı tezi 16.01.2020 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği" nin ilgili maddeleri uyarınca İnsan Hakları Anabilim Dalı Yüksek Lisans/Doktora tezi oy birliğiyle/oy çokluğuyla, başarılı/başarısız olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı. Adı ve Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı)	Prof. Dr. İoanna KUÇURADİ (Danışman) Maltepe Üniversitesi	
Üye	Doç. Dr. Muttalip ÖZCAN Maltepe Üniversitesi	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Elif KÜZECİ Bahçeşehir Üniversitesi	

Prof. Dr. Bahar Aydın

Enstitü Müdürü

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

maltepe üniversitesi	LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI	Doküman No	FR-178
		İlk Yayın Tarihi	01.03.2018
		Revizyon Tarihi	23.01.2020
		Revizyon No	01
		Sayfa	1

16/01/2020

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bulguların sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; çalışmanın Maltepe Üniversitesinde kullanılan "bilimsel intihal tespit programı" ile tarandığını ve öngörülen standartları karşıladığını beyan ederim.

Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Gökçe Çobansoy

Hazırlayan: Enstitü Sekreterliği	Onaylayan: Kalite Yönetim Koordinatörlüğü

TEŞEKKÜR

Yıllar önce, öğrencisi olmak için büyük bir heyecanla beklediğim, uzun bir süre öğrencisi olma şansını elde ettiğim ve hayranlığımın her geçen gün arttığı, insanın değerini ve insan onurunu hayatımın her alanında düşünmemi sağlayan, bir yıldız gibi yolumu aydınlatan, çok değerli hocam Prof. Dr. İoanna Kuçuradi'ye bana açtığı müthiş ufuk, kattığı değer ve olanaklarımı geliştirmem için sağladığı destek için sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bu tezi yazarken vaktinden aldığım, ancak bütün çalışmalarımın bir gün, ona ve kendisi gibi tüm çocuklara katkı sağlamasını umduğum oğlum Ali'ye de küçük yaşında gösterdiği sabır ve anlayış için sonsuz sevgi ve teşekkürlerimi sunarım.

Tezimi oldukça titiz bir şekilde inceleyip, değerli görüşleriyle tezimin gelişmesine katkı sağlayan Sayın Doç. Dr. Muttalip Özcan ve Sayın Dr. Elif Küzeci hocalarıma da teşekkür ederim.

Bugüne gelmeme büyük emekleri ile katkılarını sağlayan ve her zaman yanımda olan anneme, babama, bana her zaman rahat çalışma ortamı sunan, destek olan ve anlayışla davranan eşime ve asla pes etmemem için mücadele eden kardeşlerim ve tüm sevdiklerime de teşekkürü borç bilirim.

Gökçe Çobansoy

Ocak, 2020

ÖZ

İNSAN HAKLARI AÇISINDAN KİŞİSEL VERİLERİN KORUNMASI SORUNU

Gökçe Çobansoy
Yüksek Lisans Tezi
İnsan Hakları Anabilim Dalı
İnsan Hakları Yüksek Lisans Programı
Danışman: Prof. Dr. İoanna Kuçuradi
Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2020

Günümüzde büyük bir hızla gerçekleşen teknolojik gelişmeler, bir yandan insan haklarının daha etkin bir şekilde kullanılmasına imkân verirken, diğer yandan insan haklarına ilişkin birçok problemi de beraberinde getirmektedir. Teknolojinin sağladığı imkânlar ile eğitim, sağlık, iletişim gibi alanlarda ve günlük yaşamda birtakım olanaklar ve kolaylıklar elde edilirken, diğer yandan yapılan her işlemde bir iz bırakılmakta; hayatımıza ve kim olduğumuza dair veriler kayıt altına alınmaktadır. Üstelik bu durum, akıllı cihaz ve aletlerin kullanımının artması, gittikçe artan veri üretimi ve bu büyük verileri işleme kapasitesine sahip yapay zekâ ile donatılmış teknolojilerin artan oranda hayatımızın içine girmesi ile daha da önemli hale gelmektedir. Bu nedenle bugün üzerinde en çok konuşulan ve tartışılan konu, özel hayatın gizliliği ve kişisel verilerin korunması sorunu olmaktadır.

Kişisel verilerin korunmasının önemi insan hakları açısından tartışmasız olmakla beraber, kişisel verilerin korunmasının tek başına bir temel hak olup olmadığı ve özel hayatın gizliliği hakkı ile arasındaki ilişki bu çalışmada ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: İnsan onuru, insanın değeri, insanın varlık koşulları, insanın olanakları, insan hakları, kişisel verilerin korunması hakkı, özel hayatın gizliliğinin korunması hakkı.

ABSTRACT

THE PROBLEM OF PROTECTION OF PERSONAL DATA FROM THE VIEWPOINT OF HUMAN RIGHTS

Gökçe Çobansoy
Master Thesis
Department of Human Rights
Human Rights Programme
Advisor: Prof. Dr. İoanna Kuçuradi
Maltepe University Graduate School, 2020

Nowadays, rapid advancements in information and communication technologies facilitate the use of technology for the sake of human rights, but at the same time create certain (new) problems with respect to human rights. With the possibilities provided by technology, some opportunities and conveniences are obtained in areas such as education, health, communication and in daily life, but on the other hand, in every process performed a footprint is left behind. By this way data about our lives and who we are, is recorded easily. Moreover, this is becoming more and more important with the increasing use of smart devices and tools, increasing data production and the introduction of technologies equipped with artificial intelligence capable of processing large data into our lives. For this reason, the most discussed and debated issues today are the right to privacy and the protection of personal data.

Although the importance of the protection of personal data is undisputable from the view point of human rights, in this study the relationship between the right to privacy and the protection of personal data is discussed and also it is tried to set forth even the protection of personal data is a fundamental right or not.

Keywords: Human dignity, the value of the human being, the characteristics of human being, the potentialities of human being, human rights, right to protection of personal data, right to privacy.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI ii
ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI iii
TEŞEKKÜR iv
ÖZ v
ABSTRACT vi
İÇİNDEKİLER vii
KISALTMALAR viii
ÖZGEÇMİŞ ix
BÖLÜM 1. GİRİŞ 1
BÖLÜM 2. İNSAN HAKLARI KAVRAMINA GENEL BAKIŞ 5
2.1. İnsan Onuru ve İnsanın Değeri 6
2.1.1. Felsefi Antropoloji ve İnsanın Varlık Koşulları 7
2.2. İnsan Hakları Kavramı ve İnsan Hakları Türleri 18
2.2.1. Hak Kavramı 19
2.2.2. İnsan Hakları Kavramı 22
2.2.2.1. İnsan Haklarının Özellikleri 31
2.2.3. İnsan Haklarının Sınıflandırılması Sorunu 35
2.2.3.1. Jellinek'in Hak Statüleri Teorisi Kapsamında Sınıflandırma 37
2.2.3.2. Kuşak Hakları Sınıflandırması 39
2.2.3.3. Kuçuradi'nin İnsan Hakları Sınıflandırması 41
BÖLÜM 3. KİŞİSEL VERİ KAVRAMI VE KİŞİSEL VERİLERİN KORUNMASININ İNSAN HAKLARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ 44
3.1. Kişisel Veri Kavramı 45
3.2. Kişisel Verilerin Korunması Sorunu 52
3.3. Kişisel Verilerin Korunmasının İnsan Hakları Açısından Değerlendirilmesi 59
3.3.1. Kişisel Verilerin Korunması ve Özel Hayatın Gizliliği Hakkı 59
3.3.2. Kişisel Verilerin Korunması ve Diğer Haklarla İlişki 71
BÖLÜM 4. SONUÇ 73
KAYNAKÇA 77

KISALTMALAR

AB : Avrupa Birliği

ABTHŞ :Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı

AİHS : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

AYM : Anayasa Mahkemesi

BM : Birleşmiş Milletler

Ed. : Editör

Eş : Eş anlamlısı

GDPR : General Data Protection Regulation 2016/679

İHEB : İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

OECD : Organization of Economic Co-operation and Development

KVKK : Kişisel Verilerin Korunması Kanunu

SSHİS : BM Sivil ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme

ÖZGEÇMİŞ

Gökçe Çobansoy

İnsan Hakları Anabilim Dalı

Eğitim

Derece	*Yıl*	*Üniversite, Enstitü, Anabilim/Anasanat Dalı*
Y.Ls.	2020	Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İnsan Hakları Anabilim Dalı
Ls.	2002	Gazi Üniversitesi, Hukuk Fakültesi
Lise	1996	Eskişehir Kılıçoğlu Anadolu Lisesi

İş/İstihdam

Yıl	*Görev*
2008-	Avukat/Yönetici-Turkcell İletişim Hizmetleri A.Ş.
2004-2008	Avukat-Günday Hukuk Bürosu

Mesleki Birlik/Dernek Üyelikleri

Yıl	*Kurum*
2008 -	Üye: İstanbul Barosu
2004 -	Üye: Türkiye Barolar Birliği

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri ve yılı	: Eskişehir, 1979 Cinsiyet: K
Yabancı diller	:İngilizce (çok iyi); İtalyanca (Başlangı.); Fransızca (Başlangıç)
E-posta	: gcobansoy@gmail.com

BÖLÜM 1. GİRİŞ

Bilişim teknolojilerinin son dönemlerde gösterdiği gelişmeler, bu gelişmelerin bütün sonuçları ile değerlendirilmesini imkânsız kılan bir hızda ilerlemektedir. Meydana gelen değişim ve gelişmelerin çoğunun, insanın yaşamını büyük ölçüde kolaylaştırdığını, şubeye gitmeden bankacılık işlemi yapmasını, markete gitmeden alışveriş yapmasını, seyahatlerini plânlamasını, randevularını almasını ve bunun gibi hayatı kolaylaştıran pek çok yeniliği sağladığını söylemek mümkündür. Teknolojinin sunduğu olanaklar, cep telefonları ya da tabletler aracılığıyla gerçekleştirilen ve bu yol ile kişisel verilerimizin toplanmasını sağlayan durumlarla sınırlı değildir. Bugünün bilim dünyası insansız arabaları, yapay zekâlı robotları, hatta önümüzdeki elli yıl içinde insan zihninin bulut (cloud) ortamına aktarılmasını dahi konuşmakta, plânlamakta ve çalışmaktadır. Bundan çok az bir zaman önce bilim kurgu ya da fantastik denilen türde kitaplara ya da filmlere konu olabilecek düşünce okuma, bugün Michio Kaku'nun belirttiğine göre, MRG taramalarının kullanılması suretiyle mümkün hale gelmiş bulunmaktadır. Bu yolla insan beyninde dolaşan ve esasen kişi için en mahrem olan düşüncelerin dahi bir başka kişi tarafından okunabilmesinin mümkün olduğu ileri sürülmektedir. Kaku, bu yöntemle, tamamen felçli bir hastanın beynine bir çip yerleştirilerek bilgisayara bağlanabildiğini ve bu sayede hastanın yalnızca düşünce gücüyle internette gezinebilmesine, e-posta yazıp okuyabilmesine, bilgisayar oyunları oynayabilmesine, tekerlekli sandalyelerini kontrol edebilmesine, ev aletlerini kullanabilmesine ve mekanik kolları çalıştırabilmesine olanak sağla(n)dığını belirtmektedir (Kaku, 2015, s. 7). Görüleceği gibi teknolojinin insanlık için sağladığı imkânlar çığ gibi artmakta; teknoloji çoğu zaman - yukarıda da belirtilen örneklerde olduğu gibi- insansal olanaklarımızın gerçekleşmesine ve gelişmesine katkı sağlamaktadır.

Ancak madalyonun öbür yüzünde, bankacılık işlemlerini akıllı telefonu üzerinden gerçekleştiren, alışverişini, seyahatlerine ilişkin işlemleri internet üzerinden yapan, hastane veya kamu kurumlarından internet üzerinden randevu alan, gazete ve televizyonları internet üzerinden takip eden ve teknolojinin sunduğu sayısız olanakları parmaklarının birkaç hareketi ile oldukça basit bir şekilde gerçekleştiren kişi, gerçekleştirdiği bütün bu işlemlerde,

David Lyon'un da belirttiği gibi, "gerçekten veya potansiyel olarak bir izini bırak[maktadır]" (Lyon, 1997, s. 1). Bütün bu işlemler sonucunda, kendimizin bile farkına varmadığımız şekilde, kişisel hayatımızın hassas ayrıntıları hergün dev veri tabanları içinde toplanıp saklanmakta ve işlenmektedir (Lyon, 1997, s. 16). Bu anlamda, Lyon'un modern topluma katılmanın aynı zamanda elektronik gözetim altında olmak demek olduğuna ilişkin belirlemesinin günümüz açısından çok da yanlış olmadığını söylemek mümkün görünmektedir (Lyon, 1997, s. 17).

Teknolojiye duyulan hayranlık ve esasen teknolojinin geleceğine yönelik öngörüler başta Asimov, Clarke, Kaku, Kurzweil olmak üzere birçok fütürist yazar ve bilim insanı tarafından dile getirilmiş, geleceğe dair ve bir kısmı bugün gerçekleşen öngörüler eserlerde ve çalışmalarda paylaşılmıştır. Bunun yanı sıra teknolojik gelişmelerin hızından ve etkilerinden duyulan kaygı, Kafka'dan Zamyatin'e, Huxley'den Orwell'e kadar birçok yazarın çeşitli edebî eserlerine de konu olmuştur. Keza Hawking, Bostrom, Lyon gibi bilim insanı, filozof ve yazarlar da eserlerinde ve çalışmalarında birtakım kaygıları dile getirmişlerdir. Örneğin Nick Bostrom, *Süper Zekâ* isimli eserinde, insan beyninin diğer canlılara göre ayırt edici kabiliyetleri sayesinde gezegende hakim konumda olduğunu, ancak birgün genel zekâ bakımından insan beynini aşan makine beyinler oluşturulmasının başarılması durumunda, o zaman bu süper zekânın insan türünden çok daha güçlü hale gelebileceğini ve nasıl şu an gorillerin kararları gorillerden çok insanlara bağlıysa, insan türünün kaderinin de makinenin süper zekâsının eylemlerine bağlı olacağını belirtmekte ve süper zekânın beraberinde varoluşsal riskleri getireceğini ifade etmektedir (Bostrom, 2016, s. 13, 272).

Teknolojik gelişmelerin birçok etik problemi de beraberinde getireceğinin tartışmasız olduğu günümüzde, Lyon'un da belirttiği gibi, "yeni teknolojilerin ortaya çıkarttığı tüm sorular içinde biri…kişisel nitelikli bilgilerin birikiminin güçlü bilgisayar veri tabanları kullanılarak saklanması, eşleştirilmesi, çağırılması, işlenmesi, pazarlanması ve dolaşıma sokulmasıdır" (Lyon, 1997, s. 10).

Elbette ki, teknolojinin ortaya çıkardığı tek soru ya da sorun, kişisel verilerin korunması değildir. Kaldı ki kişisel verilerin korunması sorununun teknolojinin gelişimiyle

ortaya çıktığını söylemek pek de doğru olmaz. Teknolojinin günümüze göre çok ilkel sayılabileceği, hatta olmadığı dönemlerde dahi çeşitli yöntemlerle kişisel verilerin kaydedilmesi, kullanılması pekâlâ mümkün olmuştur. Lyon, gözetimin insanlık tarihi kadar eski olduğunu ancak modern dünyada rutin ve sistematik hale gelme gibi yeni özellikler kazandığını belirtmektedir (Lyon, 2011, s. 3). Dolayısıyla teknolojinin, büyük veri tabanları, verileri kaydeden ve işleyen büyük sistemler aracılığı ile bu sorunun daha dikkat çekici boyuta ulaşmasındaki rolü şüphesizdir. Bu sorun, doğru bir değerlendirmeye konu edilmesi gereken ve teknoloji ile birlikte hız kazanmış problemlerden sadece biridir.

Bu çalışmada kişisel verilerin korunmasının değerlendirmesinin yapılması amaçlanmaktadır. Bu yapılırken, öncelikle ve çalışma kapsamında benimsenen çerçevede insan hakkı ya da temel hak kavramının ne olduğu belirtilecek ve "kişisel verilerin korunması hakkı"nın bir temel hak olup olmadığı ortaya konmaya çalışılacaktır. Bugüne kadar yapılan çalışmaların çoğunda kişisel verilerin korunmasının, temel hak olarak ortaya konduğu, temel hak olduğuna ilişkin belirlemenin de çoğu zaman "insan onuru" kavramına dayandırıldığı görülmektedir. Ancak bu noktada kişisel verilerin korunması hakkının, insan onuru ile ne şekilde ilintilendirildiğinin ortaya konulmasının önemli olduğu değerlendirilmektedir. Zira, Kuçuradi'nin – bu çalışmada da benimsenen – insan hakları görüşüne göre, "temel insan hakları", insanın insansal olanaklarının gerçekleşmesi ve geliştirilmesi için ileri sürülen etik ilkelerdir ve bir hakkın temel hak olup olmadığının belirlenmesinde de bu perspektifte bir değerlendirmeye ihtiyaç bulunmaktadır (Kuçuradi, 2007b, s. 30-31).

Hal böyle olunca, kişisel verilerin korunması sorununun "temel bir insan hakkı" olup olmadığının kavramsal olarak ortaya konulması gerekmektedir. Ancak bu şekilde kişisel verilerin korunmasına ilişkin yasal düzenlemeleri doğru bir değerlendirme temeline oturtmak mümkün olacaktır.

Kuçuradi'nin de belirttiği gibi "...hukuksal bir insan kurumu olan devletin amacına uygun kurulan ve işleyen bir devletin iki ana işlevinden ...[biri] yurttaşların temel [insan] haklarını güvence altına almak..." (Kuçuradi, 2007a, s. 43) olduğu kabul edilerek, kişisel verilerin korunması sorununun bir temel hak olarak ortaya konulduğu yahut bir temel hakkın gerekliliği olarak nitelendirildiği durumlarda devletlerin de kişisel verilerin korunması

noktasında büyük bir role sahip olduğu muhakkaktır. Bu bağlamda düşünülecek olursa, konunun temellerini tartışacak bir incelemenin gerekli olduğu düşüncesi bu konunun seçilmesinde etkili olmuştur.

Konuya ilişkin çalışmada öncelikle "temel hak" ya da "insan hakkı" kavramı[1] ele alınacaktır. Çalışmamızda Kuçuradi'nin insan hakları görüşü, bir başka deyişle felsefî antropolojiye dayanan insan hakları görüşü esas alındığından, bu kapsamda ilk bölümde insan hakları kavramına genel bir giriş yapılacak ve çokça kullanılan "insanın değeri" ya da "insan onuru" kavramları, kavramsal olarak aktarılmaya çalışılacaktır. Bu yapılırken, felsefî antropolojiye konuya ilgisi ölçüsünde yer verilecektir. Ancak tezimiz başlı başına bir felsefe ya da felsefi antropoloji çalışması olmadığından, bu hususta literatür bilgisi yahut teorilere tezin ilgisi ölçüsünde değinilecektir.

İnsanın değeri ya da insan onuruna ilişkin kısmı takiben Birinci Bölümün devamında insanın değeri bilgisine dayanan insan hakları ya da temel haklar kavramından ne anladığımız belirtilecek ve bu çerçevede insan haklarının türlerine değinilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde "kişisel veri" kavramından ne anlaşıldığı ortaya konulduktan sonra, kişisel verilerin korunması hakkının temel hak olup olmadığı tartışılacak ve özel hayatın gizliliğinin korunması hakkı ile ilgisi irdelenecek, bu irdeleme de yine insan haklarının felsefî temelleri bağlamında gerçekleştirilecektir. Kişisel verilerin korunmasına ilişkin olarak İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, OECD Rehber İlkeleri, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, GDPR, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Kişisel Verilerin Korunması Kanunu gibi uluslararası ve ulusal metinler de çalışmada konuyla ilgisi olduğu ölçüde ele alınacaktır. Tezde asıl amaçlanan, kişisel verilerin korunmasına ilişkin ulusal ve uluslararası düzenlemelerin hukuki boyutunun tartışılması olmadığı için, bu düzenlemeler de çalışma ile ilgisi ölçüsünde, insan haklarının felsefî temelleri çerçevesinde değerlendirilecektir. Çalışmanın Sonuç bölümünde ise kişisel verilerin korunması hakkına ilişkin değerlendirme bir kez daha ortaya konmaya çalışılacaktır.

[1] Kuçuradi'nin insan hakları görüşünde insan hakları ile temel haklar aynı anlamda kullanılmaktadır. Çalışmada Kuçuradi'nin görüşü benimsendiğinden, temel hak kavramı insan hakkı kavramı yerine kullanılmıştır.

BÖLÜM 2. İNSAN HAKLARI KAVRAMINA GENEL BAKIŞ

Platon'un *Menon* adlı diyaloğunda Menon, Sokrates'e erdemin öğretilebilir bir şey mi olduğunu yoksa bunun uygulamayla mı edinildiğini; ya da öğrenmek veya uygulama ile değil de doğal bir yetenek veya başka şey olup olmadığını sorması üzerine Sokrates, bunun öğretilip öğretilemeyeceğini bilmek bir yana, erdemin kendisinin ne olduğu hakkında hiçbir fikri bulunmadığını söyler ve onun ne olduğunu bilmezken bir şeyin bir özelliğini söyleyemeyeceğini belirtir (Menon, 71 b.7). Buradan yola çıkıldığında, Kuçuradi'nin insan hakları görüşü – "insanın değeri" bilgisine ya da insan onuruna dayalı insan hakları kavramını esas alan görüşü – çerçevesinde, kişisel verilerin korunması sorununun bir temel hak olup olmadığına ilişkin bir değerlendirme yapmayı amaçlayan bu çalışmada da, öncelikle "insanın onuru" ya da "insanın değeri" kavramının, daha sonra da bu değere dayalı insan hakları kavramının ortaya konması bir zorunluluk olarak karşımıza çıkar. Zira insan onurunun ya da insanın değerinin ne olduğu ortaya konulmadan, bu çalışmada esas alınan insan hakları görüşüne göre insanın değeri bilgisine dayalı "insan hakları"nın ne olduğunun, bu yapılmadan da kişisel verilerin bir temel hak olup olmadığının belirlenemeyeceği çok açıktır. Harun Tepe, Cem Deveci'nin "İnsan Haklarını Aristoteles Evrenselciliğiyle Anlamanın Olanaklılığı" isimli makalesinde, insan hakları metinlerinde ve kuramlarında insan olmanın ne olduğunun belirtilmediğini ifade ettiğini aktarmakta ve bunun doğru bir belirleme olduğunu söylemektedir. Bu kapsamda da "…eğer siz insanın ne olduğunu, insanı insan yapan şeyin ne olduğunu söylemiyorsanız, insan haklarından nasıl söz edebilirsiniz ki? İnsanın kimi temel hakları var diyorsunuz, iyi ama insan ne ki, onun bu hakları var?" sorusunu sormaktadır (Tepe, , 2007, s.150) Tam da bu nedenle çalışmamızda insanın değerinin ya da insan onurunun ne olduğunu bir kez daha anlatılacaktır.

2.1. İnsan Onuru ve İnsanın Değeri

İkinci Dünya Savaşının yol açtığı yıkıcı sonuçların bir daha tekrarlanmamasını sağlayabilmek amacıyla kurulan Birleşmiş Milletler tarafından 10 Aralık 1948 tarih ve 217 A(III) Sayılı Kararı ile ilân edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 1. maddesinde: *"*Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler, birbirlerine karşı kardeşlik anlayışı ile davranmalıdırlar*"* denilmektedir. İHEB'nin söz konusu maddesinde, bütün insanların özgür doğduğuna, akıl ve vicdana sahip olduğuna, onur ve haklar bakımından eşit doğduğuna ve birbirlerine nasıl (kardeşlik anlayışı ile) muamele etmeleri gerektiğine vurgu yapıldığı görülmektedir. Ancak madde metninde yer alan 'onur', bütün insanların doğuştan sahip olduğu ve diğer insanlarla eşit olarak taşıdığı kabul edilen insan onuru kavramı tam olarak neye işaret etmektedir? Neden bütün insanlar onur bakımından eşit doğar? Yaklaşık yedi milyar yedi yüz milyon insanın yaşadığı dünyada, insanlar arasında ırk, dil, din, cinsiyet, refah, tabiiyet, eğitim düzeyi ve bunun gibi birçok alanda pek çok farklılıklar olmasına rağmen, onları onur (*dignity*) bakımından eşit kılan unsur nedir? Esasen bu soruları "bütün insanlarda ortak olan ve onları haklar ve onur bakımından eşit kılan nedir? şeklinde sormak da pek tabiî ki mümkündür. İnsanların, toplulukların, ırkların, cinsiyetlerin kısacası kişilerin tek tek sahip olduğu bütün farklılıkların dışarıda bırakıldığı noktada, bütün insanlarda ortak olan tek hususun aslında sadece "insan olmak" olduğu görülmektedir. Gerçekten de bütün insanların aslında ortak olduğu tek husus aynı türe, insan türüne, mensup olmalarıdır. Bu çerçevede, insan türüne mensup olmanın, bu türün bir mensubu olarak doğmanın da neden insanları onurlu kıldığı yanıtlanması gereken bir soru olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. İnsan türüne mensup olmanın bizi neden doğuştan "onur sahibi varlıklar" kıldığı, tür olarak insanın sahip olduğu olanaklar ve ortaya koyduğu başarılarda yatmaktadır. İnsan türü doğuştan sahip olduğu bazı özellikler ve bu özelliklerin bir sonucu olan "başarıları" nedeniyle değerlidir. Dolayısıyla esasen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 1. maddesinde, insanların "onur" bakımından eşit doğduğu belirtilirken, insanın bu varlık yapısı özelliğine, "insanın değerine" vurgu yapılmaktadır. Bir başka deyişle, "insan onuru" derken kastedilen insanın değerinin farkındalığıdır. Kuçuradi

insan onurunun "…insanın nesnel değerinin öznel karşılığı" olduğunu belirtmektedir (2007a, s. 72).

O halde bu noktada "değer" ve "insanın değeri" ile kastedilen ne olduğunun da belirlenmesi gereklidir. Püsküllüoğlu, Türkçe Sözlükte 'değer' kelimesinin birden fazla anlamına yer vermektedir (Püsküllüoğlu, 2004, s. 352-353). Değer kelimesi, genel olarak kıymet, bir şeyin önemini, gerekliliğini belirlemekte kullanılan karşılık anlamında açıklanmıştır. Felsefi düşünce tarihinde de 'değer' denildiğinde çok farklı şeyler anlaşılmıştır (Kuçuradi, 2010, s. 9).

Kuçuradi 'Değer' *"...*teriminin iktisattan etiğe geçmiş bir terim olduğu*")*nun iddia edildiğini*)* belirtir ve "…iktisadın bir terimi olarak "değer"[in] insan emeğinin ürünüyle, nesnelerle ve parayla ilgili" [olduğunu]*; "*kullanım ve değiş tokuş değeri*"* anlamlarında kullanıl[dığını] ifade ede*r* (2010, s. 38).

Bizim çalışmamızda kullanılan "değer" ve "insanın değeri" kavramları, iktisatta kullanılan "değer" kavramından farklıdır. Çalışmamızda 'insanın değeri' derken kastedilen, insanın, tür olarak insanın, diğer varlıklarla (insan olmayan her şeyle) ilgisi bakımından özel durumu ve bu özel durumundan dolayı kişilerin insanlararası ilişkilerde sahip olduğu bazı haklar, başka bir deyişle insanın varlıktaki özel yeridir (Kuçuradi, 2010, s. 40).

Kuçuradi'ye göre insana varlıktaki bu özel yeri sağlayanın onun özelliklerinin bütünü ve onu diğer canlılardan ayıran olanaklarıdır (2007a, s. 2). Bu olanakların ve özelliklerinin görünmesi, insan etkinlikleri ve bunların ürünleriyle olur (Kuçuradi, 2009a, s. 73).

2.1.1. Felsefi Antropoloji ve İnsanın Varlık Koşulları

Felsefe tarihi boyunca insanın ne olduğu çokça sorulmuş ve bu soruya çeşitli yanıtlar verilmiştir. Cem Deveci de, gerek insan hakları metinlerinde gerek kuramlarda insan olmanın ne olduğunun tanımlanmadığını ve bunun açıkça belirtilmediğini ifade etmekte ve bunun nedeninin bilinçli kuramsal kaynaksızlıktan kaynaklanmış olabileceğini belirtmektedir (Deveci, 2004, s. 54). İnsanı diğer canlılardan ayıran özelliklerin ne olduğu ya da bir başka deyişle bütün insanlarda ortak olanın ne olduğu sorusu, insanın varlık yapısını esas alan, insanın fenomenlerine dayanan, Takiyettin Mengüşoğlu'nun kurucusu olduğu (Çotuksöken,

2010, s. 14) ve Kuçuradi'nin insan hakları görüşünün temelinde yatan, ontolojik temellere dayanan felsefî antropolojinin de temel sorusudur. Mengüşoğlu'nun insan fenomeni derken kastettiği, insanın başarıları ve insan olan herkeste ortak olan, her insanın taşıdığı özelliklerdir. (Tepe, 2007, s. 157). Ayşe Gül Çıvgın da, "Ontolojik Temellere Dayanan Felsefî Antropoloji" isimli araştırma makalesinde, Mengüşoğlu'ndan alıntılayarak, felsefe tarihinin başlangıcından yirminci yüzyıla gelene kadar insan ve insana ait problemlerin diğer felsefe dallarından ayrıştırılarak incelenmediğini, diğer felsefe dalları ile ilgili ölçüsünde ele alındığını, insan ve problemlerinin bir bütün olarak ele alınmasının ancak "felsefî antropoloji" olarak adlandırılan bağımsız felsefe disiplininin kurulmasıyla özel ve bağımsız bir problem alanı haline getirildiğini aktarmaktadır (Çıvgın, 2014, s. 110). Kuçuradi'ye göre, Mengüşoğlu'nun antropolojik görüşünden ilk öğrenilecek şeylerden biri, bilgisel olan antropoloji görüşü ile insan tasarımı arasındaki farktır (Kuçuradi, 2017, s. 107).

Felsefî antropolojinin tarihsel gelişim süreci boyunca insanın varlıktaki özel yerini belirleyebilmek için birçok teori ortaya konmuştur. Bu noktada Mengüşoğlu'nun da belirttiği gibi, insanın varlıktaki özel yerini belirlemeye yönelik "Gelişme Psikolojisi Teorisi, Geist Teori, Biyolojik Teori, Kültür Antropolojisi" gibi çeşitli teorilerin mevcut olduğunun belirtilmesi yerinde olacaktır (Mengüşoğlu, 1988, s. 18 vd.). Bedia Akarsu, Gehlen'in insanın "eksik bir varlık olduğu" tanımının çok önemli bir kuram olduğunu belirtir (Akarsu, 1998, s. 35). Kuçuradi'ye göre Gehlen görüşünü Darwinism'le aynı çizgide geliştirmiş ancak ondan farklı sonuçlar ortaya çıkartmıştır: Gehlen'e göre insanı hayvandan ayıran en önemli özellik insanın eylemde bulunmasıdır ve bu eylemlerinde zekasını kullanması da bir insan özelliğidir (Kuçuradi, 2017, s. 109).

Jack Donnely de ahlâk ve siyaset felsefesinde, felsefî antropolojiden, insanların ahlakî doğasının özüne ilişkin teorilerden daha tartışmalı veya çözülmesi zor bir konu olmadığını belirtmektedir. Bu kapsamda da Donnelly, insanın ne olduğuna dair çeşitli felsefi antropolojik görüşler olduğunu ifade eder ve Aristoteles'in *politik canlı (zoon politikon)* insan görüşünü, Marx'ın kendini idame araçlarını yaratarak kendini diğer canlılardan ayıran insan görüşünü, Mill'in haz peşinde koşan ve ilerlemeci bir varlık olan insan anlayışını ve Kant'ın antropolojik yaklaşımını örnek olarak verir (Donnelly, 1995, s. 32-33).

Çalışmamızda Mengüşoğlu'nun kurucusu olduğu ve insanı bütünsel olarak ele alan, ontolojik temellere dayanan felsefî antropoloji görüşü benimsendiğinden "felsefî antropoloji" ifadesinin geçtiği yerlerde esasen ontolojik temellere dayanan antropolojiden bahsedildiği belirtilmelidir.

Mengüşoğlu, Kant'ın teorisi dışındaki bu teorileri psikolojik, metafizik yahut biyolojik bir kavramdan kalktıkları; bir başka deyişle insanın fenomenlerinden ve başarılarından yola çıkmadıkları için eleştirmektedir (Mengüşoğlu, 1988,s. 41-43). Mengüşoğlu her ne kadar Kant'ın antropolojisinin, diğerlerine göre kendi antropoloji görüşüne en yakın görüşü dile getirdiğini ve Kant'ın görüşünün bazı kayıtlarla ontolojik antropolojiye bir geçiş olarak kabul edilebileceğini belirtse de Kant'ın da insanı iki alana ayırmasını ve otonomiyi insanın sadece akıl yanına hasretmesini eleştirmektedir. Her ne kadar eserinde, Kant'ın insanı gnseolojik açıdan iki alana ayırmasının insanı varlık bakımından parçalayan bir ayırma olmadığını; Kant'ın öncelikle insanın "otonomisi", özgürlüğü ile ilgilendiğini ve dual görüşünü de insanın özgürlüğünü göstermek için kullandığını belirtse de, kendi antropolojik görüşünde otonominin insanın bütünlüğü için geçerli olduğunu ve Kant'ın yaptığı gibi insanın otonomisini göstermek için ne insanın varlığını bölmeye ne de bu otonomiyi kanıtlamaya gerek olduğunu dile getirir (Mengüşoğlu, 1988, s. 42-48). Kant'ın görüşü, her ne kadar insanın isteyen, ideleştiren, özgür bir varlık olarak görünmesini sağlasa da insanın doğal ve tinsel yönlerini ayırdığı için yine de insanı somut bütünlüğünde ele alamamaktadır (Özlem 2017, s. 23).

Mengüşoğlu'na göre felsefî antropoloji kavramlara değil, ontolojik temellere dayanmalıdır (1988, s. 54). Peki, ontolojik temellere dayalı antropoloji ile kastedilen nedir? Kuçuradi, "Olana yönelen ve olanı ilişkileri-bağlantıları içinde görmeye çalışan" ya da "nesne edinilenin varlıkça yapısına veya neliğine yönelen ve bağlantılarını olduğu kadar diğer şeylerle ilgisini ve onlardan farkını" temel alan anlayış(ın) ontolojik olduğunu belirtir (1997, s. 158; Çıvgın 2014, s. 115). Mengüşoğlu da ontolojik temellere dayanan antropolojinin insanı özel bir varlık alanı olarak ele alan antropoloji olarak anlaşılması gerektiği belirtir. Bu kapsamda da insanın oluşturduğu varlık alanını, Mengüşoğlu'na göre, insanın fenomenleri ile başarıları oluşturmaktadır. Mengüşoğlu, insanın varlık alanı derken

"…psikolojik, fizyolojik, biyolojik fonksiyon ve yetenekler, ne ruh ile beden arasındaki ilişki, ya da Geist, logos, akıl, ide gibi kavramların*"* kastedilmediğini belirtir. Aksine bu varlık alanında, "insanın somut varlık-bütününde, yaşayan insanda temelini bulan bilgi, sanat, teknik, eğitim, çalışma, devlet kurma, inanma ve benzerleri gibi insan-başarıları, insan eylemlerine dayanan insan ürünleri" vardır (Mengüşoğlu, 1988, s. 54).

Bu noktada felsefî antropolojinin ırk antropolojisi ile karıştırılmaması gerektiğini ifade etmek zorunlu görünmektedir. Zira felsefî antropolojinin amacı hangi ırkın ne gibi ortak özelliklere sahip olduğunu ortaya koymak değil, insan adı verilen varlığın ayırt edici özelliklerini ve değerini ortaya koymaktır. Felsefî antropoloji için bir insanın hangi ırka, hangi dine, hangi milliyete sahip olduğunun, değeri bakımından bir fark yaratmaz. Zira hangi dine inanırsa inansın, hangi kültürden veya milliyetten olursa olsun bir insanın değeri değişmez; felsefî antropoloji de esasen değişmeyen, insana has olan ve bütün insanlarda ortak olan insanın değeri bilgisini ortaya koymayı amaçlar. Mengüşoğlu eserinde, örneğin insanın Musevi, Hıristiyan, Müslüman, Budist veya başka herhangi bir inanca sahip olmasının değil, insanın inanan bir varlık olmasının önemli olduğunu belirtir ve bu anlamda inanmayı, bir insan fenomeni ve varlık koşulu olarak kabul eder (1988, s. 31). Bu örneği genişletmek mümkündür. Gerçekten de insanın hangi devletin vatandaşı olduğu ya da hangi dili konuştuğu, hangi işte çalıştığı felsefî antropoloji için önemli değildir; önemli olan, insanın devlet kurabilen, konuşabilen, eğitilen ve eğiten, çalışan, değerleri olan varlık olmasıdır. Bunlar birer insan fenomenidir.

Görüleceği üzere, Mengüşoğlu'nun ortaya koyduğu gibi, insanın olduğu her yerde var olan ve *varlık-koşulları* olarak adlandırılan bu fenomenler esasen insanın nasıl bir varlık olduğunu gösteren şeylerdir. Dolayısıyla bu varlık koşulları insanı diğer türlerden ayıran, insanın neden doğuştan bir onura sahip olduğunu ortaya koyan özelliklerdir. Bu özellikler, bu varlık koşulları sayesinde insan diğer türler arasında bir apayrılığa sahiptir. Gerçekten de Mengüşoğlu'nun belirttiği gibi, "bilen", "yapıp-eden", "değerleri olan" ve bu değerler doğrultusunda "tavır takınan", yine bu değerler sferi içinde özgürce hareket etme kabiliyeti olan, "önceden gören ve belirleyen", "isteyen", "kendisini bir şeye veren", "seven", "ideleştiren", "çalışan", "eğiten ve eğitilen", "devlet kuran", "sanat ve tekniği yaratan",

“konuşan”, “biyopsişik bir yapıya sahip”, “tarihsel” bir varlık olan insan, bütün bu fenomenleri ile vardır (Mengüşoğlu, 1988, s. 13). Bu fenomenler kanıtlanamazlar, ancak incelenip betimlenebilirler (Mengüşoğlu, 1988, s. 139).

İnsan her şeyden önce “bilen bir varlıktır”; bilgi ve bilme insanın hayatta kalmasını sağlar ve insanı insan yapar, bu nedenle de bilgi, antropoloji açısından en önemli varlık-koşullarından biri olarak görülür (Mengüşoğlu, 1988, s. 64). Mengüşoğlu, eserinde ilk kez Kant’ın insan bilgisinin önemini açık şekilde görebildiğini belirterek, Kant’a göre, insanın doğa tarafından hazırlanmış yeteneklerle dünyaya gelmediğini, sahip olduğu herşeyi kendisinin yaratmak zorunda olduğunu, bunun da ancak emek ve zahmetlerle elde ettiği bilgi sayesinde gerçekleşebileceğini ifade etmektedir. (Mengüşoğlu, 1988, s. 64).

Gerçekten de gerek felsefî bilgi, gerek bilimsel bilgi, gerek sanatların sağladığı bilgi, gerekse bunların dışında kalan her türlü bilgi insanın doğuştan getirdiği olanaklarını bilmesi, tanıması, gerçekleştirmesi, geliştirmesi için nereden başlaması, neyi nasıl yapması gerektiğini gösteren en önemli fenomendir. Hayvanda ise bilme değil, içgüdü söz konusudur.

Öte yandan insan sadece bilen bir varlık da değildir; Mengüşoğlu insanın “yapıp-eden”, aktif bir varlık olduğunu belirtir ve onun “…ardı arkası kesilmeyen hayat-situasyonları (durumları), hayat-ilişkileri, olayları, kaygıları içinde bulun[duğunu], yaşayabilmek için de onlarla hesaplaşmak, onların içinden sıyrılıp çıkmak zorunda olduğunu ifade eder. İşte bu durum insanın aktif olmasını, yapıp-eden bir varlık olmasını gerektirir” (Mengüşoğlu, 1988, s. 92).

Bilen, aktif olan insanın yapıp-etmelerini gerçekleştirmesi, onun “değerleri duyan bir varlık” olmasına bağlanmaktadır. Çünkü insanların bütün yapıp etmeleri, eylemleri değerleri tarafından yönetilmektedir. Ancak bu varlık koşulu ile insan, eylemlerini bir düzen ve önem sırasına koyar, yapıp-etmelerine bir yön verir (Mengüşoğlu, 1988, s. 97-99).

Bu noktada Mengüşoğlu, antropoloji bakımından değerleri, yüksek değerler, araç değerler ve davranış değerleri olarak üç gruba ayırmaktadır. Yukarıda belirtilen her eylem grubu da bir değer gurubunun karşıladığını ifade etmektedir (Mengüşoğlu, 1988, s. 102).

İnsanın diğer bir varlık-koşulu da *tavır takınması*dır. İnsan tavır takınan, bir şeyden yana ya da bir şeye karşı olan bir varlıktır. İnsanın tavır takınan bir varlık olması için onun bilen, yapıp eden, değerleri olan bir varlık olması gerektiği belirtilmektedir. (Mengüşoğlu, 1988, s. 110).

Ancak bütün bunlar, yani insanın "…aktif, yapıp-eden, değerleri duyan, tavır takınan bir varlık olması ancak önceden görme ve önceden belirleme sayesinde bir işlev ve anlam kazanır". Benzer şekilde önceden görme ve önceden belirleme de diğer insan yeteneklerine (bilme, yapıp-etme, değerleri duyma, tavır takınma) dayanarak işlev ve anlam kazanmaktadır (Mengüşoğlu, 1988, s. 125). Mengüşoğlu, önceden görmeyi insanın kendi hayatına ilişkin plânlar tasarlamasının bir gerekliliği ve önceden belirlemeyi de planlarını hangi araçlarla gerçekleyebileceğine ilişkin bir belirleme olarak ifade eder (Mengüşoğlu, 1988, s. 118).

Mengüşoğlu eserinde her bir insan fenomeninin birbiri ile ilişkisini kurar ve esasen her bir fenomenin diğer fenomenlerle birlikte bir bütün olarak anlam ifade ettiğini ortaya koyar. Bu kapsamda da insanın bilen, yapıp-eden, değerleri duyan, tavır takınan, önceden gören, önceden belirleyen bir varlık olması gibi fenomenlerin insan için bir anlam taşımasını da insanın "isteyen bir varlık*"* olması fenomenine dayandırır ve isteme yeteneğini "bir çeşit enerji kaynağı*"* olarak ifade eder (Mengüşoğlu 1988, s. 125).

Bir başka insan fenomeni de "özgür olma"dır ve bu fenomen insanın kendi yapıp etmelerini düzenleyebilmesi, bir sıraya koyması için sahip olduğu ve kullandığı inisiyatiftir (Mengüşoğlu, 1988, s. 129). Kendisi de bir olanaklar varlığı olan insan için özgürlük de bir olanaktır; bu açıdan gerçekleştirilmesi insanın elindedir (Mengüşoğlu, 1988, s. 132). Rousseau da 1756-1760 yılları arasında yazdığı *Toplum Sözleşmesi* başlıklı eserinde "…insan özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur*"* ifadesini kullanmakta ve (Rousseau, 1994, s. 14) özgürlüğünden vazgeçmenin insan olma niteliğinden, insanlık haklarından hatta ödevlerinden vazgeçmek demek olduğunu belirtmektedir (Rousseau, 1994, s. 20).

Mengüşoğlu insanın bir olanağı olan özgür olma ile öteki olanaklar, "biyopsişik yetenekler*"* arasında bir fark olduğunu ileri sürer. Mengüşoğlu'na göre özgürlük insanın varlık-bütünü ile ilgilidir. Bu olanak için insanın herhangi bir olanağı veya biyopsişik

yeteneği sorumlu tutulamaz, bu olanağın geliştirilmesinden insanın bütünlüğü sorumludur (Mengüşoğlu, 1988, s. 132)[2]. Benzer şekilde yazar, insanın, kendi yolunu kendisinin bulması için özgürlük olanağına sahip olduğunu, ancak özgürlüğünün sınırsız ve dizginsiz olmadığını, insanın kendi eseri olan bir determinasyon tarafından özgürlüğün sınırlarının belirlendiğini, insanın bütün yapıp-etmelerinde yapmak ya da yapmamak gibi bir özgürlüğe sahip olduğunu ve yaptığının ya da yapmadığının sorumluluğunu taşıdığını, bunun da her insanda başka ölçüde, başka türde olduğunu ifade eder (Mengüşoğlu, 1988, s. 134).

Mengüşoğlu özgürlük problemini bütün derinliği ile felsefî araştırma konusu yapan ilk filozofun Kant olduğunu, Kant'a göre ise özgürlüğün isteme (irade) özgürlüğü sınırları içinde kalan etik bir problem olduğunu belirtmektedir. Mengüşoğlu Kant'taki özgürlüğün istemenin, pratik aklın kendi kendisini yönetmesi olarak anlaşılması gerektiğini, çünkü özgürlüğün aklın bir *factum*'u olduğunu belirtmektedir (Mengüşoğlu, 1988, s. 130). Eserinde, Scheler ve Hartmann'daki özgürlük anlayışına da değinen Mengüşoğlu, felsefî antropoloji açısından özgürlüğün "…Geist, akıl, isteme ve benzerleri gibi alanların, yeteneklerin işi olmadığını, insanın bütün varlığı ile, bütün yapıp-etmeleriyle, aktlarıyla ilgili olduğunu" belirtir. Kant için özgürlük pratik aklın, Scheler için ise soyut, ruh ve bedenden yoksun olan bir Geist'ın işidir; Hartmann için ise, kişiliği içine alan "manevî varlık" alanının bir başarısıdır. Çünkü konulan amacı gerçekleştirmek için, amaçlardan araçlara geri dönen final-determinasyonun alanı, kişiliğin taşıyıcısı olan "manevî varlık" alanıdır (Mengüşoğlu, 1988, s. 132).

İnsan diğer özelliklerinin yanında aynı zamanda tek boyutlu olan kozmik zamanı, üç boyutlu antropolojik zamana çeviren bir varlıktır, tüm yapıp-etmelerini, bunların ürünlerini, olayları ve sonuçlarını birbirine bağlı şekilde oluşturduğu bu üç boyutlu zamana yerleştirir, geçmiş, şimdi ve gelecek kavramları arasında tarihsel olarak sıralar (Mengüşoğlu, 1988, s. 141). Bu anlamda da insan kendi oluşturduğu üç boyutlu zamana kök salmış tarihsel bir varlıktır ve bu tarihselliği kendi yapıp-etmeleri oluşturur. İnsanın yapıp-etmeleri doğa yasaları tarafından değil de kendisi tarafından amaçları, hedefleri, değerleri, bilgisi, inançları,

[2] Mengüşoğlu'nun burada kastettiği, özgürlüğün insanın bir veya birkaç yeteneğinin başarısı olmadığı, bir bütün olarak yetenek ve olanaklarının işbirliği yapmasının bir başarısı, sonucu olduğudur (Detaylı bilgi için bkz Mengüşoğlu, a.g.e., s. 133 vd.).

dünya ve doğa hakkındaki görüşleri gibi faktörler tarafından yönetilir dolayısıyla tüm bu faktörler insanın somut bütünlüğünü oluşturur. Bu nedenledir ki insan tarihsel oluşa bu somut bütünlüğü ile, yani bütün "*varlık-koşulları"* ile katılır (Mengüşoğlu, 1988, s.142).

Tarihsel oluşa bütün yapı-etmeleri ile katılan insan aslında eylemlerinin anlamını soran, *ideleştiren* bir varlıktır. Böyle bir yeteneği olan *biricik varlık, insandır;* insan, ideleştirme olanağı sayesindedir ki güç durumların içinden sıyrılabilir, yeni deneyimler edinebilir (Mengüşoğlu, 1988, s. 150-152).

İnsanın bütün fenomenleri bir *örgü* gibi birbirine bağlıdır, birisi daima bir diğeri ile ilişki içindedir. Bir başka insan fenomeni olan "kendisini bir şeye verme", "sevme"de de durum böyledir. Mengüşoğlu bu fenomeni "…insanın kendisini bir şeye vermesi demek, işini, yapıp-etmesini sevmesi demektir*"* şeklinde belirtmektedir (1988, s. 160). Bu fenomen de aslında, ideleştirme, isteme, değerleri duyma gibi fenomenlerle çok yakın ilişki içindedir (Mengüşoğlu, 1988, s. 163).

İnsanın bir başka özelliği "çalışma*"*dır; insan "çalışan bir varlıktır*"*. Bu fenomen "…insan olmanın varlık-temeli ile ilgili bir fenomendir; ve insanın özel bir eylemidir. İnsanın, yaşamın bütün alanlarında meydana getirdiği veya getirmiş olduğu başarılar, her alanda uğraştığı veya uğraşmış olduğu herşey, onun çalışan bir varlık olmasına dayanır*"* (Mengüşoğlu, 1988, s. 167). Mengüşoğlu eserinde çalışmayı anlamlı ve anlamsız çalışma olarak ikiye ayırmaktadır. İnsan başarılarını doğuran çalışma ile başarılı çalışmayı kastettiği düşünülmektedir. Ayrıca Mengüşoğlu eserinde Kant'ın çalışma fenomenine büyük bir değer verdiğini ve çalışmanın insan ve hayvan arasındaki "köklü farkı" ortaya çıkarttığını belirtir (1988, s.168).

İnsanın bütün fenomenleri doğuştan hazır olarak verilmemiştir; Mengüşoğlu'na göre insanda doğuştan, ancak bu fenomenlere "temel" olabilecek, bunları gerçekleştirebilecek "çekirdekler" vardır (1988, s. 173). Mengüşoğlu, Kant'ın bu durumu insanın "olanaklar varlığı" olması şeklinde tarif ettiğini belirtir ve doğuştan çeşitli yeteneklerle birlikte gelen insanın işlenmemiş yeteneklerinin gelişmesi ve geliştirilmesi için hem kişinin hem de tür olarak insanın sorumlu olduğunu ifade eder (Mengüşoğlu, 1988, s. 44). İşte bu ham yeteneklerin ya da çekirdeklerin geliştirilebilmesi için gerekli bir özellik de eğitim ve

eğitilebilmedir. Bu anlamda insan *eğiten ve eğitilebilen* bir varlıktır, ancak bu özelliğin diğer insan özellikleri ile bir bütün olarak değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Bu da insanın eğiten ve eğitilebilen bir varlık olarak diğer tüm olanaklarını gerçekleştirme potansiyeline sahip bir varlık olduğu anlamına gelmektedir. Bu durum insanın *eğilip-bükülebilen* bir varlık olması olarak da tarif edilebilir. Mengüşoğlu'nun da belirttiği gibi canlılar içinde yalnız insan *eğilip-bükülebilen* bir varlıktır (Mengüşoğlu, 1988, s.174). Eğilip-bükülebilme bir başka deyişle plastisiteyi, günümüzde değişen ortama uyum kabiliyeti diye ifade etmek mümkündür. Bugün beyin ile ilgili araştırmalarda, bunun ancak beynin fonksiyonlarının kullanılması suretiyle olabildiği ortaya konmuştur. Her ne kadar bugün yapılan çalışmalarda hayvanın da kısıtlı da olsa plastisitesi olduğunu belirtilse de insandaki bu kabiliyetin çok daha yüksek olduğu muhakkaktır. İnsanla hayvan arasındaki bu plastisite farkı, esasen insanın okuma-yazma öğrenmesi karşısında hayvanın bunu yapamamasının da açıklaması olabilir. İnsanın beyni sürekli değişirken, hayvanda bu durum kısıtlı ve çok azdır.

Bilen, yapıp-eden, değerleri duyan, tavır takınan, önceden gören ve önceden belirleyen, isteyen, seven, ideleştiren, özgür, tarihsel, çalışan, eğiten ve eğitilebilen bir varlık olan insanın bir başka özelliği de "inanan*"* bir varlık olmasıdır. Bu fenomen insanın yaşamının ve yapıp etmelerinin taşıyıcısıdır; çünkü insanın yaşamında genel olarak bütün yapıp-etmeler inanmaya dayanır. Bu fenomen de temelini, diğer fenomenler gibi, insanın bütününde/varlık yapısında bulur (Mengüşoğlu, 1988, s. 196-197).

Bu fenomenler dışında insanın özelliklerinden biri de "sanatın yaratıcısı*"* olmasıdır. Sanatla insan, günlük yaşamın, kaygılarının, realitenin katılığının üstüne çıkar, ancak sanatla başka bir bilginin ulaşamadığı bir alana girebilir (Mengüşoğlu, 1988, s. 207). Mengüşoğlu, haklı olarak, öteki insan fenomenleri gibi sanatın da hayvanlarda olmadığını kanıtlamaya özel olarak gerek olmadığını ifade etmektedir (1988, s. 211)

Bu noktadan hareketle insanın "konuşan bir varlık*"* olmasına ilişkin yeteneğini hayvanlarda da konuşma yeteneği olduğu şeklinde bir karşılaştırmaya tabi kılmamak uygun olacaktır. Zira dil, insan için, insan dünyası için temel, taşıyıcı bir rol oynamaktadır. İnsan dil aracılığı ile bütün başarılarının, yapıp-etmelerinin ürünlerini saptamakta ve başkalarına

aktarmaktadır. Mengüşoğlu da eserinde Wilhelm von Humboldt'un "insanın ancak dili sayesinde insan olduğunu" söylediğini aktarmaktadır (1988, s. 212).

İnsanın bir başka varlık koşulu da "devlet kuran bir varlık*"* olmasıdır. Devlet kurma esasen varlık-koşulları arasında temel bir yere sahiptir; insan bu olanağı ile aslında diğer tüm yeteneklerinin gelişmesini ve gerçekleşmesini güvence altına almış olur. Zira insan, hem iyiyi hem de kötüyü içinde barındıran "disharmonik*"* bir varlıktır; hem iyiyi hem de kötüyü seçme özgürlüğüne sahiptir (Mengüşoğlu, 1988, s. 184). İnsanların bu özgürlüğün kendi değer anlayışına ve vicdanlarına terkedilmemesi ile esasen diğer olanakların gerçekleştirilmesi ve geliştirilmesi güvence altına alınır. Ancak bu şekilde insandaki disharmoni dizginlenmiş, düzen sağlanmış, karmaşa giderilmiş ve ancak düzen içinde gerçekleşebilen insan başarıları gerçekleşmiş olur. Dolayısıyla "…bütün insan başarıları, meydana gelmelerini, gelişmelerini devletin sağladığı düzene, insanlığın düzenli bir durum içinde yaşamasına borçludur*"* (Mengüşoğlu, 1988, s. 190).

Bu noktada devlet kurmaksızın yaşayan insan topluluklarının da olduğu ileri sürülebilecekse de Mengüşoğlu'nun kastettiği devletin bugünkü anlamda modern devlet olmadığını belirtmek gerekecektir. Mengüşoğlu, bir sosyal grubun ontik yapısı ne kadar ilkel olursa olsun her toplumda devlet adını alan bir kuruluşla ya da müessese ile karşılaşıldığını belirtmek suretiyle aslında devlet ile sosyal grubun yönetimini belirleyen düzen ve kurumu kastetmektedir (Mengüşoğlu, 1988, s. 188).

Elbette ki fenomenlerinden biri "devlet kurma*"* olan türün günümüzde kurduğu devletin de, insansal olanakların gerçekleştirilmesine ve geliştirilmesine yönelik etik ilkeler olarak tanımlanabilecek insan haklarına dayalı olması gerektiği tartışmasızdır. Belirtilmelidir ki felsefî antropoloji açısından önemli olan husus, insanın devlet kurabilen bir varlık olmasıdır. Mengüşoğlu devletin iki anlamda insanın varlık-koşulu olduğunu belirtir: bunlardan biri yukarıda kısaca sözünü ettiğimiz diğer varlık koşullarının koruyucusu, yardımcısı olma yönüdür; bir diğeri ise devletin toplumun var olan koşullarına dayanması yönüdür. Bir yandan devlet insanın varlık koşullarının geliştiricisi, koruyucusudur; diğer yandan da varlık koşullarının gelişmesine ayak uydurur. Varlık koşulları ne kadar gelişmişse

devlet de o kadar güçlüdür (Mengüşoğlu, 1988, s. 189). Bu durum, devletin toplumdan veya halktan bağımsız kendi varlığı olmadığının da göstergesidir.

Buraya kadar aktarılmaya çalışılan yetenek ve olanakların temelini bulduğu yer insanın "biyopsişik bütünlüğüdür". İnsanda varolan "bios" ve "pysche" arasındaki bağlılık bir eklenti değil bir bütündür (Mengüşoğlu, 1988, s. 220). Felsefî antropoloji açısından insanın insan olarak kavranması, bu kapsamda da somut bir bütün olarak incelenmesi, ruh ve beden diye ayırarak değil kendi varlık koşulları ile bir bütün olarak ele alınması ve bu bütünlüğünün korunması önemlidir. Zira bütün hatalar insanın varlığının parçalanmasından ve fenomenlere değil kavramlara, teorilere başvurarak insan ve hayvan arasındaki "varlık-farkının" açıklanmaya çalışılmasından kaynaklanır (Mengüşoğlu, 1988, s. 228-229).

Görüldüğü üzere Mengüşoğlu'nun ontolojik temellere dayanan felsefî antropoloji görüşünde insan bütün fenomen ve başarıları ile bir bütündür. Bu bütünlük içinde değerlendirmenin nesnesi olur. Bütün bu fenomen ve başarıları ile de diğer varlıklardan ayrılır. İnsanı sadece insana özel olan etkinliklerle anlamaya çalışmak, Mengüşoğlu'nun modern felsefî antropolojiye yaptığı en önemli katkıdır (Tepe, 2014, s. 71).

Mengüşoğlu'nun antropolojisi, "ontolojik temellere dayanan antropoloji", Kuçuradi'nin yeniden tanımladığı insan hakları kavramının temelinde yer almaktadır. Kuçuradi buradan yola çıkarak insanın fenomenleri veya özellikleri ile insanın olanakları arasında bir ayrıma gitmekte ve bu ayrım kendisini, insanın çeşitli olanaklarının değerinin bilgisine götürmektedir (Kuçuradi, 2017, s. 117). Kuçuradi insana doğuştan hazır bir şekilde verilmemiş, ancak bu fenomenlere "temel" olabilecek, bunları gerçekleştirebilecek çekirdek niteliğinde olarak verilmiş özelliklerin birer olanak olduğunu; bu olanakların geliştirilmesi ve gerçekleştirilmesi için de herkesin birbirine belirli bir şekilde muamele ile yükümlü olduğunu belirtir. Kuçuradi'ye göre insanın bu yapısal olanaklarını geliştirmek insan türünün davası, her bir insanın ödevi olmakla birlikte aynı zamanda her bir insanın da hakkıdır (Kuçuradi, 2007a, s. 2) İşte Kuçuradi'nin insan hakları görüşünde somut olarak insanın ve olanaklarının değeri bilgisi bulunur.

Çalışmamız doğrudan felsefî antropolojiye ilişkin bir çalışma olmadığından; konumuz, kişisel verilerin korunması sorununun bir temel hak, bir başka deyişle insan hakkı

olup olmadığının ortaya konması olduğundan, felsefî antropolojiye de ancak yukarıda kısaca aktarıldığı üzere, insanın değerinin ve olanaklarının değerinin bilgisinin ortaya konmasına yönelik olarak ve çalışmanın amacıyla ilgisi ölçüsünde değinilmiştir.

2.2. İnsan Hakları Kavramı ve İnsan Hakları Türleri

İnsan hakları bugün hemen hemen herkesçe, insanların doğuştan sahip olduğu, dokunulmaz, devredilemez ve evrensel nitelikte haklar olarak belirtilir, bütün değerlendirmeler de bu temelde yapılır. Ancak sadece böyle bir anlayışın insan haklarının tam olarak ne olduğunu ortaya koymaktan uzak olduğunu söylemek pek de yanlış olmasa gerek. Kuçuradi, bir kavramın içeriği bulanık olduğu halde herkes onu bildiğini sanınca, bu bulanıklığın tehlike arz ettiğini söyler ve Kuçuradi'ye göre insan hakları çoktan tehlikeli kavram olmuştur (Kuçuradi, 2007a, s. 1). Gerçekten de günümüzde herkes insan haklarından bahsetmesine, insan haklarını korumaya yönelik birçok ulusal ve uluslararası mekanizmalar kurulmasına rağmen, dünyada bütün insanlığın gözleri önünde insan hakları ihlalleri ile karşılaşılmaktadır. Bu durum da aslında insan haklarının ne olduğuna dair yeterli bilginin bulunmadığının ya da insan haklarının siyasal bir sorun olarak ele alındığının bir göstergesidir. Oysa Kuçuradi'ye göre insan hakları, ne sadece siyasal bir sorundur ne de sadece hukuk normlarıdır. İnsan hakları her şeyden önce etik ilkelerdir (2006, s. 30; 2009a, s.13).

Bu alt bölümde, hak kavramının kısaca açıklanmasından sonra, insan hakları kavramı açıklanacak, hukuk ve felsefe doktrininde yer verilmiş insan hakları kavramı tanımlamalarından örneklere yer verilecektir. Çalışmayı yapan, başlı başına insan hakları kavramının, üzerinde ayrı bir araştırma yürütülecek kadar geniş bir içeriğe sahip kavram olduğunun farkında olmakla birlikte, çalışmanın amacı doğrudan ve sadece insan hakları kavramı üzerine olmadığından, kavramın açıklanmasına da çalışmanın konusu ölçüsünde değinilmiştir. Ayrıca bu çalışmada, insan haklarının temellendirmesini ontolojik temelli antropoloji ile, bir başka deyişle insanın değeri bilgisi ile, yapan Kuçuradi'nin insan hakları görüşü benimsendiğinden, çalışmanın bütünü bu görüş dikkate alınarak aktarılmıştır.

2.2.1. Hak Kavramı

Kelime anlamı itibarıyla hak, “hukukun ve adaletin birine ayırdığı şey”, “davada ya da iddiada gerçeğe uygunluk” gibi içeriklerle tanımlanmaktadır (Püsküllüoğlu, 2004, s. 594)

Felsefe ve hukuk doktrininde hakkı çeşitli yönleri ile alan ve tanımlayan görüşler mevcuttur. Aşağıda kısaca bu tanımlardan bazı örneklere yer verilecektir.

Adnan Güriz hak kavramının insanlarla insanlar ve nesneler arasındaki belirli ilişkileri açıklamak için kullanıldığını, ancak bu ilişkilerin duyu organlarımız ile algıladığımız gerçek ilişkiler olmaması münasebetiyle, kelime itibarıyla hakkın “…psikolojik ve duygusal bir özelliğe sahip olduğu[nu]” ifade etmektedir (Güriz, 1996s. 146-147).

Oktay Uygun, hakkın, sahibine bir şeyi yapabilme yetkisi veren, başkalarına da bu yetkinin kullanılmasına engel olmama yükümlülüğü getiren bir kavram olduğunu, özünde ise hakkın bir yetki ya da talep olarak nitelendirilebileceğini ifade etmektedir (Uygun, 2011, s. 4).

Anıl Çeçen de, hakkın, "…bir kimsenin isteyebileceği, ileri sürebileceği ve kullanabileceği durumu″ belirttiğini ifade etmekte ve hakkı "…devlet ve toplumun hukuk düzeni aracılığı ile ve yasalarla güvence altına almış bulunduğu durum" olarak tanımlamaktadır (Çeçen, 2000, s. 9) Bu kapsamda Çeçen’in hak tanımlamasının pozitivist bir yaklaşıma daha yakın olduğu söylenebilir.

Mustafa Erdoğan, hakkı “Bir hakka sahip olmak bir kimseye karşı kurallar veya ahlaki ilkeler manzumesinin geçerli olarak tanınmasını gerekli kıldığı bir iddiaya sahip olmaktır” şeklinde tanımlar (2015, s.11). Dolayısıyla Erdoğan’ın hak tanımında bir başkasına karşı bir iddia ya da talep ileri sürmek temel olarak alınmaktadır.

Jack Donnelly de hakları “özel bir gücün taleplerine temel olan isimler*”* olarak tanımlamakta; hakkın hak sahibi olanla hakkın ileri sürüldüğü kişi arasındaki ilişkiyi belirlediğini ifade etmekte, aynı zamanda hak sahipliğinin hakka konu *taleplerinde* ısrar etmeye yetkili olmak anlamına geldiğini belirtmektedir. Bu kapsamda Donnelly’nin de hak

kavramını yetki ve ödev ekseni çerçevesinde ele aldığını söylemek mümkündür (Donnelly, 1995, s. 19-25).

Semih Gemalmaz, hakkı "…yaygın kabul edilen bir yaklaşımla, özgürlükleri koruyan, onu kurumsallaştıran, yani yapma ya da yapmamaya ilişkin herhangi bir baskının yokluğu biçiminde somutlaşan bir özgürlüğün, başka bir adlandırma ile devinim serbestisinin hukuksal kimlik altında görülmesi" olarak ifade etmektedir (2010, s.1442).

Hak kavramını özgürlük kavramı ile birlikte ele alan İbrahim Kaboğlu da, özgürlüğün bir hak olduğunu, ancak her hakkın özgürlük olmadığını belirtir ve hakkı özgürlüğün gerçekleşme aracı ve bu anlamda da usulen güvencesi olarak belirtir (2002, s. 16).

Vural Savaş ise özgürlük ve hak kavramlarının birbirinden çok farklı olduğunu; özgürlük kavramının negatif yönden tanımlandığını, hakkın ise pozitif bir kavram olduğunu belirtir. Savaş'a göre özgürlük kişinin diğer kişi ya da devlete karşı korunmasına ilişkin iken, hak kişiye yasalar ya da kurumlar aracılığı ile tanınan bazı fırsatları ifade etmektedir (Savaş, 2001, s. 125-136).

Henry Shue'ya göre "Ahlâksal bir hak (1) bir özden yararlanmanın (2) genel tehditlere karşı toplumca güvence altına alınması (3) haklı isteminin ussal temelini oluşturur*"* (2009a, s. 40).

Ronald Dworkin, bir kişinin bir şeyi yapmaya "hakkı" olduğunu söylediğimizde, bu yapma eylemine müdahale edilemeyeceğini, en azından özel bir neden olmaksızın müdahale edilemeyeceğini ima ettiğimizi belirtir (2007, s. 229) .

İnsanın doğuştan getirdiği birtakım özellikleri nedeniyle bazı haklara sahip olabileceğini ilk ortaya atan doktrin olarak kabul edilebilecek olan Doğal Hukuk doktrini ise "hak" kavramının pozitif hukuktan bağımsızlaştırmakta; hakkın pozitif hukuktan önce geldiğini savunmaktadır (Güriz, 1996, s. 131; Beysan 2008, s. 5).

Çokça kullanılan ve birbirinden farklı şekillerde de tanımlanan hak kavramına ilişkin doktrinde birçok teori de ortaya atılmıştır. Hakkın hukuk tarafından korunan bir menfaat olduğunu belirten *menfaat teorisi*, hak kavramını tanımlamada iradeyi esas alan *irade teorisi*, bu iki teorinin birleşmesinden doğan *karma teori*, hakkın hukukî ödev ile birlikte var

olabileceğini ileri süren *analitik teori*, hakkın doğmasının, devredilmesinin ve sona ermesinin kanun koyucunun iradesi tarafından tayin edilmesini savunan *beyan teorisi,* hak ve ödev kavramlarının objektif gerçeklikten ziyade birer simge olduğunu ve hukukta bu tasarımların hukuk normları yerine kullanıldığını belirten *tasarım teorisi*, hak kavramını reddeden düşünür ve yaklaşımlar ziyadesiyle mevcuttur (Güriz, 1996, s.131-137). Örneğin Güriz, Benthan'ın hak kavramını reddeden ilk önemli düşünür olduğunu belirtir. Buna göre Bentham hak kavramının bir gerçekliği temsil etmediğini ve ödevden doğan bir varsayım olduğunu ileri sürmekte; aynı şekilde, Duguit, Kelsen gibi düşünürler ve Amerikan realist hukuk akımı ile İskandinav realizmi gibi ekoller de hak kavramını, birbirinden ayrışan noktaları olmakla birlikte, benzer şekilde bir gerçekliği yansıtmadığı gerekçesiyle reddetmektedir (Güriz, 1996, s. 138-145). Ancak hak kavramı başlı başına bir çalışma konusu teşkil ettiğinden, çalışmamızın sınırları dâhilinde kalabilmek için hak kavramına ilişkin teorilere ve bunlara ilişkin eleştirilere daha geniş biçimde yer verilmemektedir.

Doktrinde hak kavramı çeşitli açılardan sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır. Gemalmaz, hakları "pozitif-negatif haklar, yasal haklar-moral haklar, konularına göre sınıflan(an) haklar, öznelerine göre sınıflan(an) haklar, sınırlandırılmalarına göre sınıflan(an) haklar, olağan-olağanüstü rejime göre sınıflan(an) haklar*"* olarak çeşitli sınıflandırmalardan söz etmektedir (2010, s.1424-1429).

Yukarıda yer verilen bazı tanımlamalardan da görüleceği üzere hakkın ne olduğu sorusuna farklı cevaplar verilmektedir. Kavramın içeriğine ilişkin açıklamaların kiminde hak kavramı talep (istem), yetki ve/veya özgürlük ile birlikte açıklanmakta, kimisinde ise özgürlük ve hak birbirinden ayrılmakta; bazı görüşler de hakkı devlet ya da hukukla ilişkilendirmektedir.

Kuçuradi, hak kavramını ortaya koymada, Platon'un *Devlet*'inin 1. Kitabında yer verdiği adaletle ilgili bir tanımdan hareket edilebileceğini söyler. Bu tanıma göre 'adalet' birine borçlu olunan şeyi vermektir; bu borçlu olunan hak olarak anlaşılabilir (2007b, s. 29). Bu kapsamda "hak: birine muhakkak verilmesi gereken, borçlu olunan" şeklinde ifade edilebilir (Kuçuradi 2006, s. 34). Ancak bu tanımdaki "verilmesi gereken" ve "borçlu olunan" ifadelerinin, pozitif hukuku aşkın yahut ondan bağımsız olarak ele alınması

gerekeceği düşünülmektedir. Zira, özellikle insan hakları söz konusu olduğunda hakkın pozitif hukuktan bağımsızlaştırılmaması sakıncalı sonuçlar doğurabilecektir.

Öte yandan her ne kadar hak kavramının pozitif hukuktan bağımsız bir nitelik taşıdığı belirtilebilecekse de, Deveci'nin de işaret ettiği gibi, hakkın somut durumda gerçekleşip gerçekleşmediğinin insan hakları kavramına etkisi olup olmadığı önemli bir sorudur (2004, s. 41). Bu noktada Deveci, insan hakları açısından hakkın sahipliği ve hakkın gerçekleşmesi gibi bir ayrıma gidilemeyeceğini; böyle bir kuramsal ayrımın, sonuçları açısından, uzun vadede insan haklarının evrenselliği özelliğine zarar verebileceğini ifade etmektedir (2004, s. 44).

2.2.2. İnsan Hakları Kavramı

En basit haliyle "insan hakkı"nın insana borçlu olunan ve verilmesi gereken olarak ifade edilmesi mümkündür. Ancak bu tanım, neden bazı "şeylerin" insana borçlu olunduğu ve verilmesi gerektiği sorusuna bir yanıt veremeyecek kadar kısa ve özet bir tanımdır. Bu nedenle "kişisel verilerin korunması" sorununun temel hak ya da insan hakkı olup olmadığını ortaya koymadan önce, insan hakkı kavramı ile neyin ifade edilmek istendiği açık bir biçimde ortaya konmalıdır.

Tıpkı hak kavramı gibi insan hakkı kavramı da üzerinde oldukça fazla tartışma yürütülmüş, hakkında pek çok değerlendirme yapılmış bir kavram olmakla birlikte, bugün insan hakları denildiğinde herkesin tek bir tanımda birleşemediği görülmektedir.

Kuçuradi'ye göre insan hakları herşeyden önce bir fikirdir, insanların tarih boyunca oluşturdukları sayısız fikirlerden biridir; insanların sadece insan olmalarından dolayı bazı haklara sahip olduklarına dair bir düşüncedir (2007, s. 30). Bu kapsamda, Kuçuradi'nin görüşü çerçevesinde insan hakları, insanların sadece insan olmaları, bir başka deyişle insan onuruna sahip olmaları nedeniyle sahip olduğu insansal olanaklarının gerçekleştirilmesi ve geliştirilmesine yönelik talepler içeren etik ilkeler olarak tanımlanabilecektir (2007b, s. 1-6; 2009, s. 73-75). Kuçuradi'nin insan haklarını etik ilkeler olarak tanımlaması, bu hakların

herkese karşı ileri sürülebilir ve herkesten bu haklara saygı duyulmasını gerektirir niteliğini de açıkça ortaya koymaktadır.

Bu anlamda insanların sadece insan olmaları dolayısıyla bazı haklara sahip oldukları fikrinin esasen [3]doğal hukuk akımı tarafından ortaya atıldığı, hatta bu fikrin temellerinin Eskiçağa kadar götürülebileceği ileri sürülse de; Kuçuradi'nin insan hakları görüşündeki bu dayanak, kavramlara değil, ontolojik temellere dayalı insan felsefesine ve bu anlamda bütün olanakları ile bir bütün olan, bundan dolayı da varlıkta özel bir yere sahip olan insanın değeri bilgisine işaret etmektedir. Bu noktada "varlıkta özel bir yere sahip olan" ifadesinin insanı, tür olarak insanı, yüksek bir mertebeye koymak amacı gütmediği, fenomenleri, varlık-koşulları ile diğer türlerden farklı yere koyarak ve bu anlamda insanın değeri bilgisini ortaya koyarak sadece somut bir durum tespitini amaçladığı belirtilmelidir.

Kapani, insana ilk defa devlet dışında bir değer tanınması ve insanlar arasında eşitlik ve kardeşlik fikirlerini yayması nedeniyle stoisizmin, insan hakları doktrininin en eski felsefî kaynaklarından biri sayılabileceğini belirtir (Kapani, 1993, s. 19). Kapani, her ne kadar İlkçağ ve Ortaçağda[4] insanın saygınlığını ve değerini belirten bazı görüşler ortaya atılmışsa da, insanın sırf insan olmak sıfatıyla, doğuştan bazı haklara ve özgürlüklere sahip olduğu ve devletin bu haklara saygı göstermesi gerektiği yolundaki temel fikrin, bir başka deyişle "insan hakları doktrininin" açık-seçik biçimde 17. yüzyılda ortaya çıktığını ifade eder

[3] Mithat Sancar, doğal hukukun insan hakları doktrini ve belgelerinin doğuşunda belirleyici rol oynadığını vurgulamanın, bilineni yinelemek olduğunu ifade etmekte; Habermas'tan aktarımla "Burjuva Devrimlerinin ürünü olarak ortaya çıkan insan hakları beyannamelerinin 'tabi hukukun pozitifleşmesi' anlamına geldiğini ifade etmektedir (Jurgen Habermas, "Naturrecht und Revolution", *Theorie und Praxis*, Frankfurt 1971, s. 89 vd., özellikle s. 92-9'ten aktaran Sancar, 2004 s. 306). Sancar doğal hukuku geçerliliğini tanrı, doğa veya akıl gibi devlet dışı bir güçten alan, hukuk olma vasfını devlet tarafından tanınmaya bağlı olmayan ve devletin üstünde ve devletten önce yer alan hukuk olarak, pozitif hukuku ise geçerliliğini devlet tarafından belirlenmeye bağlayan hukuk olarak ifade etmektedir (Sancar, 2004, s. 306)

4 Kapani, İlkçağda Eski Yunanlılar için özgürlüğün sadece siyasal faaliyetlere katılabilmekten ibaret olduğunu, Ortaçağda Hristiyan doktrini ile her insanın tanrının bir benzeri olarak yaratılmasından ötürü yüksek bir haysiyet taşıdığı, dolayısıyla da bazı haklara sahip olabileceği fikrinin getirildiğini, artık insanın toplumda bir araç değil amaç olarak görülebileceğini, ancak buradan da Ortaçağda gerçek bir özgürlük felsefesinin doğmuş olduğu anlamının çıkartılmaması gerektiğini ifade eder. (1993, s .21-27) Güriz de, eserinde Eskiçağ doğal hukuku ile Ortaçağ tanrısal hukukunun, Yeniçağın doğal hukuku ile farkını ortaya koymuş ve Yeniçağ doğal hukukunun ihlal edilmesi imkânsız, vazgeçilmez insan ve vatandaş hakları kavramlarını özenle işlemeye çalıştığını belirtmiştir. (1996, s. 152)

(Kapani, 1993, s. 30)[5]. Doğal Hukukun ortaya koyduğu bu görüşler, Fransız ihtilalinden[6] sonra gözden geçirilmiş, düzeltilmiş ve tabiat hali ve toplum sözleşmesi gibi hipotezlere dayanmadan, sadece insanı esas alan, insan cevherini esas alan "ferdiyetçi doktrin" olarak ortaya çıkmıştır (Kapani, 1993, s. 39). Ferdiyetçi doktrin her türlü hakkın ve hukukun kaynağını insanda görmekte, biricik, sorumlu ve özgür bir varlık olarak sadece insanın olduğunu belirtmekte, sadece insanın iradeye ve sorumluluk duygusuna sahip olduğunu ileri sürmektedir. Ancak bu doktrin de insanı ontolojik olarak bütün fenomenleriyle, olanak ve özellikleriyle inceleme konusu yapmadığı için, yine de soyut kalmaktadır.

Her ne kadar insan haklarının temellerinin genel itibarıyla 17 ve 18. yüzyıllarda atıldığı ileri sürülmekte ise de, bazı görüşler günümüz insan hakları anlayışının 1970'lere dayandırılabileceğini de belirtmektedir. Jeffrey Flynn, Lynn Hunt (2007) ve Samuel Moyn'un (2010) insan haklarının kökenlerine ilişkin görüşlerini de irdelediği çalışmasında, Hunt'ın insan haklarının kökenini 18. yüzyılın sonlarındaki devrim çağına götürdüğünü[7],

[5] Kapani, bu noktada siyasal iktidara sınır çizmek için başvurulan doğal hukuka kişi hakları ve özgürlükleri için de başvurulduğunu, ancak bu başvurunun, Ortaçağın ve mutlakiyet devrinin dinsel kalıpları yerine laikliği esas alan bir başvuru olduğunu belirtir. Öte yandan Kapani'nin eserinde belirttiği gibi, doğal hukuktan kaynak alan kişi hakları aslında iki temel varsayıma dayanır: *i)Tabiat Hali* ve *ii) Toplum Sözleşmesi.* Buna göre insanlar tabiatta, toplum yaşamına geçmeden ve bir devlet kurmadan önce, tam ve mutlak bir özgürlüğe sahiptir, ancak sonrasında toplum yaşamına geçebilmek için aralarında bir sözleşme akdederler, bu sözleşme ile de bir kısım özgürlüklerinden vazgeçerler. Ama bu hak ve özgürlüklerin içinde öyle bazıları vardır ki devlet ve toplum yaşamının kuruluşundan sonra dahi bu hak ve özgürlüklerinden vazgeçmeleri söz konusu değildir; dolayısıyla insanlar *devletten önce* ve onun hukukundan *üstün* bir takım *tabiî haklara* sahiptirler ve devlet kendisi tarafından bahşedilmemiş olan bu haklarla bağlıdır ve onlara saygı göstermek zorundadır (1993, s. 30-31). Bu noktada Rousseau'nun "toplum sözleşmesi" görüşünün, insanların devletten önce birtakım haklara sahip oldukları, dolayısıyla devletin bunlara dokunamayacağı görüşünü ileri süren Locke gibi filozofların görüşünden farklı olduğu; Rousseau'nun görüşünün siyasal iktidarı kişi hakları ile sınırlamanın tam tersi hedefi güttüğü ve kişiyi toplum içinde eritip azınlığın sultası altına soktuğu belirtilmektedir. (Kapani, 1993, s. 37).
Güriz de eserinde, bir görüşe göre sosyal sözleşme teorisinin devletin meşruluğunu pekiştirmek üzere kullanıldığını, bazı yorumcular için de halkın egemenliği ve insan hakları ilkelerine bağlı bir devletin fikrini gerçekleştirmek için başvurulan bir araç olduğunu belirtir. Bu anlamda Rousseau'nun görüşünün devleti meşrulaştırmak yolunda olan yorumlardan olduğu da açıktır. (Güriz, 1996, s.151)

[6] 1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesinde insan hakları kavramı, tabii hukuk anlayışı çerçevesinde kullanılmıştır (Gözler 2017, s. 88)

[7] Flynn, İnsan Hakları Bildirgesi (*"rights of man")* neredeyse herkes için insan hakları tarihinde ana dönemlerden biri olabileceğinden, devrim dönemine odaklanmanın çok da şaşırtıcı olmadığını; ancak Hunt'ın çalışmasında, bundan daha fazlasını yaparak, sanatın ve okumanın yeni formları, işkence kayıtları ve acıya ilişkin yeni görüşler üzerinden insan haklarının dayandığı psikolojik kökenleri ortaya koyduğunu belirtir (2012, s. 35). Flynn, Moyn'un revizyonist görüşünün, yalnızca 1970'lerde insan haklarının nasıl "*ulusalötesi sosyal hareket görüşünü oluşturan küresel siyasi normların*" ortaya çıkmasına yol açan olan güçlü bir ütopik ideal haline geldiğine vurgu yaptığını belirtir (2012, s. 35).

Moyn'un insan haklarının çağdaş yankılarının kökenlerini 1970'lere dayandırdığını ve 1977 yılında Jeremy Carter'ın göreve başlama töreninde insan haklarına bağlılık taahhüdü vermesinin ve aynı yıl Uluslararası Af Örgütünün Nobel Barış Ödülü almasının insan hakları açısından bir dönüm noktası olarak gördüğünü ifade etmektedir (Flynn, 2012, s. 32).

Diğer taraftan doktrinde bazı görüşler, insan haklarının doğal haklar geleneğinden ayrıştırılmamasına ve onun bir uzantısı olarak kabul edilmesine karşı çıkmakta[8] ve doğal hakların, ilgili hak gerçekleşmese bile o hakka sahip olunduğuna ilişkin kabulünün insan hakları açısından kabul edilebilir olmadığını, insan haklarının geçerliliğinin, hakların özünün gerçekleştirilmesine bağımlı olduğunu ileri sürmektedir (Deveci 2004, s. 44). İnsan haklarının insan denen varlığın olanaklarından türetilen haklar olduğunu belirten Deveci, her ne kadar insanın olanaklarından türetilen haklar olduğu görüşü ile Kuçuradi'nin insan hakları görüşüne yaklaşmış olsa da, hakların varlığını gerçekleşme koşulundan ayırt etmemekle bu görüşten ayrılmaktadır. Deveci'nin hakların gerçekleşmesi koşulunun Kuçuradi'nin insan hakları perspektifinden ele aldığımızda insan haklarının insan olmak dışında bir koşula sahip olmaması gerektiği açıkça görülmektedir. Hakların gerçekleşmesi bir koşul değil ancak insan haklarının sağlandığının ya da ihlal edildiğinin somut durum tespiti olabilecektir.

Kuçuradi'nin insan hakları görüşünde ise insan hakları, her insanla ilgili olan bir takım gerekleri; insanın değerini tanıma, koruma, insanın insansal (yapısal) olanaklarını gerçekleştirme ve geliştirmeye ilişkin bir takım gerekleri, talepleri dile getirirler. Bunlar öyle istemler ve gerekliliklerdir ki, bu yapısal özellikleri korumak insan türünün amacı, insan olan herkesin de ödevidir. Bu aynı zamanda insan olan herkese de bir hak doğurur (2007, s. 2). Görüldüğü üzere, Kuçuradi'nin insan hakları görüşünün temelinde bir hakkı insan hakkı yapan husus, insanın olanaklarının bilgisinde yatmaktadır. Bir başka deyişle, eğer bir hak, insanın insansal olanaklarını geliştirme ya da gerçekleştirmeye yönelik istem ve gereklilikleri dile getiriyorsa, ancak o zaman buna temel hak ya da insan hakkı demek mümkün olacaktır. Bu durumda bir temel hakkın bir başka kişi ya da devlet tarafından "verilmesi" de söz konusu

[8] Esasen Deveci insan haklarının "*Hobbes-Locke çizgisinden gelen klasik liberal köken savunusu*" ve "*Kant felsefesinden gelen özerklik savunusu*" olarak adlandırdığı iki yaklaşımı da eleştirir ve insan haklarının Aristotelesçi felsefe kapsamında insan olma ve evrensel bir iyi insan yaşamı çerçevesinde ele alınarak etik bir içerik kazandırılması gerekliğini ifade eder (Deveci, 2004, s. 45 vd.).

değildir; ayrıca Kuçuradi'nin de ifadesiyle bir kişinin bir insan hakkı söz konusu olunca, bu kişinin kim olduğu ya da özellikleri de önemli değildir, zira bu haklar insan olmakla sahip olunan haklardır (2009, s. 74).

Bu durumda André Mercier'in insan onurunun, insanın hakkı olan hakları alması sonucu ortaya çıkabileceğine ve insanın da bu haklara layık olduğunu göstermesi gerektiğine, bunun gibi insana bazı haklar verilmesi karşılığında insanın da bazı ödevleri kabul etmesi gerektiğine ilişkin görüşlerine katılmak mümkün görünmemektedir[9]. (Mercier, 2009, s. 25). Mercier, insanın bu haklara layık olduğunu, bu haklara sahip olmaktan ötürü övünmemesi, tam tersine bu onur durumuna erişmiş olmaktan ötürü müteşekkir olmasıyla gösterebileceğini aktarmaktadır. Mercier'in bazı hakların ancak ödev karşılığı verilmesi görüşüne katılmak da temel haklar açısından pek mümkün görünmemektedir. Zira Kuçuradi'ye göre temel haklar insanın insan olması dolayısıyla sahip olduğu, tür olarak insanın değerinden doğan haklar olduğundan, bu hakların bir ödev karşılığı olduğunu değerlendirmek temel hak kavramının içeriğine aykırı olacaktır. Ancak bu belirleme çalışmada hakların sınıflandırılması yapılırken aktarılacak olan ve bazı ülkenin yurttaşlarına tanınan ancak temel hak niteliğinde olmayan haklar için bir ölçüde kabul edilebilir görünmektedir. Mercier'in makalesinde hakların verilmesini "alçakgönüllülük (*humility)*" ile dengelediği, bir kişiden ne kadar alçakgönüllülük isteniyorsa o kişiye daha fazla hak verilmesi gerektiğini savunduğu görülmektedir (2009, s. 28-29) ki, bu görüşlere katılmak mümkün değildir. (Mercier, 2009 s. 25-37.) Erdoğan da insan haklarının ödev ile bağdaştırılmasının mümkün olmadığını, insan haklarının bireylere ödev yüklemediğini, böyle olsaydı insan haklarına sahip olmanın hiçbir anlamının olmayacağını ifade etmektedir (Erdoğan 2015, s.22). İnsan hakları kişi açısından etik ilkeler, bir başka deyişle *muamele ilkeleri* olmakla birlikte, devlet açısından bakıldığında ise düzenin ve hukukun öncüllerini teşkil etmesi gereken temel ilkelerdir (Kuçuradi, 2007a, s. 224)

Kemal Gözler de eserinde, insan hakları kavramının sadece hukukî olarak değil, ahlakî ve felsefî unsurları dahil ederek tanımlandığından, tanımlanması zor bir kavram olarak ifade etmekte ve insan haklarını "insanların sahip olduğu hürriyetler, insanların sahip olduğu

[9] İnsan haklarını ihlal etmeme ödevi bu kapsamın dışındadır.

serbest hareket etme güçleri" olarak tanımlamaktadır. Gözler, insan hakları kavramının hak değil hürriyet olduğunu belirtmektedir (Gözler, 2017, s. 87). Kuçuradi'ye göre ise özgürlük, hakkın pozitif hukuk tarafından tanımlanmış halidir (Kuçuradi, 2007b, s. 109). Öte yandan Gözler eserinde, Gregorio Peces Barba-Martinez'in insan haklarının sadece bir açıdan temellendirilmesine karşı çıktığını belirterek sosyal etkililik ve ahlaki gereklerin pozitif hukuka dahil edilmesini öngören "Entegral Modeli"ni aktarmaktadır. Barba Martinez'in kendi deyimiyle "insan haklarının eksiksiz modeli" olarak belirtilen bu modele göre insan hakları kavramının içinde ahlak, siyasi iktidar ve pozitif hukuk içiçedir (Gözler, 2017, s. 34). Bu noktada, insan hakları ile ilgili konularda ahlak kavramının oldukça dikkatli bir şekilde kullanılması gerektiği belirtilmelidir. Çünkü "…ahlak denilen olgu yaşamda çeşitli ahlaklar olarak karşımıza çık[makta]; ama bu çeşitli ahlaklar, bir kısmı değişik ve değişken olan davranış kuralları ve değer yargıları, bir kısmı ise pek değişiklik göstermeyen davranış kuralları ve değer yargılarından oluş[maktadır]" (Kuçuradi, 2009b, s. 33). Değer yargıları ve davranış kurallarının ise insan hakları ihlallerine ve insanın değerinin harcanmasına da yol açabileceği dikkate alınarak bir değerlendirme yapılmalıdır.

Kuçuradi, insan hakları kavramının bilgisel ve doğru bir şekilde ortaya konmasının önemine değinmekte ve esasen insan haklarını, hukukun bir meselesi olmaktan önce, felsefe meselesi, etik meselesi olduğunu belirtmektedir (Kuçuradi, 2006, s. 30). Kuçuradi'nin insan hakları kavramında ne siyasî iktidar, ne ahlak, ne değer yargıları vardır. İnsan hakları sırf insanın yapısal olanaklarının bilgisine dayanmaktadır. Bu nedenle belirli bir toplumda geçerli değer yargılarından, belirli bir siyasi iktidar görüşünden yahut belirli bir pozitif hukuk metninden arındırılmıştır. Ancak böylelikle tüm insanlar için geçerli ve sadece insan olmak münasebetiyle sahip olunan ve insanın olanaklarının gerçekleşmesine hizmet eden insan hakları fikri mümkün olabilecektir.

Gözler de insan haklarının özünü anlamak, gerçek niteliğini ortaya koymak ve ayrıntılarda kaybolmamak için, insan haklarına felsefi bir bakış açısıyla bakılması gerekeceğini ifade etmekte, felsefi yaklaşımın insan hakları enflasyonunun önüne geçeceğini ve ayrıca mevcut hukuk normlarına eleştirinin de ancak felsefi yaklaşımla mümkün olacağını belirtmektedir (Gözler, 2017, s. 25). Gözler diğer yandan eserinde, insan haklarına tarihî,

felsefî, sosyolojik, antropolojik, teolojik, psikolojik, etik vb. açılardan yaklaşılabileceğini, ancak insan hakları hukukçularının konuya saf hukukî açıdan yaklaşmalarının uygun olacağını, diğer açılardan yaklaşımların ise kendi alanlarının uzmanlarına bırakılabileceğini, insan hakları hukuku doktrininin kendisine yabancı olan unsurlardan arındırılması gerekeceğini belirtmektedir (2017, s. 34). Ancak gerek insan hakları hukuku doktrini oluşturulurken gerekse insan hakları pozitif hukuk metinlerine derç edilir ve bu pozitif metinler uygulamaya konulurken, ontolojik temellere dayanan antropolojiye dayalı insan hakları bilgisinin, "doğru değerlendirme", "değer biçme", "değer atfetme" gibi kavramlara ilişkin bilginin olmasının elzem olduğu değerlendirilmektedir. Aksi durumda, günümüzde olduğu gibi, hukuken geçerli metinlerde yer alsa da insan hakları ihlalinin önüne geçilmesi imkânsız olacaktır.

Kuçuradi insan hakları kavramının bilgisel ve doğru bir şekilde ortaya konulmasının önemine değinmekte ve esasen insan haklarını, hukukun bir meselesi olmaktan önce felsefe meselesi, etik meselesi olduğunu belirtmektedir (Kuçuradi, 2007b, s. 30).

Hukuk doktrininde insan hakları kavramının kamu özgürlükleri, ferdî haklar (kişi hakları), temel haklar şeklinde farklı şekilde ifade edilerek tanımlandığını görmek mümkündür.

Kapani, insan haklarını teorik olarak bütün insanlara tanınması gereken *ideal haklar* listesi olarak tanımlamakta, ancak bu kavramın daha ziyade "olması gereken"i ifade ettiğini ve *"...*platonik bildirilerde geçen 'ulaşılacak hedefler programı'[nı] akla getir[diğini]" belirtmektedir. Bu noktada da bir ideal haklar listesi olarak tanımladığı insan haklarının devlet tarafından tanınmış ve pozitif hukukça benimsenmiş halini de *kamu hürriyetleri* olarak adlandırmaktadır (Kapani, 1993, s. 14).

Uygun, insan haklarının "…kişinin sırf insan olmakla sahip olduğu haklar*"* olarak tanımlandığını belirtmekte ve insan haklarının sözleşme ya da hukuktan ziyade *ahlakilik düşüncesinden* kaynaklandığını ifade etmektedir (2000, s. 14, 2011, s. 5).

Erdoğan insan haklarının modern ve politik bir kavram olduğunu, modern çağda kişilerin siyasî baskıdan korunma arayışı içinde ortaya çıktığını, özünde ahlakî haklar olan

insan haklarının, bütün insanların sırf insan olmakla sahip oldukları haklar olduğunu belirtmektedir (2015, s. 24-28).

Donnelly de "hakların özel bir grubu" olan insan haklarını "…bir kişinin yalnızca insan olduğu için sahip olduğu haklar" olarak tanımlamakta ve kendi hak tasnifine göre insan haklarının – bunların kaynağının insanın ahlaki doğası olması münasebetiyle– ahlaki haklar arasında yer aldığını, hatta bu haklar arasında en üstün ahlakî hak türü olduğunu ifade etmektedir (Donnelly, 1995, s. 22-27). İnsan haklarının, insanın ahlakî doğasından kaynaklanmaları, bu haklara "...hayat için değil, onurlu bir hayat için ihtiyaç duyulduğuna" vurgu yapmaktadır (1995, s. 27). Donnelly "insanın ahlakî doğası" derken, altına inilmesine izin verilmemesi gereken sınırı belirtmektedir (1995, s. 28) . Her ne kadar Donnelly insanın ahlakî doğası gibi bir kavramla insan haklarını açıklasa da, insan haklarının, insan onuru kavramından tamamen farklı bir kavram olduğunu belirtmekte; insan onurunun toplumdan topluma değişebildiğini, bunun da insan haklarının özü ile bağdaşmadığını ifade etmektedir (Donnelly, 1995, s. 75). Kanımızca bu noktada Donnelly'nin insan onuru kavramı ontolojik temellere dayanan antropolojiye dayandırmamakta, bir başka ifadeyle insan onuru kavramını insandan ayırmakta; belirli bir toplumda geçerli olan ahlak anlayışı ile ilintilendirmektedir.

Donnelly, "insan haklarının özel işlevi[nin] bunların olağan hukukî veya siyasî araçlarla uygulanamadıkları zaman ileri sürülebilmelerini" gerektirdiğini belirtmektedir (Donnelly, 1995, s. 23). Donnelly'e göre bir hak ancak kişi ondan yararlanamadığı ya da hakkı inkar edildiği noktada hakkını ileri sürebildiği için, daha alt düzeydeki haklar yerine insan haklarına başvurulması da pozitif hukuktaki düzenleme eksikliğinin göstergesidir. Bir başka deyişle Donnelly'e göre bir hak ihlali durumunda, bu hak ulusal ya da uluslararası düzenlemelerle korunmuyorsa, bu halde bu ihlale karşı en yüksek hak başvurusu olan *insan hakkı iddiası* kullanılabilecektir (Donnelly, 1995, s. 23-24). Yani bir insan hakkı ihlali söz konusu olduğunda, uluslararası ya da ulusal metinlerde o hakka ilişkin bir koruma mevcut olmasa dahi, ilgili kişi insan haklarının ihlalinin durdurulmasını ihlali gerçekleştirenden talep edebilecektir. Donnelly'nin bu savı, insan haklarının korunması açısından oldukça yerinde olsa da Erdoğan'ın da belirttiği gibi "tanınma ve saygı gösterilme" talebi hukuk tarafından korunuyorsa, bu halde buna uyulmadığı zaman cebri icra devreye girer ancak ahlakî hakların

bu yöndeki gücünün ancak ahlakî gerekçelendirmenin gücü ile sınırlı olduğunu belirtmek gerekecektir. (Erdoğan 2015, s. 10).

Shue, temel hakların *ahlâklılığın tabanı* olduğunu belirtmekte, bu hakların hiç kimsenin altına inmesine izin verilmemesi gereken sınırı ortaya koyduğunu ifade etmekte; temel hakların her kişinin insanlığın geri kalanına yönelttiği akla yatar taleplerin en azı olduğunu belirtmektedir. (Shue, s. 46-47)

Bülent Tanör, insan haklarının pozitif hukuktan bağımsız ve onun üstünde bir anlam ifade ettiğini ve "belli bir tarihsel aşamada insanların sahip olmaları gerekli sayılan bütün hak ve özgürlükleri" ifade ettiğini belirtmektedir (Tanör, 1994, s. 14).

Osvaldo Guariglia, insan haklarının "…Batı Aydınlanmasının, özellikle de Kant'ın felsefeyle ilgili ideallerinin mirası" olarak görülebileceğini; insan hakları kavramının altında bulunan ilkelerin tek bir felsefî anlayıştan ziyade *"*kişi" kavramının kendisinde bulunan özellikleri" tanımlayan ilkeler olduğunu dile getirmekte; bu kapsamda da Kuçuradi'nin insan hakları görüşü ile benzer bir görüş ortaya koymaktadır (Guariglia, 2004, s. 35). Ancak Kuçuradi'nin insan hakları görüşünün kişilerin tek tek özellikleri ve olanaklarına değil, tür olarak insanın olanakları bilgisine, insan onurunun bilgisine dayandığını bir kez daha belirtmekte fayda vardır.

Habermas, insan haklarının insan onuruna yönelik belirli ihlaller karşısında geliştirildiğini, bu nedenle de insan onuruna özgü belirlemeler, onların ahlaki kaynağı olarak nitelendirilebileceğini ifade etmektedir[10]. Habermas, aslında eski çağlarda var olan ve mevcut kanonik ifadesini Kant'ta bulan insan onuru kavramının ancak İkinci Dünya Savaşından sonra uluslararası hukuk ve ulusal anayasalarda yer bulmasının enteresan bir

[10] Habermas, İHEB'nin giriş kısmında ve 1.maddesinde yer alan insan onuru kavramının Alman Anayasası'nın 1. maddesinde de "insan onuruna dokunulamaz" şeklinde ifade edildiğini, bundan önce de 1946-1949 arasında beş Anayasa'dan üçünde benzer düzenlemelere yer verildiği belirtmekte; ancak insan onurunun dokunulmazlığının, 2006 yılında Alman Federal Anayasa Mahkemesinin Hava Güvenlik Kanunu'na ilişkin almış olduğu kararıyla Alman kamuoyunun dikkatini çektiğini ifade etmektedir. Bu karara göre Mahkeme, New York'taki ikiz kule saldırısını dikkate alan Alman Parlamentosunun benzer bir tehlike söz konusu olduğu durumda silahlı kuvvetlere uçağı düşürme yetkisi veren Hava Güvenlik Kanununu, Devletin, potansiyel bir terörist saldırının mağdurlarını korumasının, uçak yolcularının insan onuruna saygı gösterilmesine göre ikincil bir görevi olduğu gerekçesiyle iptal etmiştir (Habermas, a.g.e, s. 93)

durum olduğunu belirtir. Çünkü Habermas'a göre insan onuru ve insan hakları kavramları arasında en başından beri kavramsal bir bağlantı bulunmaktadır (Habermas, 2012, s. 92).

Görüldüğü üzere doktrinde birden çok insan hakları kavramına rastlamak mümkündür. Aslında Flynn'in de belirttiği gibi tanımsızlık tehlikesinin önüne geçmek ya da özgün bir tanım yapabilmek amacıyla insan hakları kavramı farklı farklı şekillerde tanımlanmış; kimi durumda da benzer içerikler farklı kelimelerle ifade edilmiştir.

Ancak Kuçuradi'nin insan hakları tanımında tüm bu tanımlardan farklı bir yön vardır. Yukarıda da değinildiği gibi Kuçuradi'nin insan hakları görüşünde insan hakları, her insanla ilgili olan birtakım gerekleri; insanın değerini tanıma, koruma, insanın insansal (yapısal) olanaklarını gerçekleştirme ve geliştirmeye ilişkin birtakım gerekleri, talepleri dile getirirler. Burada Kuçuradi insanın ontolojik yapısından ve bu ontolojik yapısının olanaklarından yola çıkmakta ve insanın insan olmak nedeniyle neden haklara sahip olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bunu ontolojik açıdan temellendiren Kuçuradi'ye göre eğer bir hakkın tanınmaması yahut korunmaması insanın değerinin harcanmasına yol açıyorsa, yahut bir hak insanın insansal olanaklarını gerçekleştirme ya da geliştirmeye hizmet ediyorsa ancak o zaman buna temel hak ya da insan hakkı demek mümkün olacaktır. Dolayısıyla Kuçuradi'nin insan hakları değerlendirmesinde kavramların değil, hakkı söz konusu olan insanın ele alınması söz konusudur. Bu kapsamda da diğer görüşlerden oldukça farklı biçimde ayrılmaktadır.

2.2.2.1. İnsan Haklarının Özellikleri

Bütün insanların hakları, bu kapsamda da tek tek kişilerin hakları olan insan haklarının evrensel, devredilemez ve bir bütün olduğu konusunda günümüzde genel bir kabul varsa da, bu kabul insan haklarının bu üç özelliği hakkında tartışma yürütülmesini engellememektedir. Gerçekten de evrensellik, devredilemezlik ve bütünlük kavramlarının farklı tanımlanması insan hakları ile ilgili tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Bu özellikler dışında insan haklarına ilişkin mutlaklık, vazgeçilmezlik, bireysellik, doğuştanlık vb. gibi özellikler de atfedilmişse de tarafımızca diğer özelliklerin evrensellik,

devredilemezlik ve bütünlük özelliklerinin kuvvetlendirilmesine yönelik tekrar niteliğinde olduğu düşünüldüğünden insan haklarının doktrinde genel kabul görmüş üç özelliği üzerinde durulacak ve bu kavramlar kısaca aşağıda açıklanacaktır. Nitekim uluslararası insan hakları metinlerinde de genel olarak bu üç özelliğe yer verildiği görülmektedir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi insan haklarının evrenselliğine ve ayrıca giriş kısmında insan haklarının devredilemez niteliğine de vurgu yapmaktadır. Leila Nasr evrensellik, devredilemezlik ve bütünlük ilkelerini insan haklarının "mütemmim cüzü" olarak tanımlamaktadır (Nasr, 2016).

İnsan haklarının evrenselliği bizatihi insan hakkı kavramının içinde saklıdır. İnsan hakları insanın insansal olanaklarının gerçekleştirilmesine ve geliştirilmesine yönelik etik ilkeler ise; bu halde insan haklarının evrenselliği de, bu hakların her bir insan için geçerli olması anlamına gelmektedir. Kuçuradi insan haklarının evrenselliği denildiği zaman anlaşılması gerekenin "her yerde geçerli" olmak değil, insan haklarının bütün insanlar için, doğal ve rastlantısal özellikleri ne olursa olsun, muamele talepleri getirmelerini anlamanın daha uygun olduğunu belirtmektedir (2007b, s. 33).

Donnelly, bu anlamdaki evrensellik özelliğini "ahlakî (moral) evrensellik*"* olarak tanımlamakta, bunun dışında bir de uluslararası normlarla insan haklarının güvence altına alınması ya da buna ilişkin niyetin varlığını da "normatif evrensellik*"* olarak belirtmektedir (1995, s.11).

Evrensellik kavramına ilişkin getirilen eleştirilerden ilki, insan hakları olarak nitelendirilen bazı hakların bütün insanlara değil de bazı koşulları taşıyan kişilere tanınması noktasındadır. Eğer insan hakları kişinin sadece insan olmasında doğan, insansal olanaklarının gerçekleşmesine yönelik etik talepler olarak kabul edilmekte ise, bu halde bazı haklardan yararlanabilmek için insan olmanın yanı sıra, "bazı koşulları taşıyan bir insan" olmanın aranması, insan hakları kavramının bizatihi kendisi ve ayrıca evrensellik özelliği ile çelişkili değil midir? Ya da benzer şekilde insan haklarının evrenselliği söz konusu ise, bu halde bazı ülkelerde yaşayan kişiler, insan hakları olarak kabul edilen haklara sahipken, başka ülkelerde yaşayanların bu haklara sahip olmaması ne şekilde açıklanabilecektir? Bu eleştiriyi getirenlerden bazıları bazı koşulları taşıyanlara tanınan hakları insan hakkı olarak nitelememekte; bazıları ile hakların gerçekleşmesinin doğrudan hakların evrenselliğini

etkilediği ifade etmektedir. Örneğin, Donnelly, Maurice Cranston'un iktisadî ve sosyal hakların aslında insan hakkı olmadığı yönündeki görüşünü de irdelediği çalışmasında, Cranston'un bir çok iktisadi ve sosyal hakkın bütün insanlara tanınmadığı, doğrudan doğruya bazı kişi gruplarına tanındığı, bu kapsamda da aslında insan hakkı olamayacağına yönelik görüşünü eleştirerek; bu şekilde bakıldığında birçok sivil ve siyasal hakkın da (örneğin oy hakkı gibi) sadece belirli koşulları taşıyan kişilere tanındığını ve bu şekilde bakıldığında bunların da evrensel olarak kabul edilemeyebileceğini belirtmekte; bu noktada evrensellik kavramın yorumlanmasını haktan yararlanılması noktasında değil, bu potansiyelin bütün insanlara açık olması şeklinde anlaşılması gerektiğini belirtmektedir (Donnelly, 1995, s. 41). Kanımızca bu görüşler insan hakkının kavramlaştırılması noktasında yaşanan farklılıktan kaynaklanmaktadır. İnsan hakları, insanın, tür olarak insanın değerinin korunmasına yönelik etik ilkeler ise, bu hakların evrenselliği de olanak olarak bütün insanların bu haklara sadece insan olmaları münasebetiyle sahip olması noktasında bulunmaktadır. Bu halde bazı ülkelerde insan hakları olarak nitelendirilen haklara kişilerin sahip olmaması ya da olması o ülkelerin insan haklarına dayalı bir hukuk sistemi benimsemesindeki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Bu durumun çözümü insan haklarının gerçekleşmediği durumlarda bazı hakları insan hakları olarak nitelendirmemek ya da insan haklarının evrenselliğinin kavramsal olarak zarar gördüğünü ileri sürmek değil, aksine insan haklarının felsefi temellerini doğru bir şekilde kavrayarak, bu kavrayışı gerek ulusal gerekse uluslararası hukuk sistemine daha doğru bir şekilde dahil etmek yatmaktadır.

İnsan haklarının evrenselliğine yönelik eleştirilerden bir kısmı da insan hakları kavramını *"*Batı kültürünün bir ürünü*"* olarak görüp, bunun diğer kültürlere uygulanamayacağına ilişkin görüşlerden kaynaklanmaktadır. Anthony J. Langlois bu yönde görüşler ortaya koymaktadır (Langlois, 2018). Bu eleştiri aslında insan hakları bilgisindeki eksiklikten ve insan haklarının tanımının bilgisel temelli olacak şekilde yapılamamasından kaynaklanmaktadır. İnsan haklarının kavramsal olarak doğru bir şekilde belirlenememesi, insan haklarının bütün insanların tek tek hakları olduğu gerçeğinden uzaklaşılmasına sebep olmakta; bu hakları belirli bir kültürün ya da görüşün ürünü olarak nitelendirmektedir.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin Önsözünde de insan onurunun ve insanlık ailesinin bütün üyelerinin eşit olarak sahip olduğu *"devredilemez"* hakların tanınmasının dünyada barış, özgürlük ve adaleti sağlayabileceği belirtilmiş, bu kapsamda da insan haklarının devredilememe özelliğine vurgu yapılmıştır.

Esasen aynen evrensellik özelliğiyle olduğu gibi, devredilemezlik özelliği de insan hakları kavramının içinde yer almakta, bu kavramın bir gereği olarak doğmaktadır. Eğer insan haklarının, insan türünün ve bu anlamda da tek tek kişilerin sadece insan olmak münasebetiyle sahip oldukları olanaklarının gerçekleşmesine ve gelişmesine ilişkin etik ilkeler, muamele görme talepleri ve aynı zamanda muamele etme talepleri ise, bu halde bu hakların bir başka kişiye devri de söz konusu olamayacaktır. Gerçekten de hiçbir insanın temel haklarını –insan haklarını– bir başka kişiye devri söz konusu değildir. Eğer devre konu bir hak ise, bu halde ilgili hak, yine hak özelliğini korumakla birlikte "temel hak" olarak nitelendirilemeyecektir.

İnsan haklarının bir bütün olması ile kastedilen ise, Kuçuradi'nin de belirttiği gibi, herhangi bir insan hakkının önceliği olmadığıdır (2007b, s. 33). Bu durum esasen insan haklarının felsefî temellerinde ifadesini bulmaktadır. Zira Mengüşoğlu'nun ontolojik temelli insan felsefesi görüşünde de insan, bütün fenomenleri ve varlık koşulları ile bir bütündür ve bu olanaklardan birini diğerine üstün tutmak söz konusu değildir. Asıl olan da bu bütünlüğün parçalanmamasıdır. Bu kapsamda insan bütün olanakları ile bir bütünse, o halde insan haklarının da insanın bu varlık bütünlüğünün gerçekleşmesine hizmet etmesi gerektiği açıktır. Hal böyle iken, bir temel hakkın bir diğerine üstün gelmesi değil, temel hakların tamamının bir bütün olarak korunmasının esas olacağı açıktır. Donnelly de insan onurunun korunması için hakları bütün olarak ele almak gerektiğine vurgu yapmakta ve diğer insan hakları olmadan yalnız başına bir kısım hakkın temel hak olarak belirtilmesinin, insan onurunun kısa veya sınırlı bir temel haklar listesine indirgenmesi sonucunu doğuracağını ifade etmektedir (Donnelly, 1995, s. 50).

İnsan haklarının özellikleri arasında bugüne kadar en çok üzerinde tartışan özelliklerinden biri bütünlük özelliğidir. Gerçekten de başta insan haklarını korumaya

yönelik uluslararası sözleşmeler dahil olmak üzere, doktrinde de insan haklarından bazılarına öncelik verilmesine yönelik bir anlayış bulunmaktadır.

Örneğin Shue, insan haklarını sınıflandırırken temel hak ve temel olmayan hak ayrımına gitmektedir. Bu ayrımda da temel hakların diğer öteki haklardan yararlanabilmek için öncelikle korunması gerektiğini, bunun yapılmadığı durumda, yani temel hakların korunmadığı durumda, diğer haklardan da söz edilemeyeceğini ifade etmektedir. Yukarıda da ifade edildiği üzere Shue için temel hak, bir kişinin diğer insanlara yönelttiği akla yatar istemlerin en azıdır (Shue, 2009, s. 47). Bu kapsamda güvenlik hakları (öldürülmeme, işkenceye maruz kalmama, sakatlama, ırza geçme ya da saldırıyla karşı karşıya kalmamalarının temelindeki hak) ve varlığını sürdürme hakları (kirlenmemiş hava, kirlenmemiş su, yeterli yiyecek, yeterli giyecek, yeterli barınak ve en düşük düzeyde koruyucu halk sağlığı hizmeti) Shue'ya göre temel haklardır ve öncelikli olarak korunması gereklidir (Shue, 2009, s. 49-51).

2.2.3. İnsan Haklarının Sınıflandırılması Sorunu

İnsan hakları fikri, doğuşundan bu yana farklı farklı tanımlanmış ve hatta bu durum ulusal ve uluslararası metinlere yansımıştır. Bildiri, Sözleşme gibi adlar altında hazırlanan metinlerin sayısı artarken hakların kapsamında da bir genişleme başlamıştır (Aybay, 2017, s. 90). Aybay'a göre metinlerin sayıca çok artması ve içeriklerinin genişleyip çeşitlenmesi karşısında akademik ve pratik düşüncelerle sınıflandırma gereksinimi doğmuştur (2017, s.90). Ancak yapılan sınıflandırmalarda, insan hakları kavramının içeriği çoğu zaman ontolojik antropolojiye dayandırılmadığı için, farklı yol ve yöntemler izlenmiş, bunun dışında günden güne temel hak olmayan hakların da temel hak olduğu ileri sürülerek hak enflasyonuna yol açılabilmiştir. Oysa hatalı sınıflandırmalar ve hak enflasyonu insan hakları kavramına zarar vermekte ve teorik olarak da karışıklığa neden olmaktadır. Erdoğan, bunun dışında, makul olmayan hak taleplerinin toplumsal ve siyasal çatışmalara yol açarak şiddet ihtimalini de artıracağını, bu nedenle hak enflasyonunun toplumsal doku üzerinde olumsuz etki yapacağını aktarmaktadır (Erdoğan, 2015, s.7-8).

İnsan haklarının sınıflandırması denildiğinde, genellikle taşıyıcıları bakımından bir ayrıma gidilmekte; bu kapsamda da kişi hakları ve grup hakları olarak ikili bir ayrım yapılmaktadır[11]. Bu ayrım "hak" kavramı açısından kabul edilse de "insan hakları" söz konusu olduğunda kişi hakları ve grup hakları (kollektif haklar) gibi bir ayrıma gidilemeyeceği değerlendirilmektedir. Zira, niteliği itibarıyla insanın insan olması, bir takım olanaklara sahip olmasından doğan insan hakları bu anlamda pek tabiî ki grupların hakları olamayacaktır. Ancak bu durum, gruptaki kişilerin insan haklarının olmadığı sonucunu doğurmamaktadır. Tam tersine insan hakları belirli bir grubun üyesi olsun ya da olmasın bütün insanların sahip olduğu haklardır. Doktrinde kollektif hakları da insan hakkı olarak nitelendiren görüşler[12] yanı sıra, bu yöndeki görüşleri eleştiren ya da şüpheyle karşılayan görüşler de bulunmaktadır. Örneğin Donnelly, kollektif insan hakları düşüncesinin en iyi ihtimalle "…kafa karıştırıcı büyük bir kavramsal sapmayı*"* ifade ettiğini belirtmekte, grupların sahip oldukları hakların insan hakkı olarak nitelendirilmesinin, insan hakları kavramı yeniden tanımlanmadıkça mümkün olamayacağını belirtmektedir. Donnelly ayrıca kollektif haklar ya da grupların insan hakları kavramının pek çok insanın en belirli haklarının reddini haklı gösterme amacına da dikkat çekerek tehlikeye işaret etmektedir (Donnelly, 1995, s. 154-155).

Erdoğan da toplum, grup ve sınıf gibi kollektif varlıkların irade sahibi olmadığını, ahlakilik ve rasyonellik gibi insanî vasıfların gruplara yüklenemeyeceğini, insan haklarının insan olmak nedeniyle sahip olunan haklar olduğunu, bu nedenle de kollektif varlıkların sahip oldukları haklara insan hakkı denmesine şüpheyle yaklaşılması gerekeceğini ifade etmektedir (Erdoğan 2015, s. 84).

Taşıyıcıları bakımından kişi hakları olan insan hakları doktrinde çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Örneğin Aybay, insan haklarının "koruyucu haklar, isteme hakları, katılma hakları" olarak sınıflandırılmasının yanısıra, hakları somutlaştıran belgelere

[11] Erdoğan da, insan hakları kavramının niteliği itibarıyla insana hasredilmesi gerektiğini düşünmekte, ancak Anna Moltchanova'nın grupların da ahlaki anlamda özne olabileceklerini ve bu özenin onu oluşturan bireylerden hem toplamından hem de üyelerin her birinden bağımsız olduğunu, bu kapsamda da hak öznesi de olabileceğini belirttiğini aktarmaktadır (Erdoğan 2015, s. 85).

[12] Toplumun veya halkın kollektif haklarının, çoğu zaman insan haklarının üçüncü kuşağı olarak sunulmasına yönelik görüşler gibi (örneğin Vasak, Marks)

göre de bir sınıflandırma yapıldığını, bunun yanısıra kuşak sınıflandırmasının da söz konusu olduğunu belirtir. Aybay, koruyucu hakların daha ziyade kişinin (kişi dokunulmazlığı, konut dokunulmazlığı gibi)fizik varlığı ile (düşünce, din ve vicdan özgürlüğü gibi) manevi varlığına devlet tarafından müdahale edilmemesine yönelik talepleri kapsadığını, (çalışma hakkı, grev dinlenme hakkı, grev hakkı gibi) isteme haklarının ise, koruyucu hakların sadece müdahale etmeme (negatif) davranışının yeterli olmadığının ortaya çıkması üzerine geliştiğini ve bazı hakların gerçekleşmesi için pozitif bir davranışla düzenleme yapma zorunluluğu getirdiğini, katılma haklarının da insanın toplumsal bir siyasal birimin parçası olarak o birim içinde alınacak kararlara doğrudan katılmasını sağlayan hakları ifade ettiğini belirtir (Aybay, 2017, s. 90). Bunun dışında Aybay, özgün bir deneme ile "sınırlandırılabilme" ölçütüne göre de bir sınıflandırma yapar. Buna göre de, "hangi durumda ne ölçüde sınırlandırılabileceklerine ilişkin sınırlama nedenleri" kullanılarak bir tansif yapılabileceğini belirtir. İnsan haklarının "*i*)olağan koşullarda belli kısıtlamalara bağlı tutulabilecek haklar, ii)olağanüstü hallerde askıya alınabilecek olan haklar, iii)olağanüstü hallerde bile mutlak olarak saygı gösterilmesi gereken haklar" olarak üçe ayrılabileceğini ifade eder (Aybay 2017, s. 91-101).

Esasen Aybay'ın koruyucu haklar, isteme hakları ve katılma hakları olarak belirttiği haklar Jellinek'in negatif statü hakları, pozitif statü hakları ve aktif statü haklarına işaret etmektedir. İnsan hakları sınıflandırmasında doktrinde en yaygın biçimde kullanılan tasniflerden birinin Jellinek'in hak tansifi (negatif, pozitif ve aktif statü hakları) olduğunu belirtmek çok da yanlış olmayacaktır.

2.2.3.1. Jellinek'in Hak Statüleri Teorisi Kapsamında Sınıflandırma

Jellinek, *Subjektif Kamusal Haklar* isimli eserinin Giriş bölümünde dört statüden bahsetse de, bireyin haklarını ele aldığı bölümde üç statüye yer vermekte, bu kapsamda da temel hakları üç kategoride ele almaktadır (Bulgan, 2017, s. 46-47). Jellinek'in negatif statü olarak belirttiği durum ve bu kapsamda nitelendirdiği haklar, bireyin belirli bir özgürlük alanına sahip olmasını konu edinir ve bu kapsamda da devlete "karışmama" ödevi yüklerler

(Bulgan, 2017, s. 50). Kapani'ye göre devlete "gölge etmeme" ödevi yükleyen bu haklar, kişinin devlet tarafından aşılamayacak ve dokunulamayacak sınırlarını belirlerler (Kapani, 1993, s. 6). Jellinek, negatif statü haklarının idarî eylemlerle ya da devletin bazı eylemleriyle sınırlandırılabilmesi ya da kapsadığı kitlenin değiştirilip daraltılmasının mümkün olduğunu belirtir ve buna ilişkin örnekleri, başkalarının korunması için alınan güvenlik önlemleri, alınan cezai tedbirler nedeniyle özgürlüğün sınırlandırılması ve hukuki ilişkiden kaynaklanan sınırlamalar olarak belirtir (Bulgan, 2017, s. 51).

Pozitif statüde ise devlete karışmama ödevi değil, tam aksine karışma ödevi yüklenmektedir. Ancak bu karışma olumlu bir davranışla karışma, hizmet ve yardım etme şeklinde (örneğin sağlık, öğrenim ve sosyal güvenlik haklarında olduğu gibi) tezahür etmektedir (Bulgan, 2017, s. 52) . Bu haklar devlete ödev yüklerken vatandaşa da devletten talep edebilme hakkı vermektedir (Kapani 1993, s.6). Jellinek, vatandaşlığın da pozitif statü haklarından olduğunu belirterek, vatandaşlıkla hukukî korumanın sağlandığını ifade etmiştir.

Aktif statü hakları ise kişinin, devlet iradesinin ve yönetiminin oluşumuna katılmasını sağlayan hakları nitelendirmektedir. Bu haklar, negatif statü haklarının karşısında yer almaktadır. Seçme ve seçilme hakkı, siyasi parti kurma hakkı, kamu hizmetine girme hakkı gibi haklar aktif statü haklarına örnek olarak verilebilir (Bulgan, 2017, s. 54; Kapani, 1993, s. 6).

Jellinek'in statü teorisi kapsamındaki hak tasnifi incelendiğinde, bu tasnifin esasen birey ve devlet ilişkisi esas alınarak belirlendiği görünmektedir. Nitekim, negatif statü haklarında belirli hakların gerçekleşmesi için devlete bir karışmama ödevi yüklenirken, pozitif statü haklarında devlete olumlu bir karışma görevi verilmektedir. Benzer şekilde aktif statü haklarında da devlet idaresine katılım yoluyla devlet ile birey arasında kurulan bir ilişki mevcuttur. Ancak aşağıda da açıklanacağı üzere temel haklar ya da diğer bir ifadeyle insan hakları insanın herhangi bir kişi ya da kurumla ilişkisinden değil doğrudan insanın olanakları bilgisinden doğmaktadır.

2.2.3.2. Kuşak Hakları Sınıflandırması

Doktrinde insan haklarına ilişkin sınıflandırma arasında yaygın bir kabul görmüş ikinci tasnif "kuşaklar" sınıflandırmasıdır. Sancar, kuşakların ortaya çıkmasına, haksızlık uygulamalarının çeşitli tarihsel dönemlerde farklı biçimlere bürünmesinin yol açtığını belirtir ve esasen her bir kuşağın ortaya çıktığı dönemdeki haksızlık uygulamasına bir çözümü geliştirmeyi amaçladığını ifade eder (Sancar, 2004, s. 313-314). Aybay da insan hakları düşüncesinin, devlete karışmama görevi yükleyen özerk bir alan olma halinden ekonomik ve sosyal yaşama karışmasını öngören bir hale evrilmesi sonucunda kuşak hakları fikrinin kabul edildiğini belirtir (Aybay, 2017, s. 90).

İnsan haklarının kuşaklar halinde sınıflandırılması hususu ilk kez Karel Vasak tarafından 1977 yılında ortaya atılmıştır. Vasak "UNESCO Courier" isimli derginin Kasım 1977 sayısında yayımlanan yazısında[13], dönemin UNESCO Genel Direktörünün "üçüncü kuşak insan hakları" terimini kullanmasına atfen toplumlarda değişen durum ve koşulların insan haklarını kuşaklar halinde sınıflandırmayı zorunlu kıldığını belirtmiştir. Vasak'a göre birinci kuşak haklar esasen Jellinek'in negatif statü hakları kapsamına giren haklardır ve bu haklara saygı devlete, kişi özgürlüğü ile sivil ve siyasal haklara saygıyı zorunlu kılar. İkinci kuşak haklar ise Jellinek'in pozitif statü haklarına karşılık gelir ve devlete etkin olarak olumlu bir eylemle sosyal, ekonomik ve kültürel haklarla ilgili olarak düzenleme yapma zorunluluğu getirir. Üçüncü kuşak haklar olarak sınıflandırılan haklar ise kalkınma hakkı, sağlıklı ve ekolojik olarak dengeli bir çevrede yaşama hakkı, barış hakkı, insanlığın ortak mirasına sahip olma hakkı gibi hakları içerir ve bireylerin, devletlerin ve kamusal ve özel tüm kurumların ortak çabaları ile uygulanıp korunabilir.

Vasak kuşak sınıflandırmasını yaptığı 1977 tarihli yazısında, öncelikle 1948 tarihli Evrensel İnsan Hakları Bildirgesinin kabulü ve 1966 tarihli Ekonomik, Sosyal ve Kültürel

[13] Vasak Karel, "A 30 Years Struggle The Sustained Efforts to give force law to the Universal Declaration" http://unesdoc.unesco.org/images/0007/000748/074816eo.pdf#nameddest=48063

Haklar Sözleşmesi ile Sivil ve Siyasal Haklar Sözleşmelerine değinmekte, kuşak sınıflandırmasını da bu tarihsel sürece dayandırmaktadır[14].

Vasak'ın kuşak sınıflandırmasına doktrinde pek çok eleştiri yöneltilmektedir. Steven L.B. Jensen'in de, yerinde bir tespitle belirttiği gibi[15], aslında Vasak'ın yaptığı sınıflandırmada kuşakların ortaya çıkışını gerektirecek herhangi ve belirli bir tarihsel süreç bulunmamaktadır. Esasen 1966 kabul edilen Sivil ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ve Ekonomik, Sosyal, Kültürel Haklar Sözleşmesi arasında ortaya çıkış açısından bir öncelik ve sonralık bulunmamaktadır. Hatta Gemalmaz'ın da ifade ettiği gibi, Evrensel İnsan Hakları Bildirisinin kabulünden sonra iki ayrı sözleşme hazırlanması fikri belirgin değildi; ancak 1950'li yılların başlarında bu fikir belirginleşmiştir (2010, s. 227-228). Bunu müteakip hazırlanan iki Sözleşme esasen 16.12.1966 tarih ve 2200 (XXI) sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu kararıyla kabul edilmiş ve 19.12.1966 tarihinde New York'ta imzaya açılmıştır. Esasen ikinci kuşak haklar kapsamında belirtilen hakları düzenleyen Ekonomik, Sosyal, Kültürel Haklar Sözleşmesi, 03.01.1976 tarihinde, birinci kuşak hakları düzenleyen ve 23.03.1976 tarihinde yürürlüğe giren Sivil ve Siyasal Haklar Sözleşmesinden daha önce yürürlüğe girmiştir (Gemalmaz 2010, s. 230, s. 326). Dolayısıyla doktrinde ifade edildiği üzere, insan haklarının tarihsel süreç içinde ortaya çıkışı dikkate alındığında, bir kuşak sınıflandırması pek de mümkün görünmemektedir. Öte yandan kuşak sınıflandırması insan haklarını bir bütün olarak ele alma noktasında da tehdit oluşturmaktadır. Donnelly de ikili ayrımın ciddi biçimde yanıltıcı olduğunu belirtmekte ve iki kategoriye ayırmanın, her bir kategoriyi diğerinin karşıtı olduğunu düşündürme riskini haiz olduğunu ifade etmektedir. (Donnelly, 1995, s. 38).

[14] Steven L.B. Jensen, Vasak'ın bu sınıflandırmasını eleştirdiği makalesinde Vasak'ın 1977 yılındaki makalesiyle, 1945 sonrasındaki düzenlemelere dayandırarak yaptığı kuşak sınıflandırmasını, 1979 yılında Fransız ihtilalinin üç ana ilkesine (özgürlük, eşitlik ve kardeşlik) dayandırarak değiştirdiğini belirtmektedir.
[15] Steven L.B. Jensen, "Putting to Rest the Three Generations Theory of Human Rights" , 15 November 2017, https://www.openglobalrights.org/putting-to-rest-the-three-generations-theory-of-human-rights/

2.2.3.3. Kuçuradi'nin İnsan Hakları Sınıflandırması

Bütün insan hakları kişiyle olan ilgisinde kişi hakları olmakla birlikte, bütün kişi haklarının insan hakkı olduğunun söylenmesi mümkün görünmemektedir. İnsanın insansal olanaklarının gerçekleşmesine ve gelişmesine ilişkin etik ilkeler olarak tanımlanabilecek insan haklarının sınıflandırılmasında, kuşak hakları sınıflandırmasında ileri sürüldüğü gibi tarihsel olarak ortaya çıkışları ya da Jellinek'in sınıflandırmasında olduğu gibi devletle olan ilgisi değil, insanın olanaklarıyla ilgileri ve bu ilgi çerçevesinde ortaya koydukları gerekler önemlidir.

Kuçuradi'nin insan hakları ya da diğer bir deyişle temel hak sınıflandırmasına geçmeden evvel, kişi haklarının iki gruba ayrıldığını; bu kapsamda niteliklerine göre iki grupta incelenebilen kişi haklarının ilk grubunu temel hakların, ikinci grubunu ise yurttaşlık haklarının oluşturduğunu söylemek mümkündür (2009a, s. 75). Temel haklar ya da diğer bir ifadeyle insan hakları tüm insanların sadece insan olmak münasebetiyle sahip olduğu haklar, yurttaşlık hakları ise belirli bir devletin yurttaşı sıfatını haiz olmak münasebetiyle sahip olunan haklardır.

Kuçuradi'nin insan hakları sınıflandırmasında temel hakları iki grup altında incelemek olanaklıdır. İlk grup temel haklar doğrudan korunan temel haklar, ikinci grup temel haklar ise dolaylı yollarla korunan temel haklardır. Doğrudan korunan temel haklar insanın olanakları ile doğrudan ilgilidir; kişinin güvenliğine ilişkin istemler ve/veya "temel özgürlükler" olarak da belirtilebilirler (Kuçuradi 2007b, s.4). Bu hakların tanınması için kişilerin ya da devletin herhangi bir eylemde bulunması gerekmez, insana özgü etkinlikleri gerçekleştirirken hak sahibine karışılmaması, hak sahibine, insanın değerine dokunulmaması isteminde bulunurlar.

Bu anlamıyla doğrudan korunan temel haklar negatif statü haklarına benzer sayılabilir. Negatif statü haklarından ayrıldığı nokta ise sadece devlete değil hak sahibi dışındaki tüm kişi ve kurumlara insan haklarına müdahale etmeme, ihlal etmeme görevi vermesi olarak belirtilebilir. Bu nitelikteki temel haklara ilişkin devletin rolü, çiğnenmelerini önlemek, korunmasını yasalarla güvence altına almak, söz konusu hakka bir müdahale veya

ihlal olduğunda gerekli yaptırımı uygulamak ya da ihlal tehdidiyle karşılaşıldığında o tehdidi bertaraf etmek olarak belirtilebilir. Bu hakların yasal olarak korunması, hakları güvence altına alır; bu haklara saygı gösterilmesi ise etik bir sorundur (Kuçuradi 2009a, s.76).

Bütün insanların eşit olduğu insan haklarının ikinci grubu –dolaylı yollarla korunan temel haklar– ise insanın insansal olanaklarının gerçekleşmesi, gelişmesi ya da korunmasının genel olarak önkoşullarına ilişkin istemler dile getirirler (Kuçuradi 2007b, s. 6). Bu nitelikteki hakların da bir devlet organı, kurum ya da kişi tarafından verilmesi ya da tanınması söz konusu değildir. Bu haklar insan olmak dolayısıyla sahip olunan haklar olduğundan, ancak korunmaları söz konusu olabilir. Örneğin sağlık için gereken yaşama düzeyi, eğitim hakkı gibi haklar bu tip temel haklara örnek olarak gösterilebilir. Kuçuradi, bu tip temel haklarla ilgili karşılaşılan güçlüğün, bu hakların sağlanmasının, başka tür haklara bağlı olmasından kaynaklandığını belirtmektedir (2009a, s. 77). Zira bu tip temel hakların korunabilmesi için devletin birtakım düzenlemeler yapması gerekmektedir. Bu düzenlemeler, aşağıda aktarılacak olan ve yurttaşlık hakları olarak adlandırılan haklar ve kamu kurum ve kuruluşları aracılığıyla gerçekleşmektedir. Dolayısıyla, insanın olanaklarının ön koşullarına ilişkin istemleri dile getiren ikinci grup temel haklar, dolaylı bir şekilde korunan temel haklardır. Bu noktada dolaylı yollarla korunan temel hakların yurttaşlık hakları ile zorunlu bir nedensellik içinde bulunduğunu, yurttaşlık hakları eğer aracı olduğu hakları koruyamayacak şekilde belirlendiyse dolaylı olarak temel hakların da tam olarak korunamadığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu husus Henry Shue tarafından da belirtilmektedir. Hakkın tasnifinden bağımsız olarak Shue, bir hakkın tam olarak güvence altına alınmasının ancak o hakka sahip herkesin haktan yararlanmasını sağlayacak düzenlemeler yapıldığında mümkün olduğunu, rastlantısal şekilde hakkı ihlal edenin olmamasının hakkın güvence altına alınmış olduğu anlamına gelmeyeceğini belirtmektedir (Shue, 2009, s. 44). Bu kapsamda insanın olanaklarının gerçekleştirilmesinin önkoşullarına ilişkin istemler olan bu tipteki temel hakların korunduğundan bahsedilebilmesi için de, yukarıda da yer verildiği gibi, yurttaşlık haklarının, tüm yurttaşları kapsayacak şekilde ve ilgili temel hakkın özünü gerçekleştirecek şekilde belirlenmesi gerekir.

Dolaylı korunan temel haklar, Jellinek'in pozitif statü haklarını anımsatsa da Jellinek'in pozitif statü hakları kategorisinin dolaylı olarak korunan temel hakları karşıladığı gibi yurttaşlık haklarını kapsaması da mümkündür. Dolayısıyla dolaylı korunan temel hakların pozitif statü haklarına karşılık geldiğini söylemek doğru olmayacaktır.

Temel haklar dışında bir grup kişi hakları daha vardır ki bunlar bütün insanların doğuştan insan olmakla sahip oldukları haklar değil, sadece belirli bir devletin yurttaşı olmaları münasebetiyle o devletin tanıdığı haklardır. Yurttaşlık hakları da denilen bu haklar, her ne kadar insanın doğuştan, insan olması münasebetiyle sahip oldukları haklar değilse de, temel hakların gerçekleşmesine aracılık ederler. Yurttaşlık haklarının, temel hakların gerçekleşmelerine aracılık etmesi, onun güvencesi olmaları, ancak ve ancak o devletin tüm yurttaşlarını eşit biçimde koruyabilmesiyle mümkün olur. Bu haklar, farklı devletlerin yurttaşları için farklı bir şekilde düzenlenmesi mümkün olan haklardır. Ancak burada ölçüt temel hakkın özünü asgari ölçüde gerçekleştirmeye elverişli olarak düzenlemeye konu olmaları ve bütün yurttaşlara eşit bir şekilde uygulanabilir olmalarıdır (Kuçuradi, 2007, s.60).

Buraya kadar insanın varlıktaki özel yeri, insan onuru ve olanakları ve insanın olanakları bilgisine dayanan insan hakları kavramı kısaca ortaya konmaya çalışılmıştır. Görüleceği üzere olanakları ile diğer varlıklar arasında özel bir yere sahip olan insan türünün bu olanaklarını gerçekleştirebilmesi için hem birtakım taleplerde bulunma hakkı bulunmaktadır. Bu hakları arasında kendi hayat alanını, hem olanaklarını gerçekleştirebilmesine elverir şekilde hem de özgürce belirleyebilme hakkı bulunmaktadır. Kendi hayat alanını özgürce belirleyebilmesinin en önemli gereklerinden biri de kişisel verilerinin kendi isteği dışında toplanmamasının, kullanılmamasının ve paylaşılmamasının sağlanmasıdır. İkinci bölümde kişisel verilerin korunmasının insanın olanakları bilgisine dayalı insan hakları kavramı çerçevesinde bir temel hak alanı olup olmadığı irdelenecektir.

BÖLÜM 3. KİŞİSEL VERİ KAVRAMI VE KİŞİSEL VERİLERİN KORUNMASININ İNSAN HAKLARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Günümüzde, ülkemizde nispeten yakın zamanda yayımlanan bir kanunu da olması münasebetiyle, en popüler konulardan birisi kişisel verilerin korunması konusudur. Bir yandan modern hayatın içinde hemen hemen her işlemimizde bir takım kişisel verilerimiz talep ve kayıt edilirken, diğer yandan da hummalı biçimde onların ne şekilde korunacağı gerek akademik alanda gerekse uygulamada çok tartışılan bir konu olmuştur. Bu konu sadece ülkemizde değil, dünyanın pek çok ülkesinde de milyonlarca kişinin verisinin hukuka aykırı şekilde paylaşılması ya da bu verilere hukuka aykırı şekilde erişim sağlanması gibi gerekçelerle gündemleri meşgul etmiştir. Ancak kişisel verilerin korunmasına ilişkin olarak bölgesel ya da ulusal çapta yürürlükte olan bütün düzenlemeler ve kişisel verileri koruma çabalarına rağmen, verilerimizin tam olarak korunabildiğini söylemek pek mümkün görünmemektedir.

Kişisel verilerin korunmaması sonucunda ortaya farklı farklı sonuçlar doğabilmektedir. Bu sonuçlar çoğu zaman temel hakları etkileyen sonuçlar olabilmektedir. Örneğin bir devletin koruması altındaki bir kadının kişisel verisinin yeterli düzeyde korunmaması nedeniyle yaşama hakkı tehlikeye girebilmektedir. Ya da bir çocuğun kişisel verilerinin siber dünyada yeterli bir şekilde korunmaması nedeniyle çocuğun istismarı söz konusu olabilmekte, temel hakları ihlal edilebilmektedir. Kimi zaman da kişisel verilerin yeterli düzeyde korunamaması, kişilerin kendi seçimlerinde manipüle edilerek özgür bir şekilde hareket etmesini engelleyebilmektedir. Yakın zamanda dünyanın gördüğü en büyük veri ihlallerinden biri sayılan "facebook[16] skandalı"nda da yaklaşık 87 milyon Facebook

[16] Facebook 2004 yılında kurulan ve üye olan kişilerin kendi belirledikleri ve onayladıkları kişilerle sosyal bir dijital ağ üzerinden iletişim kurmalarını sağlayan bir sosyal medya platformudur. Bugün facebook'ta kayıtlı üye sayısı Haziran 2019 sonu itibarıyla, 2.41 milyar kişidir bu da Facebook'un her gün yapılan paylaşımlarla (Haziran ayında 1.59 milyar kişinin paylaşım yaptığı belirtilmektedir) elde ettiği veriyle (örneğin günlük 300 milyon fotoğraf, her 60 saniyede 500 bin yorum, 293 bin durum güncellemesi v.b.) veri sahiplerinin neredeyse

kullanıcısının verisi hukuka aykırı biçimde üçüncü kişilere aktarılmış ve bu veriler işlenerek, veri sahiplerinin tercihlerini etkilemek amacıyla çeşitli ülkelerdeki seçimlerde manipülasyon amacıyla kullanılmıştır[17]. Peki, devletlerin, büyük ve küçük şirketlerin sahip olmak istediği; bunun için pek çok farklı araç kullandığı "kişisel veri" nedir? Bu verilerin korunması neden gereklidir ya da bir başka deyişle bu veriler korunamadığı zaman ortaya ne gibi sonuçlar çıkabilmektedir? Ortaya çıkan bu sonuçlar insanları ne şekilde etkilemektedir? Bu kapsamda değerlendirildiğinde kişisel verilerin korunması temel bir hak mıdır? Aşağıdaki başlıklarda bu sorulara yanıtlar bulunmaya çalışılacaktır.

3.1. Kişisel Veri Kavramı

Kişisel verilerin korunması sorununun insan hakları açısından değerlendirilebilmesi için, öncelikle kişisel veri kavramı ile neyin ifade edildiğinin ortaya konması gerekmektedir. İngilizce karşılığı "personal data" olan kişisel veri ifadesindeki 'kişisel' kelimesi, Fransızca "personel" (kişi ile ilgili, kendisi ile ilgili) kelimesinden gelmekte, bu kelime de Latincede "persona" (kişi), "personalis" (bir kişi ile ilgili, kişisel) kelimelerine karşılık gelmektedir[18]. Kişisel veri kavramı da "kişisel" kelimesinin etimolojik anlamını karşılar şekilde, gerek ulusal ve uluslararası düzenlemelerde[19], gerekse doktrinde, belirli veya kimliği belirlenebilir gerçek kişiye ait her türlü veri[20] olarak tanımlanmaktadır.

---

bütün hayatlarına ilişkin bilgi edindiği göstermektedir. https://zephoria.com/top-15-valuable-facebook-statistics/ (25.08.2019)

17 Bu ihlal nedeniyle Facebook hakkında 5 milyar dolar para cezası uygulanmıştır. https://www.dw.com/en/facebook-faces-5-billion-fine-over-privacy-violations/a-49575702 (25.08.2019)

18 https://www.etymonline.com/word/personal (E.T. 21.04.2019)

19 07.04.2018 tarih ve 29677 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürülüğe giren 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nun (KVKK) 3/d maddesi, OECD'nin 1980 yayım tarihli Rehber İlkeleri (OECD Guidelines on the Protection of Privacy and Transborder Flows of Personal Data) 1/b maddesi, 108 sayılı Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nin 2/a maddesi, 95/46/EC sayılı Direktif'in 2/a maddesi ve AB Konseyi'nin 27.04.2016 tarihli ve 2016/769 sayılı Genel Veri Koruma Tüzüğü'nün 4/a maddesi.

20 Çalışmamızda veri ile bilgi aynı anlamda kullanılacak olup veri, bilgi ve enformasyon arasındaki fark için bkz. Küzeci, 2018, s. 9-13. Bunun gibi, Metin Turan da veri ve veri ile ilgili önemli kavramlar arasında Katar (String), Veri (Data), İstatistik, (Statstics), Gösterge (Indıcator), Bilgi (Information), Bilgi (Knowledge), İç Görü (Insight) kavramlarına yer vermektedir. Bu konudaki bilgi için bkz. (Turan, 2017, s. 9).

Bu kapsamda bir verinin kişisel veri olarak nitelendirilebilmesi için, ait olduğu kişinin belirli ya da belirlenebilir olması, diğer yandan verinin kişiyi belirlenebilir kılması gerekmektedir. Kişi belirli ya da belirlenebilir değilse, bu veriler kişisel veri olarak kabul edilmemektedir. Doğrudan belirli ya da belirlenebilir bir kişiye işaret etmemekle birlikte, bir araya geldiklerinde ya da birlikte değerlendirildiklerinde kişiyi işaret eden veriler de kişisel veri olarak kabul edilmektedir. Örneğin bir kişinin sadece adı genel olarak, kişi çok tanınmış olmadığı sürece, doğrudan ilgili kişiyi belirlenebilir kılmadığından kişisel veri olarak kabul edilmese de, kişinin adı ve soyadı ilgili kişiyi belirlenebilir kıldığı takdirde, kişisel veri olarak kabul edilebilmektedir[21]. Yahut, bir kişiye ait veriler tek başlarına kişisel veri olmasa da, başka verilerle birleştirildiğinde özel olarak bir kişiyi işaret ettikleri noktada, ilgili verilerin de kişisel veriler olduğu değerlendirilmektedir. Örneğin tek başına internet protokolü (IP) adresi ya da telefon numarası herhangi bir anlamı olmayan sayı dizilerinden ibaret gibi görünse de, başka verilerle birleştirilmesi pek kolay olan bu sayı dizinleri de kişisel veri olarak kabul edilmektedir.

Avrupa Komisyonu, kişinin isim ve soyadı bilgisini, ev adresini, isim ve soyadı formatındaki e-posta adresini, lokasyon verisini, IP adresini, hastane ya da doktor tarafından tutulan veriyi –bu veri bir kişiyi belirlenebilir kılan özel bir sembol de olabilir– kişisel verilere örnek olarak göstermektedir. Buna karşılık Komisyon, bir şirket kayıt numarasının, kişiyi belirlenebilir kılmayacak şekilde düzenlenmiş e-posta adresinin ve anonimleştirilmiş bir verinin de kişisel veri olarak kabul edilmeyeceğini ifade etmektedir[22].

Aydın Akgül, Anayasa Mahkemesinin de kişisel verileri tanımladığı kararında, kişisel verinin "belirli veya kimliği belirlenebilir olmak şartıyla, bir kişiye ilişkin bütün bilgileri ifade ettiği"ni belirtir (2014, s.8). Akgül, kişisel verinin bireyin şahsî, meslekî ve ailesine ilişkin özellikleri göstermek suretiyle, o kişiyi diğerlerinden ayıran her türlü bilgi olarak tanımlar ve bu kapsamda aslında sadece bireyin kendisine değil aile üyelerine ilişkin

[21] Kişisel Verileri Koruma Kurumu tarafından yayımlanan dokümanda, yaygın olarak kullanılan ad ve soyadlar tek başına bir kişiyi belirlenebilir kılmasa da ad ve soyad her zaman bir gerçek kişiyi belirlenebilir kılma özelliğine sahip olmasından dolayı kişisel veri olarak kabul edilmektedir. https://kvkk.gov.tr/SharedFolderServer/CMSFiles/a23bfe08-9b3a-4c2f-8a97-a259dcc0e667.PDF (20.08.2019)

[22] https://ec.europa.eu/info/law/law-topic/data-protection/reform/what-personal-data_en (24.09.2018)

bilgilerin de ilgili kişinin kişisel verisi kapsamında olduğunu ifade eder. (s. 8) Danıştay'a göre de bireyin aile üyelerinin sağlık ya da sabıka kayıtları da kişisel veri kapsamında değerlendirilmektedir (Akgül 2014, s. 8). Dolayısıyla belirli ya da belirlenebilir kişiye ait her türlü veri: adı, soyadı, nüfus bilgileri, adresi, telefon ve IP numaraları, fiziksel özellikleri, biyometrik verileri, eğitim öğrenim bilgileri, medeni hali, etnik kökeni, tabiiyeti, iş yaşamına ait bilgileri, ailesine ait bilgileri, sosyal medya iletişim bilgileri gibi bir kişiye özgü veriler, ilgili kişinin kişisel verisi olarak kabul edilmektedir (Akgül 2014, s. 8-9; Küzeci 2018, s. 9 vd.). Bunların yanı sıra kişinin cep telefonu markası, arabasının markası, modeli gibi bilgiler de, belirli bir kişiye işaret ediyor ya da başka bilgilerle birleştiğinde bir kişiye ait olduğu ortaya konulabiliyor ise, bu halde bu bilgilerin de kişisel veri olduğu ileri sürülmektedir. Doktrinde kişisel verilerin 'kişisel kimlik belirleyiciler' (örneğin ad, soyad, telefon numarası, ev ve iş adresi gibi), *kişisel özellikler* (tabiiyet, cinsiyet, doğum tarihi vb.), *finansal belirleyiciler* (kredi kartları, banka hesap numaraları vb.), *akademik özellikler* (lisans, yüksek lisans, doktora vb.), *üyelik bilgileri* (spor kulübü, yardımlaşma kulübü vb.), *adli sicil bilgileri* (cezai durumu vb.), *diğer aile üyelerine ilişkin bağları* (çocukları, eşi, diğer hısımları vb.) gibi kategorizasyona tabi tutulduğu da görülmektedir (Turan, 2017, s. 8). Turan ayrıca kişisel verilere ilişkin *değişken kişisel veriler, değişken olmayan kişisel veriler* şeklinde yapılan sınıflandırmanın da önemli bir ayrımı gösterdiğini belirtmektedir (2017, s. 9).

Görüleceği üzere, herhangi bir kişiyle ilişkilendirilmeden belirli bir anlam ifade etmeyen bu veriler, bir kişiyle ilişkilendirildiği anda ilişkilendirildiği kişinin kişisel verisi olarak tanımlanmaktadır ve bu şekilde aslında sahip oldukları değerden farklı bir değer kazanmaktadır. Örneğin IP adresi herhangi bir sayı dizininden ibaret iken, belirli bir kişi ile ilişkilendirildiğinde bu IP adresi sayı dizini olmaktan çıkıp o belirli kişinin internet erişiminde kullandığı bir sayı dizinine haline dönüşmekte, bu şekilde sahip olduğundan farklı bir değere bürünmekte, farklı bir anlam ifade etmektedir. Kişinin internet erişiminin takibi artık belirlenmiş olan IP adresi ile yapılabilmektedir. Bu noktada bu verilerin ifade ettikleri anlamın farklılığı da, ait oldukları ya da kullanıldıkları kişinin niteliklerine işaret etmekten ileri gelmektedir. Bu veriler, ait olduğu kişinin diğer kişiler arasındaki özel yerini ve farklılığını ortaya koymakta, böyle olduğu zaman da kişisel veri olarak kabul edilmektedir. Böylelikle bu kapsamda aslında kişisel veri olarak kabul edilen verilerin, kişinin değerine

işaret eden bilgiler olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Zira yukarıda da izah edilmeye çalışıldığı gibi, bir şeyin kendi alanı ve benzerleri arasındaki yeri olarak tanımlanabilecek değer kavramı, kişinin değeri olarak ele alındığında, kişinin değeri, toplumla ilgisi bakımından kişinin özel durumu olarak belirtilecektir. (Kuçuradi 2010, s. 26, s.40) Bu kapsamda kişinin değeri kişinin diğer kişilere göre özel durumuna, biricikliğine vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla kişinin bu özel durumunu, biricikliğini ortaya koyan bu bilgilerin, kişisel veri ve aynı zamanda kişinin değerine işaret eden bilgiler olduğunu söylemek pek de yanlış olmamaktadır.

Kanımızca bu noktada ortaya çıkan sorun, kişiye ait her verinin kişinin değerinin bilgisine tek başına işaret edip etmediğidir. Her ne kadar ulusal ve uluslararası düzenlemelerde belirli ya da belirlenebilir gerçek kişiye ait bütün veriler kişisel veri olarak nitelendirilmekte ise de, her verinin tek başına kişinin bilgisi ya da buna işaret eden bilgi olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Bazı istisnai hallerde kimi veriler, diğer verilerle bir bütün olarak ele alınmayı gerektirmeksizin, tek başına, bazı açılardan kişinin biricikliğini ortaya koyabilmeye elverişli olabilmekteyken, başka bazı veriler tek başına kişinin bu özel durumunu ortaya koymaya yeterli ve elverişli olmamaktadır. Örneğin kişinin vatandaşlık numarası tek başına kişiyi belirlenebilir kılmasına rağmen, kullandığı cep telefonu markası ya da IP adresi tek başına kişiyi belirlenebilir kılmamaktadır. Cep telefonu markası ya da IP adresi gibi verilerin kişiyi belirlenebilir kılması için, başka bir takım kişisel verilerin bir araya gelmesini gerektirmektedir. Yine bunun gibi kişinin biricikliğini ortaya koyan bazı veriler, ancak belirli bir kapsamda bu özel durumu ortaya koymaya elverişli olmaktadır. Örneğin bir kişinin genom verisi, tıbbî açıdan, tek başına kişinin biricikliğini ortaya koymaya elverişli bir veridir, ancak bu biriciklik tıp bilimi açısından bir biricikliktir.

Bu kapsamda esasen kişisel verileri *i)* kişinin değerinin bilgisine doğrudan işaret eden, *ii)* kişinin değerinin bilgisine dolaylı olarak işaret eden kişisel veriler olarak iki kategoriye ayırmak mümkün görünmektedir.

Ancak bu ayrım, kişisel verileri sınıflandırmak için kullanılması gereken bir ayrımdır. Yukarıda da insanın değerine ilişkin belirleme yapılırken, insanın bütün fenomenleri ile ele alınması, bütünlüğü bozulmadan değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmişti. Benzer şekilde

kişinin değerine ilişkin bir belirleme yapılırken de, kişinin bir bütün olarak değerlendirilmesi, özelliklerinin bütünsel olarak ele alınması gerekecektir. Bu nedenle de kişisel verilerin tamamının, kişilerin bütünsel ve doğru bir şekilde değerlendirmesini sağladığını belirtmek uygun görünmektedir. Tam da bu nedenle bir kişiye ait belirli özelliklerin ya da bilgilerin ele alınarak kişinin değeri bilgisine ulaşıldığını söylemek doğru bir değerlendirme olmamakta; bu yolla yapılan değerlendirmelerle varılan sonuç ve yargılar da kanımızca, doğru olarak nitelendirilmemelidir. Örneğin kural olarak isim soy isim bir kişisel veridir, ancak sadece isim ve soy isim ait olduğu kişinin benzerleri arasındaki yerini belirlemede, ilgili kişinin biricikliğini ortaya koymaya tek başına yetmemektedir. O kişinin biricikliğini ortaya koyabilmek ve bu kapsamda kişinin değerinin bilgisini ele alarak doğru bir değerlendirme yapabilmek için, değerlendirme konusuna göre ve bu değerlendirmeye elverir verilerinin biliniyor olması gerektiği düşünülmektedir.

Kuçuradi'nin de ifadesiyle değerlendirme, kendisinden hareket edilerek bir insanı, bir insanın bir eylemini, bir eseri, bir olayı anlamak ve kendi alanı veya benzerleri arasında yerini bulmak olarak anlaşıldığında, gerçekteki sayısız birbirine aykırı ve yanlış değerlendirmeler bir yana bırakılırsa, tek doğru değerlendirme ve onun perspektifleri vardır (2010 s. 26). Değerlendirme konusu kişi olduğunda ise, bu tek doğru değerlendirmenin de kişiyi bütünsel olarak ele almaktan geçtiğine şüphe olmasa gerektir. Çünkü doğru değerlendirmeden beklenen, değerlendirilenlerin değerinin ortaya koymasıdır (Kuçuradi 2010, s. 43).

Doğru değerlendirme kavramına yer verilirken ezbere değerlendirme biçimleri olan değer biçme ve değer atfetmenin ne olduğunun da belirtilmesi gerekmektedir. Değer biçmede bir şey ezbere değerlendirilmektedir. Çünkü değerlendirme konusu yapılan şey, kendi değeri üzerinden değil, geçerli ilkeler, kurallar, normlar, standartlar, modalar, ölçüler bakımından ve bunlar açısından değerlendirilir (Kuçuradi 2010 s. 28). Bu yapıldığında, aslında değerlendirilenin değeri, bir başka deyişle değerlendirileni benzerlerinden ayıran özellikleri, gözardı edilir. Tam da bu nedenle değer biçme doğru bir değerlendirme olarak kabul edilemez. Değer biçmede belirli bir zamanda, belirli bir toplumda geçerli olan değer yargıları ile bir nitelendirme söz konusudur ve bu değer yargılarına göre değerlendirilen şey iyi-kötü, doğru-yanlış, güzel-çirkin, faydalı-zararlı, günah-sevap olarak nitelendirilir; böyle

yapıldığında da değerlendirilenin yapı özelliği olan değeri gözden kaçırılır (Kuçuradi 2010 s. 29-30).

Değer atfetmede de değerlendirilenin yapı özelliği yine dikkate alınmaz, değerlendirenin değerlendirme konusu olan şey ya da kişi ile arasındaki özel ilişkisi değerlendirilir. Değerlendirilenin kendi dışında olan bir nedenden dolayı ona değer atfedilmesi söz konudur (Kuçuradi 2010, s. 26). Değerlendirme konusu yapılan şey ya da kişi değerlendirenin ona atfettiği anlam nedeniyle önemli, özel, güzel, değerli ya da tam tersi olabilir. Bu noktada belirleyici olan, değerlendirme konusu olan şey ya da kişinin değeri değil, değerlendirme yapan kişinin sübjektif durumudur.

Kişisel verilerden yola çıkılarak kişinin değerlendirme konusu yapıldığı durumlarda kimi zaman yapılan değerlendirme hatalı bir şekilde değer biçme ya da kişinin değerinin harcanmasına yol açacak şekilde değer atfetme de olabilir. Ayrı bir çalışmada ele alınacak olmakla birlikte konu ile ilgisi bakımından burada kısaca yer vermek gerekirse, günümüz büyük veri tabanlarında tutulup bazı kodlar ve algoritmalar ile işlenen kişisel verilerden yola çıkılarak kişiye ilişkin yapılan değerlendirmelerin değer biçme olarak kabul edilmesi, bunlara dayanılarak kişi hakkında bir işlem tesis ediliyor ise, bu işlemin ezbere değerlendirmeye dayandığı için geçersiz sayılması gerektiği düşünülmektedir. Örneğin kişilerin internet arama motorunda yaptığı tüm aramalar, gittiği bütün yerler, okudukları tüm makale ve dergiler, gelen giden tüm e-postaları, aile bireylerine ilişkin bilgiler, daha evvel bir şekilde paylaşıldı ise düşünceleri, fikir ve inançları ve bunun gibi pek çok verisi sürekli kayıt altına alınmakta ve hiç silinmeden saklanmaktadır. Bunun gibi finansal veriler, çalışma ve eğitim hayatına ilişkin veriler, kısacası kimlik ve kişiliğimizin dijital bir kopyası bizim yaptığımız her harekette bizimle birlikte gelişmekte ve hiç silinmeden saklanmaktadır. Toplanan bu verilerle oluşturulan dijital sanal kişilikler, bir vize başvurusu ya da bir iş başvurusu yapıldığında, gerçek kişinin beyanlarından daha ciddi bir değerlendirmeye alınmakta, incelenmekte ve karara etki etmektedir. Ancak dijital kişilikler ile yapılan değerlendirme, değerlendirmeyi yapanın ulaşmak istediği amaç kapsamında belirlenmiş algoritmalar (yazılımlar, kodlar) kapsamında yapıldığından, kişiye ilişkin doğru bir değerlendirmeden ziyade bir değer biçme halini almaktadır. Yakın zamanda, *The*

Washington Post Gazetesinin 6 Kasım 2019 tarihli haberinde, Hirevue isimli işe alma şirketinin, işe alımda yüz ve ses tanıma sistemlerini kullandığı ve bu sistemlerdeki algoritmaların, adayların seslerindeki bazı tınıları, seçtikleri kelimeleri ve yüzlerindeki belirli jestleri kaydedip analiz ettiği ve öğrenme isteği, kişisel stabilite gibi unsurlar açısından bilgisayar tabanlı bir sıralamaya soktuğu gerekçesi ile ABD Federal Ticaret Komisyonu'na şikayet edildiği yer almıştır[23].

Benzer şekilde kişisel verilerin işlenmesi ve buradan yola çıkılarak toplumların verilerinin de işlemeye tabi tutulması ve daha sonrasında yukarıda da örnek verilen şekilde bazı manipülatif yöntemlerle kullanılması Sivil ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 1. maddesinde yer alan "toplumların kendi kaderini tayin etme hakkı"na da aykırılık oluşturabileceği düşünülmektedir. Örneğin bir ülkede belirli bir arama motorunda yapılan aramaların sonuçları aynı zamanda hem aramayı yapan kişiye ilişkin bir bilgi hem de bütün bir ülkede yapılan aramaların toplam bilgisini de vermektedir. Örneğin Google isimli arama motoru, Türkiye'de ya da dünyanın başka herhangi bir ülkesinde en çok arama yapılan konu başlıklarını her an bilmekte, hatta bunu düzenli olarak kayıt altına almaktadır. Bunun gibi, Facebook üzerinden yapılan paylaşımlarda da aslında bütün bir ülkenin (en azından ülkedeki Facebook kullanıcılarının) duygu durumları, siyasi görüşleri, inançları, birbirleri ile ilişkileri gibi pek çok veri Facebook isimli şirketin veri tabanlarına aktarılmaktadır. Dolayısıyla siber dünyanın devleri konumunda olan şirketlerin ve bu şirketlerin arkasındaki devletlerin ellerinde toplumların duygusal haritaları, toplumsal yaklaşımları, alışkanlıkları bulunmakta; gerektiğinde kullanılmak üzere bekletilmektedir. Buna örnek olarak Facebook skandalında 87 milyon kişinin verisinin seçimlerde manipülasyon yapılmak amacıyla kullanılması ve bu suretle toplumların özgür iradesine müdahale edilmesi gösterilebilir. Benzer şekilde yine yakın zamanda, ABD tarafından, Whatsapp, Google, Facebook gibi ABD menşeili şirketlere yönelik dijital vergi çıkartmayı planlayan devletlere soruşturma ve ekonomik zorluklar yaşatılacağına ilişkin tehditler yapılması da üzerinde oldukça ciddi bir şekilde düşünülmesi gereken bir konudur ve verilerin önemine bir başka örnektir[24]. Ancak bu konular bir başka

[23]https://www.washingtonpost.com/technology/2019/11/06/prominent-rights-group-files-federal-complaint-against-ai-hiring-firm-hirevue-citing-unfair-deceptive-practices/
[24] https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50639082

çalışmanın konusu olduğundan şimdilik sadece kişisel verilerin korunmasının önemine vurgu yapabilmek amacıyla değinilmekle yetinilmiştir.

3.2. Kişisel Verilerin Korunması Sorunu

Kişisel verilerin korunması denildiği noktada, aslında kişisel verilerin kimlerden ya da nelere karşı korunması gerektiği sorusu akla gelmektedir. Bu sorunun bir diğer soruluş şekli de, bir kişinin kişisel verilerinin neden başka kişiler, şirketler ya da kurumlar, kuruluşlar veya organizasyonlar tarafından elde edilmeye çalışıldığı olsa gerek. Bu soruyu birkaç açıdan yanıtlamak mümkündür. İlk olarak bir kişinin kişisel verilerine toplumdaki diğer kişiler tarafından duyulan merak olarak belirtilebilir[25]. Bu merak, arkasında başka bir amaç olmayan sadece ilgili kişiye, kişinin yaşamına ilişkin fikir ya da bilgi edinmeyi amaçlayan bir dürtüden kaynaklanabilir. Ancak kişilerin kişisel verilerinin kurumlar, kuruluşlar ya da diğer organizasyonlar tarafından elde edilmeye çalışılmasının arkasında, merak duygusundan daha farklı gerekçeler yattığı şüphesizdir. Bunun arkasında kişinin, verilerini elde edenin kendi çıkarları çerçevesinde kullanma, yönetme, kontrol etme, hizmet sunma, pazarlama faaliyetleri, güvenlik, malî yükümlülükler getirilmesi gibi birtakım başka gerekçeler de bulunabilmektedir[26]. Bu kontrol isteği de aslında kişinin daha fazla verisinin bilinmesi ve böylelikle onun gözetim[27] altında tutulması ihtiyacını doğurmaktadır.

---

[25] Küzeci de tarih boyunca kişisel verilerin "diğerleri" için önemli olduğunu, kapsayıcı şekilde bilinme isteğinin insani duygu olan meraktan doğabileceğini, ancak bunun yanında sosyolojik, siyasal ve hukukî bir çok gerekçeyle de karşılşılabileceğini belirtmektedir (2018, s. 19)

[26] Roger Clarke, 1950'lerden beri şirketlerin ve devletlerin bilişim teknolojilerini giderek artan bir şekilde kullandığını, 20 yıl boyunca bilgisayarları kendi ihtiyaçlarına yönelik kullanıldığını ama bunun kademeli olarak farklı sistemler arasında, hatta farklı organizasyonlar arasında bilgi paylaşımına kadar ilerleme gösterdiğini belirtir. Clarke'a göre şirketlerin verilere ilişkin motivasyonunun kârlılığa ilişkin olduğunu ve kaynakların etkin kullanımının onlar için önemli olduğunu belirtir. Ayrıca kaynakların etkin kullanımı, 1980'ler boyunca İngiliz Devletler Topluluğunda (Commonwealth) İşçi Hükümeti için de önemli bir etken olmuştur. http://www.rogerclarke.com/DV/PaperPopular.html (E.T. 22 Temmuz 2019)

[27] Küzeci, gözetim kavramını kişi ya da kişilerin sistematik bir şekilde hareketlerinin ve iletişimlerinin araştırılması ya da izlenmesi olarak tanımlar (2018, s. 20). Gözetim kavramı ve gelişimi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Küzeci 2018, s. 20 vd) . Lyon, gözetimin banka makinesinden para çekme, telefon etme, hastalık yardımı için başvurma, araba, kredi kartı kullanma, isme gönderilen reklam broşürleri alma, kütüphaneden kitap seçme, yurtdışı yolculuklarda sınırdan geçme gibi günlük, sıradan, olduğu gibi kabul edilen bir dünyayla ilgili

Kişisel verilere erişim isteği ya da kişilerin bir şekilde verileri aracılığı ile gözetim altında tutulmasına yönelik uygulamalar yeni değildir (Lyon, 2013 s. 88 vd.). Ancak bugün bildiğimiz anlamda gözetimin, sosyal hayatın kurumsallaşmış biçimde merkezî ve yaygın bir özelliği olarak modern çağda ortaya çıktığını belirtmek mümkündür (Lyon 1998, s. 42). Lyon, modern devlette yer almanın gözetim altında olmak demek olduğunu ileri sürer, çünkü aslında her an her yerde bir izimizi bıraktığımızı belirtir (Lyon, 1997, s. 1). Küzeci de, modern devletin yurttaşlarıyla ilişkisini objektif bir temele oturtmak zorunda olduğunu, bu nedenle devletin yurttaşlarının kişisel verilerine bağımlı olduğunu ve bunu sağlamak için de çeşitli kaynaklardan elde edilen verilerin devletin elindeki teknolojik olanaklar dahilinde kayıt ettiğini belirtir (Küzeci, 2018, s. 23). Yeni teknolojilerin gelişmesi ile birlikte veriye duyulan açlık da artmaktadır. Veri bir taraftan yeni teknolojilerin gelişmesi için elzem bir ihtiyaç haline gelmekte; yeni teknolojiler geliştikçe verilerin işlenmesi ve gözetim teknikleri de buna bağlı olarak artmaktadır.

Lyon'un her an her yerde izimizi bıraktığımız yönündeki belirlemesi oldukça ilgi çekicidir. Lyon, "Onların" (kişisel verilerimizi elinde tutanların) bizim hakkımızda her şeyi bildiğini ama bizim "Onların" kim olduklarını, neyi bildiklerini, niçin bildiklerini ve kimlerle bu bilgileri paylaştıklarını bilemediğimizi söyler (Lyon 1997, s. 16).

Bu durum aslında Foucault'nun *panoptikon* benzetmesine de oldukça uymaktadır[28]. Foucault, sadece devlet yapılanmasında değil, daha genel olarak toplumda disiplin aracı olarak gözetim kavramına değinir. Jeremy Bentham'ın *Panoptikonu*, Foucalut'ya göre, gözetimin mimari biçimdir. Bu yapıda halka halinde ve hücrelere bölünmüş binaların çevrelediği merkezî bina ya da kulenin hücrelerin her birini gözetlemesi mümkündür;

olduğunu belirtir; öte yandan gözetimin sosyal yardımların doğru yapılması, terörizmin önlenmesi, kaçakçılığın kontrol edilmesi, tüketici ürünlerinden haberdar edilmesi, sağlığa ilişkin riskler hakkında uyarı yapılması gibi sonuçları olduğunu da vurgular ve tek taraflı olarak iyi ya da kötü olmadığını belirtir (Lyon, 1997, s. 16-17).

[28] Gözetimle ilgili analiz ve teorilerin ilk örneği elbette ki Foucault'dan çok daha öncesine dayanmaktadır. Karl Marx gözetimi emek ve sermaye arasındaki mücadele çerçevesinde ele alırken, Max Weber ise modern bürokrasinin bir aracı olarak gözetime değinmektedir (Ayrıntılı bilgi için bknz. Lyon 1997, s. 77). Karl Marx ve Max Weber'in yanısıra Anthony Giddens ve Habermas 'a ilişkin aktarımlar ve daha detaylı bilgi için ayrıca bkz. (Küzeci, 2018, s. 20 vd; Lyon, 2013, s, 77 vd).

"…görülmeden gözetim mümkündür ve görünürlük de bir tuzaktır" (Foucalt, 2013, s. 295-296)[29].

Günümüzde kullanılan bilişim teknolojileri sayesinde bugün bizi bizden daha iyi tanıyan devletler, şirketler ve dernek, vakıf, düşünce kuruluşu gibi sosyal yapılanmaların olduğunu, bu kapsamda da aslında sanal bir *panoptikon'*da yaşadığımızı söylemek pek de abartılı olmasa gerek. Bu durum da ister istemez bir kaygı doğurmaktadır. Bu kaygı, gizlenecek bir şeyin olup olmamasıyla ilgili görünmemektedir. Gizlenecek bir şeyi olmayan insanların da bu kaygıyı taşıması normaldir. Lyon da bu durumun, tercihlerini ve hatta hareket özgürlüğünü etkileyeceğini bildiğinden kaygı doğurduğunu belirtir (2013, s. 28). Bu belirleme kişisel verilerin korunmasının neden önemli olduğunun da açık göstergesidir.

Kişisel verilerin kim ya da kimlere karşı korunması gerektiği sorusunun yanı sıra önemli bir diğer soru da, verilerimizin neden korunması gerektiği noktasında toplanmaktadır. Lyon'un ve aslında modern toplumda pek çok kişinin duyduğu kaygı bu sorunun cevabını oluşturmaktadır. Kişisel verileri başka kişi, kurum ya da şirketlerin elinde bulunan kişilerin, bir varlık koşulu ve aynı zamanda da bir insan olanağı olan özgürlüğünün etkilenmesi pekâlâ mümkündür. Bugün büyük veri ambarlarında tutulan verilerin gelişen yapay zekâ teknolojileri ile işlenmesi ve karar vericilerin tercihlerini, hatta verilerin sahibi olan kişilerin tercihlerini dahi yönlendirecek şekilde kullanılması artık gerçekleşmesi hiç de düşük olmayan bir olasılıktır. Burada kişi, verileri elde bulunduranlar için bir amaç değil araçtır – daha fazla kontrol sağlanması, daha fazla kâr elde edilmesi açısından kullanılan bir araç. Diğer yandan kişisel verinin sahibi açısından da bu durum doğrudan ya da dolaylı olarak bilme, yapıp-etme, değerleri duyma, tavır takınma, önceden görme, isteme, ideleştirme, kendini bir şeye verme, sevme, çalışma, eğitilme ve eğitme, inanma ve özgürlük gibi insanın varlık koşullarını ya da olanaklarını gereği gibi gerçekleştirememe riskini haizdir. Kişiler bu durumun kimi zaman farkında olsa da kimi zaman farkında değildirler. Ancak kişisel verilerinin aleyhine bir şekilde kullanılacağından kaygı duyan insanın yapıp etmesinin arkasında her zaman bu kaygı bulunacaktır, dolayısıyla hayatın akışı içinde olmak istediği şekilde aktif olamayacak, yapıp-edeceklerini kendisi bilemeyecek ya da kendisi tayin

[29] Ayrıca bkz Küzeci, 2018, 27 ve devamı, Lyon 2013, s. 88 vd).

edemeyecek, yapıp etmelerini yöneten değer duygusunu bu kaygı şekillendirecek, yapıp edecekleri arasında bir sıralama ya da seçim yapma şansı elinden alınacaktır. Benzer şekilde o, kendi adına tavır takınamayacak, önlem alamayacaktır. Kişisel verilerini kontrol altında tutanların istediği şekilde tavır takınacak ve bilmesi istendiği kadar bilgiyi bilecek, dolayısıyla kendi hayatına ilişkin planlar yapamayacaktır. Değer duygusu kendi iradesi tarafından değil, izin verenler tarafından şekillendirilecektir.

Çalışmamızın "Felsefi Antropoloji ve İnsanın Varlık-Koşulları" Bölümünde de belirtildiği üzere insan bilen bir varlıktır. Kant'ın da belirttiği gibi, insan ne ise, ne olacaksa, neye sahipse veya sahip olacaksa, bu, emek ve zahmetlerle elde edilen bilgi sayesinde olur (Mengüşoğlu 1988, s. 65). Ancak kişisel veriler, insan haklarına dayalı değil de başkalarının çıkarları doğrultusunda kullanıldığında, elde edilecek bilgi sadece çıkarlar doğrultusunda elde edilmesine izin verilen bilgi ile sınırlı kalacak ve bu kişinin ne olacağı ya da neye sahip olacağını kişi kendi belirleyemeyecektir. Bu durum yalnızca bir kişinin varlık koşullarını etkilemekle kalmaz, toplumların gelişiminde de önemli dönüm noktaları oluşturur. Elde edilen kişisel veriler işlenerek, toplumların neyi ne kadar bilmeleri ya da doğru bilgiye erişmeleri, ancak kişisel verileri elinde bulunduranların ya da onları işleyecek kapasiteye sahip olanların izin verdiği ölçüde mümkün hale gelecektir. Oxford Üniversitesi tarafından yapılan bir araştırma sonuçlarına göre 2019 Birleşik Krallık seçimlerinde gerçeği yansıtmayan ve "çöp" niteliğinde olan haberler, büyük medya kuruluşlarının paylaştığı haber sayısını dörtte biri olmasına rağmen, sosyal medyada daha fazla paylaşıma konu olmuştur. Bu çöp haberlerin neredeyse yarısının ABD, Kanda, Almanya ve Rusya'dan doğduğu, genel olarak ana akım medyanın aleyhine ya da belirli adaylar hakkında üretildiği tespit edilmiştir[30]. Facebook skandalında da Facebook kullanıcılarının kişisel verileri Cambridge Analytica isimli şirkete usulsüz bir şekilde satılmış ve 87 milyon kişinin verisi işlenerek sosyal manipülasyonlarla, bu kişiler ve mensup oldukları toplum üzerinde çalışmalar yapılarak seçimler etkilenmeye çalışılmıştır.

[30] https://www.oii.ox.ac.uk/news/releases/junk-news-declines-on-twitter-but-facebook-users-still-respond-to-disinformation/

Bilme olanağı elinden alınan yahut sınırlanan insanın *yapıp-etme*si de, çizilen bu sınırlar çerçevesinde olacaktır. Kişinin gerek düşünerek gerekse otomatik bir şekilde gerçekleştirdiği eylemler hep çizilen sınırlar içinde kalacak, bu durumda da insan otomatlaşan bir varlığa dönüşecektir.

İnsanın yapıp-etmelerinin arkasında, bilginin yanısıra *değerleri duyan bir varlık* olması da bulunur. Harekete geçmek için karar veren insanın eylemlerinin bir düzeni, bir sıralaması değer duygusuna sahip olmasıyla mümkündür (Mengüşoğlu 1988, s. 97). Değer duygusu yerine önyargılara sahip olan insanların yapıp-etmelerini önyargılar belirler. Mengüşoğlu'nun sınıflandırmasına göre, yüksek değerler, araç değerler ve davranış değerleri olarak üçe ayrılan değer gruplarında, Kant'ın kesin buyruğu (kategorik imperatif'i) yüksek değerlerin, şartlı buyruğu (hipotetik imperatif'i) araç değerlerin, teknik ve pragmatik buyruklar ise davranış değerlerinin karşılığıdır. Yüksek değerler değişmeyen değerlerdir, insandan insana veya toplumdan topluma yahut çağdan çağa değişmezler, insanları birleştirirler. Araç değerlerde ise yapıp-etmelerin arkasında her zaman bir başka amaç vardır, bu amaç da belli bir çıkara yönelmiştir. Bu değer grubu insanları birbirinden ayırır, çatıştırır. Davranış değerleri grubunun içine modanın, zevklerin, alışkanlıkların, geleneklerin, sosyal davranış şekillerinin değerleri ve bütün otomatlaşan eylemlerin değerleri girer (Mengüşoğlu 1988, s. 107). Kural olarak bu grup değerler zararsız değerler grubu olsa da, bunların da belirleniş tarzına göre insanın değerine zarar verici bir şekilde kullanılması mümkündür. Kişisel verilerin elde edilerek kişilerin ve toplumların değer duygusu kolaylıkla manipüle edilebilmesi ve kişilerin araç değerler doğrultusunda hareket etmesinin sağlanması pekâlâ mümkündür, hatta böyle durumlarda çoğu zaman veri sahipleri verileri elinde bulunduranların araç değerleri için birer araç olarak kullanılır.

Değer duygusu bozulmuş bir kişinin objektif bir şekilde *tavır takınması* da mümkün değildir. Yönlendirmeli bir şekilde bilen, yapıp-eden, değer duygusu bu şekilde belirlenen ya da araç değerler hayatına egemen olan insanın takındığı tavırlar da kavga ve çekişmeye neden olur (Mengüşoğlu 1988, s. 114).

Önceden görme-önceden belirleme denilen insanın varlık koşulu ise, ancak aktif olması, kendine amaçlar koyması, kendi yapıp-etmelerini değer duygusuna göre yönetmesi,

tavır takınması ile gerçekleşebilir. Alanı gelecek olan *önceden görme ve önceden belirleme* fenomeninde gelecek zaman sferinin insanın inisiyatifine açık olması, bunun başka bir güç tarafından determine edilmemesi gerekmektedir. Ancak böyle bir durumda insan kendi eylemlerini ve bunların sonucu olan başarılarını gerçekleştirebilir (Mengüşoğlu 1988, s. 121). Farkında olsun ya da olmasın gelecek zaman sferi başka güçler tarafından determine edilmiş insanın kendi eylemlerini belirleyememesine ve potansiyelini gerçekleyememesine neden olur.

Bilme, yapıp-etme, değer duygusuna sahip olma, önceden görme ve önceden belirleme özellikleri arasında bir başka insan özelliği olan *isteme* arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Mengüşoğlu insanın bütün bu fenomenlerinin arkasında bulunmasını sağlayan yeteneğe "isteme" adını vermektedir (Mengüşoğlu, 1988, s. 125). İnsan kendi iç dünyasından veya sosyal çevresinden gelen etkenler tarafından itildikçe, insanın otonomisinden bahsetmek de mümkün olmamaktadır (Mengüşoğlu 1988, s. 126).

Ontolojik antropolojiye göre özgürlük herkes için açık bir olanaktır. Yüksek değerler tarafından yönetilen yapıp-etmelerimiz özgürdür. Çünkü burada insan, içinde bulunduğu ilişkilere, durumlara bağlı değildir. Sübjektif ilgi, yarar-çıkar söz konusu değildir. Araç değerler tarafından yapıp-etmeleri belirlenen insanın özgürlüğünden söz edilmesi ise mümkün değildir (Mengüşoğlu 1988, s. 135). Yapıp-etmelerini araç değerlerin ya da kaygının belirlediği insanların özgürlük olanağını gerçekleştirdiğinden söz etmek güçtür. Kişisel verilerinin kimlerin elinde olduğunu dahi bilmeyen, ne için kullanıldığından haberi olmayan, başkaları tarafından bilmesi, yapıp-etmesi yönlendirilen yahut böyle bir kaygının hareketlerini belirlediği insanın yüksek değerler sferinde hareket etmesi söz konusu olamayacağı için, özgürlük olanağı en başından elinden alınmış olur.

Teknolojinin sunduğu olanaklarla e-postalarından sağlık verilerine, banka kayıtlarından neredeyse tüm hareketlerine kişisel verileri elde edilen, işlenen birey, sadece yukarıda sayılan olanak ve varlık koşulları açısından değil, bir bütün olarak diğer varlık koşulları yahut olanakları açısından da olumsuz yönde etkilenmekte ve bu varlık koşullarını yahut olanaklarını, geliştirmesi bir yana, gerçekleştirememektedir. İnsanın varlık koşullarının ya da insansal olanaklarının gerçekleşmesi ya da gelişmesi kendi kontrolü

dışında olup bitmekte, başka kişi ya da kurumların çıkarları doğrultusunda şekillenmektedir. Bu durumda da insandan ziyade bir kukla olarak hayatına devam edecektir.

İnsansal olanaklarını gerçekleştirme ya da geliştirme ihtimali başkalarının kontrolüne bırakılan ve bu kontrolün diğer kişi, kurum ve bunların çıkarları tarafından yönetildiği bir durumda insan onurundan, insan haklarından söz edilmesi de mümkün görünmemektedir. Bu açıdan kişisel verilerin korunması sorununun insan onuru ile doğrudan ilgisi bulunmaktadır. Küzeci de, kişisel verilerin korunmasının insan onuru ve bu bağlamda kişiliğin serbestçe geliştirilmesi hakkı ile yakından ilgili olduğunu ve Federal Almanya Anayasa Mahkemesin, 1983 yılında verdiği Nüfus Sayımı kararında bu hususa işaret ettiğini belirtir (Küzeci 2018, s. 70). Almanya Anayasa Mahkemesi, Alman yurttaşlarına sayım için gerekli olandan fazla bilgi verilmesi yükümlülüğünü getiren yasayı, Alman Anayasasının insan onurunun korunması ve kişiliğin koruması hakkına ilişkin maddeleri ile birlikte değerlendirerek türettiği "bilgilerinin geleceğini belirme hakkı" na aykırı bulmuştur (Küzeci 2018, s. 71). Bilgilerin geleceğini belirleme hakkı ya da enformasyon özerkliği hakkı, Küzeci'nin de aktardığı gibi, kişisel verilerin korunması ile eşdeğer kullanılmasına ve kişisel verilerin korunması hakkı kapsamında bir dönüm noktası olmasına rağmen, verilerin korunması hakkının gelişimi Alman Anayasa Mahkemesi Kararından çok daha önceleri başlamış; verilerin korunması hakkına ilişkin düzenlemeler de bilgilerin geleceğini belirleme hakkını da aşan hükümler getirmiştir (Küzeci 2018, s. 73).

Kişisel veriler, yukarıda da belirtildiği gibi, kişinin doğrudan ya da dolaylı olarak değerine işaret eden verilerdir. Bu kapsamda da kişisel verilerin korunması ile güdülen amaç aslında kişinin korunmasıdır.

Bu söylenenler, kişisel verilerin hiçbir şekilde başkaları tarafından elde edilmemesi, işlenmemesi olarak yorumlanmamalıdır. Çünkü kişisel verilerin işlenmesinin insana sağladığı birtakım kolaylıklar da bulunmaktadır. İnsana değen her alanda olduğu gibi kişisel verilerin korunması da, insan haklarına dayalı bir biçimde yapıldığında insanı amaç olarak ele alan bir yaklaşımla kullanıldığında, ortaya insan haklarını ihlal eden değil geliştiren durumlar çıkabilecektir.

3.3. Kişisel Verilerin Korunmasının İnsan Hakları Açısından Değerlendirilmesi

Yukarıda kişisel veri kavramı açıklandıktan ve kişisel verilerin korunmasının neden gerekli olduğu hususlarına değindikten sonra bu bölümde kişisel verilerin korunmasının başlı başına bir temel hak olup olmadığı irdelenecek; bu yapılırken de kişisel verilerin korunmasının özellikle özel hayatın gizliliği hakkı ve diğer haklarla ilgisine değinilecektir. Bu yapılırken, çalışmanın bütününde olduğu gibi, Kuçuradi'nin insan hakları görüşü ve sınıflandırması temel alınacaktır.

3.3.1. Kişisel Verilerin Korunması ve Özel Hayatın Gizliliği Hakkı

Daha önce de aktarıldığı gibi insan hakları, insanın insansal olanaklarının gerçekleşmesine ya da gelişmesine ilişkin etik ilkeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda da, Kuçuradi'nin belirttiği üzere, hukuktan önce felsefenin uğraş alanındadır. Bulanık ama yaygın kullanılan insan hakları kavramının açıklığa kavuşturulması ve bu hakların türlendirilmesi felsefenin işidir (Kuçuradi 2007b, s. 21).

Felsefenin insan haklarına ilişkin kavramları doğru bir şekilde ortaya koyması ve belirlemesinden sonra, bu belirleme ya da kavramlaştırmaların hukuk ilkeleri olarak düzenlemelere konu edilmesi gerekmektedir. Hukukî düzenlemelere konu edildikten sonra hakların kavramlaştırılmaya çalışılması, hem düzenlemelerin en baştan doğru bir şekilde yapılamamasına hem de korunmaya çalışılan hakkın özünün çok defa gereği gibi korunmamasına neden olmaktadır.

Bu bağlamda bakıldığında, her temel hak iddiasının felsefi temellere dayanması, bir başka deyişle ontolojik antropolojik değerlendirilmeye ihtiyacı bulunmaktadır. Ancak bu şekilde bir hakkın temel hak (ya da bir başka deyişle insan hakkı) olup olmadığı görülecektir. Kişisel verilerin korunmasına ilişkin hakkın da bu açıdan değerlendirilmesi gerekmektedir. Yukarıda kişisel verilerin korunmasına ilişkin hakkın insanın olanakların ile ne ölçüde ilişkili olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Aktarıldığı gibi, kişisel verilerin korunmasının, insanın

insansal olanaklarının korunması ya da gelişmesi için bir gereklilik, olduğunu belirtmek mümkündür. Ancak kişisel verilerin korunmasının başlı başına bir temel hak olup olmadığı hususunun netleştirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu çerçevede kişisel verilerin korunması hakkının bir temel hak olan "özel hayatın gizliliği" hakkı (*right to privacy*) ile bağlantısı ve ilişkisinin incelenmesi önemli görünmektedir.

Türkçeye özel hayatın gizliliği olarak çevrilen ve bu şekilde kullanılagelen "*privacy*", ilk olarak 1400'lerin sonunda kullanılan *privatie (private)* kelimesinden türemiştir[31]. '*Private*' kelimesi ise bir kişiye ait, bireysel, kişisel kelimesinin karşılığı olarak ve kamuya açık '*public'* kelimesinin göreli kavramı olarak kullanılmıştır[32].

Oya Araslı, özel hayatın gizliliğinin çok yönlü bir olgu olduğunu; bu nedenle de tanımı konusunda sayısız girişim mevcut olduğunu ancak bu çoklu görünüm ve tanımların özel hayatın gizliliği olgusunu etkilemediğini ifade eder. Araslı'ya göre bu olgu "…özel hayatın düzeninin ve bu hayata kimlerin ne ölçüde ve nasıl ve ne zaman müdahale edebileceklerini veya bu yaşamı algılayabileceklerini bireyin kendi kendisine saptaması" veya "…başkalarının bireyin özel hayatının onun koyduğu ölçüler içerisinde algılayabilmesi veya bu yaşama müdahale edebilmesini" içermektedir (Araslı 1979, s.6-8).

Chris, D.L. Hunt[33], "özel hayatın gizliliği"ni kavramlaştırmaya çalıştığı makalesinde özel hayatın gizliliği kavramı ile ilgili birçok çalışmanın, kavramdaki teorik kargaşaya işaret ederek başladığını belirtmekte, yasal metinlerle koruma altına almadan, ona bir değer atfetmeden evvel özel hayatın gizliliği kavramının taslak da olsa bir tanımını çizmenin, onu tanımlamanın çok önemli olduğunu belirtmektedir. C.Hunt'a göre tutarlı bir özel hayatın gizliliği tanımı hem fiziksel hem de bilgisel boyutları içermelidir (Hunt, 2011, s.176).

C. Hunt çalışmasında, özel hayatın gizliliğine ilişkin öne çıkan belli başlı teorik tanımlara yer vermiştir. Bunlardan biri, özel hayatın gizliliği tartışmasında önemli bir yere

[31] https://www.etymonline.com/search?q=privacy (18.09.2019)
[32] https://www.etymonline.com/word/private (18.08.2019)
[33] https://www.queensu.ca/lawjournal/sites/webpublish.queensu.ca.qljwww/files/files/issues/pastissues/Volume37a/5-Hunt.pdf (04.01.2020)

sahip olan "yalnız bırakılma hakkı"dır. Hunt, yalnız bırakılma hakkının 1888 yılında Yargıç Cooley tarafından ilk kez kullanıldığını, ancak bunu özel hayatın gizliliği kavramı ile ilişkilendirmek için değil, haksız fiil hukuku kapsamında açıklama yapmak için kullandığını, akabinde Warren ve Brandeis tarafından 1890 tarihli makalelerinde yeniden hatırlatıldığını belirtmektedir (Hunt 2011). Glancy de özel hayatın gizliliği hakkı (*right to privacy*) kavramına 1890'da, Boston'lu iki avukat[34] olan Samuel Warren ve Louis Brandeis tarafından Harvard Hukuk Dergisinde (*Harvard Law Review)* yayımlanan makalelerinde[35] yer verildiğini belirtmekte; ancak "yalnız bırakılma hakkı"nın yeni olmadığını, Warren ve Brandeis'in bu terimleri icat etmediğini, Thomas Cooley'in Warren ve Brandeis'ten önce yazığı eserinde "yalnız bırakılma hakkı" ifadesine yer verdiğini söylemektedir (Dorothy J. Glancy 1979, s.4)[36]. Her ne kadar böyle olsa da Hunt'a göre Warren ve Brandeis tecavüz, hakaret, güveni suistimal, fikrî haklar gibi konulara ilişkin pek çok dosyayı incelemişler ve nihayet üstü örtülü bir özel hayatın gizliliği tanımı belirlemişler ve yalnız bırakılmak hakkı olarak belirledikleri bu tanımın ayrı bir haksız fiil sayılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Glancy, Warren ve Brandeis'in genel hukukta var olan kişiliğin dokunulmazlığına dayanarak özel hayatın gizliliği hakkının temelini belirlediklerini ifade eder; buna göre Warren ve Brandeis'in tanımladıkları özel hayatın gizliliği hakkı o dönemde her bir kişinin kişiliğini yansıtan ve etkileyen bilgileri üzerindeki kontrolü sağlamak suretiyle psikolojik bütünlüğünü korumak anlamına gelmekteydi (Glancy, 1979, s .7).

Küzeci, Warren ve Brandeis'in makalesinin yayımlanmasından sonra pek çok Amerikan eyalet mahkemesi kararlarında bu hak alanının tanınmaya başlandığını aktarır (2018, s. 75).

C.Hunt, Warren ve Brandeis'in dayandığı yalnız bırakılma hakkının pek çok açıdan eleştiriye konu olduğunu belirtmektedir; öncelikle gerek yalnız bırakılma hakkı gerekse

[34] Makalenin yayımlandığı tarihte Mr.Warren avukatlığı yeni bırakmış, kağıt üreticiliği işine girmiştir, Brandeis Warren'ın eski ortağı avukatlık yapmaya devam etmektedir. Mr. Warren'ın kızının düğünü esnasında yapılan haberlerin yarattığı olumsuz etki nedeniyle, eski ortağı olan Brandeis ile özel yaşamın gizliliğini kavramlaştırmaya çalışan makalelerini yayımladıkları belirtilmektedir (William Prosser, 2007).
[35] https://www.cs.cornell.edu/~shmat/courses/cs5436/warren-brandeis.pdf (20.08.2019)
[36]https://digitalcommons.law.scu.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1318&context=facpubs (20.08.2019)

kişiliğin dokunulmazlığı kavramları oldukça müphemdir ve Warren ile Brandeis tarafından yazılan makale buna ilişkin kavramsal ya da pratik bir rehber de vermemektedir. Aslında yalnız bırakılma hakkı, özel hayatın gizliliği tanımını vermek yerine onun bir örneğini oluşturmaktadır. Yalnız bırakılma hakkına yöneltilen ikinci eleştiri bu kavramın oldukça geniş olduğu yönündedir. İnsanların yalnız bırakılmamalarına ilişkin pek çok durum, özel hayatın gizliliğini ihlal sonucunu doğurmamaktadır; örneğin okulda, hapishanede, hastanede yaşanan durumlar gibi. Ancak Amerikan Anayasa Yargılaması yalnız bırakılma hakkını genel olarak özel hayatın gizliliği perspektifinde ve kişinin kendi yaşamını kendi tercihleri doğrultusunda yaşaması anlamına gelecek şekilde kullanmaktadır (Hunt, 2011, s. 179).

Özel hayatın gizliliği ile ilgili ikinci en önemli teori, özel hayatın gizliliğinin, kişisel verilerin kontrol edilmesi noktasında toplanmasına ilişkindir (Hunt, 2011). Westin, özel hayatın gizliliğini kişilerin kendilerine ilişkin bilgileri, ne zaman, nasıl ve ne kadar paylaşacaklarını belirleme talebi olarak yorumlamıştır (Westin'den akt. Hunt 2011, s.181). Benzer şekilde Charles Fried bu hakkı, "özel hayatın gizliliği basitçe, başkalarının zihinlerinde bizimle ilgili bilginin bulunmaması değil, kendimize ait bilgilerimiz hakkında kontrole sahip olmamızdır" şeklinde tanımlamıştır (Fried'den akt. Hunt, 2011). Ancak Hunt bu teorinin de eleştirel noktaları olduğunu belirtmektedir: öncelikle özel hayatın gizliliğinin sadece kişisel bilgiye hasredilmemesi gerekmektedir. Zira bilginin paylaşılmadığı ama yine de özel hayatın gizliliğinin ihlali sonucunu doğurabilecek örnekler mümkündür. Mesela bir evin teleskopla gözetlenmesinde bilgi paylaşımına ilişkin bir durum yoktur, ancak evdeki insanların özel hayatlarının gizliliğinin ihlali söz konusudur. Dolayısıyla fiziksel müdahaleleri de kapsayacak şekilde bir gizlilik tanımının yapılmaması o tanımı eksik bırakacaktır. Bu yaklaşıma yöneltilen ikinci eleştiri, kontrol ile kastedilen bilgilerin aktif bir şekilde kontrol edilmesi ise bu halde bilgilerini kontrol etmek imkanına sahip olamayanların özel hayatın gizliliği hakkından faydalanamayacağı yönündedir. Bu nedenle Fried'in aktif kontrole dayanan tanımlaması yerine Westin'in kontrol talebine dayanan açıklamasının daha yerinde olduğu ifade edilmektedir (Hunt, 2011)

Hunt, bu yaklaşımlar dışında, özel hayatın gizliliğini açıklamada, erişilmezlik, kişinin erişimini sınırlandırma isteği gibi yaklaşımlar da olduğunu belirtmekte ve özel

hayatın gizliliğinin tam bir tanımını verebilmek için bazı unsurların bulunması gerektiğini ifade etmektedir: bunlardan ilki mahremiyet, ikincisi sosyal normlar, üçüncüsü de, akut hassasiyet olarak belirtilmekte, daha katı bir şekilde aranacak bir unsur olmamakla birlikte ilk ikisinin özel hayatın gizliliğini sağlamada eksik kaldığı durumlarda aranacak bir unsur olarak tanımlamaktadır. Hunt, mahremiyetin özel hayatın gizliliği için başlangıç noktası olduğunu ancak sadece mahremiyetin özel hayatın gizliliğini tanımlamada yeterli olmayacağını belirtmekte; her mahrem olanın aynı zamanda özel hayatın kapsamında yer aldığını ama her özel hayatın içinde olanın mahrem olmadığını ifade etmektedir (Hunt, 2017, s. 195). İkinci unsur kültürel normlar ve sosyal uygulamalara göre, toplumdaki çoğu insanın bilinmesini ya da gözlenmesini istemediği aktivite ve bilgilerdir. Akut hassasiyet olarak belirtilen üçüncü unsur ise, bireyin herhangi bir sebepten ötürü, belirli bir durumu ya da bilgiyi özel hayatın gizliliği kapsamında değerlendirmesi olarak belirtilmiştir. Hunt'ın mahremiyete ilişkin belirlemesinin yerinde olduğu, fakat özel hayatın gizliliği hakkı gibi bir temel hakkı kültürel normlar ve kişisel subjektif değerlendirmelerle kavramlaştırmaya çalışmasının eleştiri konusu yapılabileceği değerlendirilmektedir. Örneğin bazı toplumlarda kadınlara ait mahrem bilgilerin ya da kadınların hayatına ait bazı durumların (örneğin bekaret gibi), kadının özel hayatı kapsamında değerlendirilmemesi, neredeyse kamuya açık hale getirilmesi, böylelikle de insanın değerinin harcanması kolaylıkla söz konusu olabilecektir. Bu nedenle temel hakka ilişkin bir kavramlaştırmanın toplumsal değer yargılarına ve çoğunluğun kabulüne bırakılmasının sakıncalı sonuçları olabileceği değerlendirilmektedir.

Sevi Bakım, Alman hukuk öğretisinde "üç alan teorisi" çerçevesinde, kişinin yaşam alanının "gizli hayat (sır) alanı", "özel hayat alanı" ve "kamuya açık alanı" olarak üçe ayrılabileceğini aktarır (Zahit İmre, 1974, aktaran Sevi Bakım, 2012, s. 5). Gizli hayat, kişinin yalnızca kendisinin bildiği ve kimsenin bilmesini istemediği ya da sadece kendi seçtiği sayılı kimselerle paylaştığı, kişinin en gizli duyguları, düşünceleri, cinsel yaşamı, fotoğrafları, kişisel ilişkileri gibi kişinin dokunulmaz alanını; özel hayat, kişinin belirlediği kişilerle paylaştığı olay ve durumları konu edinen ve gizli hayat (sır) alanına göre nispeten

daha fazla kişinin bilebildiği alanını ve kamuya açık alan da herkesin bilmesinden rahatsız olmadığı, kamuya ifşa edebildiği alanını ifade eder (Bakım, 2012, s. 6)[37]

Alman hukuk öğretisinde insanın yaşam alanı üç bölüme ayrılabilse de bu ayrımın ontolojik bir ayrım olmayacağı ileri sürülebilir. Nitekim felsefî antropoloji açısından değerlendirildiğinde insanın hayat alanları, insanın tüm varlık koşulları yahut olanakları ile biyopsişik varlığının somut olarak ortaya çıkmış hali olduğunu söylemek mümkün görünmektedir.

Bilen, yapıp-eden, değerleri olan ve bu değerler doğrultusunda *tavır takınan*, yine bu değerler sferi içinde *özgür*ce hareket etme kabiliyeti olan, *önceden gören* ve *belirleyen, isteyen, kendisini bir şeye veren, seven, ideleştiren, çalışan, eğiten ve eğitilen, devlet kuran, sanat ve tekniği yaratan, konuşan, biyopsişik* bir yapıya sahip *tarihsel* bir varlık olan insan, bu olanaklarını yaşam alanında yaşar ve bunu yaparken bu yaşam alanını kendisi düzenler. Bu düzenleme ile bütün bu fenomenleri gerçekleştirir, tüm insan başarıları ve yapıp etmelerinin ürünleri insanın biyopsişik bütünlüğünde ve bu hayat alanlarında ortaya çıkar.

Her ne kadar teorik olarak insanın hayat alanları sır alanı, özel hayat alanı, kamuya açık alan olarak üçe ayrılmışsa da, insanın biyopsişik olarak bir bütün olması nedeniyle bu hayat alanlarını felsefî antropoloji açısından birbirinden ayırmak pek mümkün ve doğru görünmemektedir. Zira Mengüşoğlu'nun da belirttiği gibi, antropoloji insanı insan olarak kavrarken ruhsal, bedensel yahut başka bir biçimde insanı bölmeden, kendi varlık koşulları ile bir bütün olarak kavrar (Mengüşoğlu, 1988, s. 229). Bu kavrayışın, insanın insansal olanaklarını gerçekleştirebileceği kendi hayat sferi için de geçerli olduğu düşünülebilir.

Her ne kadar Türkçeye "özel hayatın gizliliği" olarak çevrilmiş ve bu şekilde yaygın olarak kullanılmışsa da, "özel hayatın gizliliği hakkı" *(right to privacy),* bir insanın kendi hayat alanlarını bir bütün olarak kendisinin düzenleyebilmesini, başkasının bu alanlara kişinin kontrol ve isteği dışında, insanın değerinin harcanmasına yol açacak bir sonuç doğuracak şekilde müdahalesinin engellenmesini talep etmektedir. Bu nedenle özel hayatın gizliliği kavramının içine fiziksel müdahalelerin engellenmesini kapsayacak tedbirlerin yanı

[37] Benzer şekilde Küzeci 2018, s.74.

sıra, kişinin kendi bilgilerini kontrol etmesini sağlayacak tedbirlerin de dahil edilmesi gerekli olacaktır. Özel hayatın gizliliği hakkı ile korunan, diğer tüm temel haklarda olduğu gibi, insanın değeridir. Bu nedenle de insanın değerinin harcanmasına yol açacak, insanın değeri ve onuru bilgisi temel alınmak yerine kültürel normlar ve ahlaklar esas alınarak belirlenmiş "özel hayatın gizliliği hakkı" taleplerinin, bu talebi ileri süren kişi ve bundan doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenen kişinin temel hakları dikkate alınarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Özel hayatın gizliliği hakkı doğrudan insanın biyopsişik varlığı ve diğer olanakları ile ilgilidir. Bu hak insan olmaktan dolayı sahip olunan haklardan olduğundan, birine tanınmaları değil ancak korunmaları söz konusu olur. Bu hak, insana özgü etkinlikleri gerçekleştirirken hak sahibine karışılmaması, hak sahibinin insansal değerine dokunulmaması isteminde bulunurlar. Bu nitelikteki temel haklarda olduğu gibi özel hayatın gizliliği hakkında da devletin rolü, çiğnenmelerini önlemek, korunmasını yasalarla güvence altına almak, söz konusu hakka bir müdahale ihlal olduğunda gerekli yaptırımı uygulamak ya da ihlal tehdidiyle karşılaşıldığında o tehdidi bertaraf etmek olarak belirtilebilir. Bu hakların yasal olarak korunması, hakları güvence altına alır; bu haklara saygı gösterilmesi ise etik bir sorundur (Kuçuradi, 2009a, s.76). Bu nedenle de Kuçuradi'nin insan hakları sınıflandırması uyarınca özel hayatın gizliliği hakkı, doğrudan korunan temel haklar kapsamındadır. Bu hakların korunmasını için devletler kişinin kişisel verilerinin korunması, aile yaşamının korunması, haberleşmenin gizliliğinin sağlanması, konut dokunulmazlığının sağlanması gibi gerekliliklere yönelik düzenlemeler yapabilirler. Bu gereklilikleri tam olarak yerine getirilmeksizin, kişinin yaşam alanlarının ve biyopsişik varlığının korunduğu ve bu suretle tüm yapıp-etmelerini ve insan başarılarını ortaya koyduğu ya da koyabileceği söylenemez. Bu gerekliliklerin hepsi bir bütündür ve asıl amaçlanan, kişinin hayat alanlarının korunması ve insanın değerinin korunmasını sağlamasıdır.

Nitekim özel hayatın gizliliği hakkı ulusal ve uluslararası düzenlemelerde yer alarak pozitif hukukça da koruma altına alınmıştır. Bu çerçevede, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 12. maddesinde, kimsenin aile ve konutuna müdahale edilemeyeceği, söz konusu korunmanın kanun seviyesinde gerçekleşeceği ifade edilmektedir.

Sivil ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 17. maddesinde de aynı hususlar, yani hiç kimsenin özel hayatına, aile hayatına, konutuna ya da haberleşmesine keyfi veya yasadışı olarak müdahale edilemeyeceği, şeref ve itibarına yasal olmayan tecavüzlerde bulunulamayacağı belirtilmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Özel ve Aile Hayatına Saygı başlıklı 8. maddesinde de, hakkın kullanılmasına ilişkin bir müdahalenin ancak yasayla öngörülmesi gerektiği ve demokratik toplumda ulusal güvenlik, kamu güvenliği gibi unsurlar yönünden gerekli olması halinde mümkün olabileceği ifade edilmiştir. Burada önemli olan husus, bu hakka getirilecek kısıtlamalarda insanın değeri bilgisinin hiçbir zaman göz ardı edilmemesi ve insanın bu değerinin harcanmasının önüne geçilmesi gerektiğidir.

Avrupa Birliği Temel Hakları Şartı'nın Özel Hayat ve Aile Hayatına Saygı başlıklı 8. maddesinde de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin ilk fıkrasına paralel bir şekilde, herkesin özel ve aile hayatına, konutuna ve yazışmalarına saygı gösterilmesi hakkını haiz olduğu düzenlenmektedir.

Ülkemizde konuya ilişkin düzenleme ise, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 20'inci maddesinde mevcuttur. Hüküm uyarınca, özel hayatın gizliliği dokunulmazdır ve hükümde yer alan koşullar oluşmadığı müddetçe, kimsenin üstü, özel kağıtları ve eşyası, temel hak ve özgürlüklerin korunmasına hizmet etmek üzere aranamaz ve el konulamaz.

Bununla birlikte, hükümde açıkça herkesin kendisiyle ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme; bu bilgilerle ilgili olarak bilgilendirilme; bilgilere erişme, bu bilgileri düzeltme ve bu bilgileri sildirme hakkına sahip olduğu vurgulanmıştır. Kişisel verilerin işlenmesi ise, ancak kanunda öngörülen hallerde veya kişilerin açık rızası ile gerçekleşebilmektedir.

Görüleceği üzere, uluslararası düzenlemeler ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında özel hayatın gizliliği, kişinin özel hayatı, ailesi, verileri, konutu, haberleşmesi gibi kişiye ait tüm hayat alanları dikkate alınarak ve bir bütün olarak konu edilmiştir.

Sivil ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 28. maddesine uygun olarak kurulan ve insan haklarının korunması, geliştirilmesi ve bu alanda sözleşmenin

uygulanmasının takibi ile görevli İnsan Hakları Komitesi'nin 32. oturumunda oluşturduğu ve MSHS'nin 17'inci maddesinde yer alan özel hayatın gizliliğine ilişkin Genel Yorumunda[38] madde metninde yer alan düzenlemenin nasıl anlaşılması gerektiği açıklamıştır.

Madde metninde özel hayat başlığı altında aile, konut ve haberleşmenin gizliliğine, kişinin şeref ve itibarına vurgu yapılmasına rağmen Komite, kişisel verilerin korunmasını da özel hayatın gizliliği maddesi altında ele almış, sözleşmenin imzalanmasından yaklaşık 22 yıl sonra madde metnini yorumlayarak kişisel verilerin özel hayatın gizliliğinin gereklerinden biri olduğunun altını çizmiştir.

Söz konusu yorumunda Komite de aşağıdaki belirlemesi ile kişisel verilerin korunması yoluyla özel hayatın gizliliği hakkının taraf devletlerce nasıl korunabileceğini ortaya koymuştur:

> Kamu otoritelerinin, özel kişilerin veya kurumların bilgisayarlarda, veri bankalarında veya benzeri cihazlarda kişisel verileri toplaması veya saklaması hukuki düzenlemeye tabi olmalıdır. Devletler, hiç kimsenin özel hayatına dair bilgilerin, hukuken bu bilgilere sahip olma ve kullanma yetkisine sahip olmayanların eline geçmesini ve bu bilgilerin Sözleşmenin amaçlarına aykırılık teşkil edecek şekilde kullanılmasını engellemek için etkili tedbirler almalıdır. Özel hayatın gizliliğinin en etkin şekilde korunabilmesi için, her birey kişisel dosyalarda veya veri tabanlarında kendisiyle ilgili bilgiler saklanmışsa, bu bilgilerin ne tür bilgiler olduğunu ve ne amaçla saklandığını öğrenme hakkına sahiptir. Ayrıca, her birey hangi kamu otoritelerinin, özel kişilerin veya kurumların bu dosyaları kontrol altında tuttuğunu veya tutabileceğini öğrenebilmelidir. Söz konusu dosyaların, yanlış kişisel bilgilere yer vermesi halinde bu bilgilerin hukuka aykırı şekilde toplanması veya kullanılması halinde, her birey düzeltme veya bilgilerin ortadan kaldırılmasını talep etme hakkına sahiptir (Lema Uyar, 2006, s. 35-36) .

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine göre de özel hayat kavramı her bir durumun özelliğine göre değerlendirilmesi gereken bir kavramdır. Küzeci de, genel geçer bir özel

[38] https://digitallibrary.un.org/record/576098 (20.08.2019)

hayatın, yere, zamana ve yazarın hakkın hangi boyutuna odaklandığına göre farklı tanımlarının ortaya çıkabildiğine, oldukça geniş bir alana yönelik koruma getirdiğine dikkat çekmiş ve kişisel verilerin korunmasını temel alan bir tanımın da bu hakkın içinde getirilebileceğini, bu hakkın özel hayatın gizliliği hakkının bir alt başlığı olduğunun düşünülebileceğini belirtmiştir (Küzeci 2018, s.75,76). Ancak Küzeci, tıpkı haberleşme özgürlüğü gibi kişisel verilerin korunması hakkının, özünü özel yaşamın korunması hakkında bulsa da, günümüz gelişmeleri karşısında büyük oranda özel yaşamın gizliliği hakkından ayrıldığını, pek çok uluslararası metin ya da ulusal anayasalarda özel yaşamın gizliliği hakkı çerçevesinde düzenlense ve yorumlansa da kişisel verilerin korunması hakkının özel yaşamın gizliliğinden ayrı bir hak olarak bölgesel ya da ulusal düzenlemelerde yer almaya başlandığını ifade etmektedir (Küzeci, 2018, s. 77-78).

Her ne kadar Warren ve Brandeis, özel hayatın gizliliği hakkını yalnız bırakılma hakkı (*the right to be let alone*) olarak tanımlasalar da, bugün gerek ulusal gerekse uluslararası metinlerde düzenleniş itibarıyla hakkın oldukça geniş bir yelpazede koruma alanı sunduğu tartışmasızdır. Hakkın gerektirdiklerini düzenlemelerde açıkça yer verilmese de özel raporlar, yorumlar çerçevesinde genişletilmektedir. Yukarıda da zikredilen İnsan Hakları Komitesi Genel Yorumu buna bir örnektir.

İnsan Hakları Komitesi'nin Genel Yorumuna benzer şekilde özel hayatın gizliliği hakkının kapsamına ilişkin Birleşmiş Milletler bünyesinde de çalışmalar yürütülmektedir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 18 Aralık 2013 tarihli Genel Oturumunda aldığı meşhur 68/167 sayılı "Dijital Çağda Özel Hayatın Gizliliği Hakkı" başlıklı kararında, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin özel hayatın gizliliğine ilişkin 12. maddesi ile Sivil ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 17. maddesine atıf yaparak, kişisel verilerin korunması kavramını özel hayatın gizliliği hakkı içinde değerlendirmiştir. Genel Kurul söz konusu kararında, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliğini bir rapor hazırlamak ve İnsan Hakları Konseyinin 27. oturumu ile Genel Kurul'un 69. oturumlarında bu rapor kapsamındaki görüş ve önerilerini paylaşmak üzere görevlendirmiştir[39]. Konsey tarafından hazırlanan 30 Haziran 2014 tarih ve 27/37 sayılı raporda kişisel verilerin özel hayatın

[39] UN, A/RES/68/167 .

gizliliği hakkı içinde değerlendirildiği görülmektedir. Keza İnsan Hakları Konseyi akabinde, 24 Mart 2015 tarih ve A/HRC/28/L.27 sayılı kararıyla, üç yıl süre ile görevlendirilmek üzere özel hayatın gizliliği hakkına ilişkin ayrıntılı çalışma yapmak üzere özel bir Raportör atanmasına karar vermiş; Prof. Joseph Cannataci İnsan Hakları Konseyi tarafından özel raportör olarak görevlendirilmiştir. Prof. Cannataci tarafından 2016, 2017, 2018 ve son olarak da 27 Şubat 2019 tarihinde konuya ilişkin raporlar yayımlanmıştır[40]. 24 Kasım 2016 tarih ve A/HRC/31/64 sayılı raporda, internetin sınırları aşan işleyişi karşısında dijital çağa uyacak bir şekilde özel hayatın gizliliğinin en iyi şekilde kavranmasının amaçlandığı belirtilmiştir. Cannataci'ye göre özel hayatın gizliliği (*privacy*), çok önemli bir temel hakka, bir kişinin kişiliğini özgürce, engellenmeksizin geliştirmesi hakkına ulaşılmasını sağlayan bir haktır[41]. Son olarak yayımlanan 2019 tarihli raporda kişisel verilerin korunmasına ilişkin ayrıntılı bölümlere yer verildiği görülmektedir[42]. Raporda Paul Siegart'ın 1976 yılında, özel hayatın gizliliği, bilgi akışı, otonomi ve güç arasındaki bağa ilişkin aşağıdaki belirlemesine yer verilmiştir:

> Modern teknolojilerin hızla geliştiği toplumlarda, pek çok kişi diğerinin nasıl davrandığını kolaylıkla bulabilecek durumdadır. Bu durum ise daha sonra, bizim nasıl istersek öyle davranma özgürlüğümüzü azaltacaktır, çünkü diğerleri bizim nasıl davrandığımızı keşfettiği anda, bizim yapageldiğimiz şeyleri yapmaktan alıkoymanın, durdurmanın, cesaretimizi elimizden almanın kendileri ve hatta toplumun yararına olduğunu düşünecekler, bu nedenle de bizi kendilerinin istedikleri şeyleri yapmamız için manipüle etmenin yollarını arayacaklardır.

Özel Raportör, özel hayatın gizliliğini bu perspektifte anlamakta ve gizliliği, bireyi şeffaf hale getirmeyi engelleyen, böylelikle bireyin manipüle edilmesinin önüne geçen bir pelerin olarak görmektedir; kişisel verilerin korunması da bireyin şeffaflaşmasını sağlayan ya da bunun önüne geçen en önemli olgulardan biridir ve özel hayatın gizliliği hakkının bir gereğidir.

Kanımızca da, her ne kadar teknolojik gelişmelerdeki hız bu hususta endişeleri artırmış olsa da, kişisel verilerin korunması, özel hayatın gizliliği hakkının bir gereği ve

[40] https://www.ohchr.org/EN/Issues/Privacy/SR/Pages/AnnualReports.aspx
[41] https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/262/26/PDF/G1626226.pdf?OpenElement
[42] A/HRC/40/63

ayrılmaz bir parçasıdır. Tıpkı yaşama hakkının bir temel hak olması ve bu kapsamda da ölüm cezasının kaldırılmasının yaşama hakkının bir gerekliliği olması gibi, özel hayatın gizliliği olarak dilimize çevrilen ancak kişinin bütün hayat alanlarının bir bütün olarak korumasını sağlaması beklenen bu hakkın da, kişisel verilerin korunması gerekliliği yerine getirilmeden tam olarak sağlandığını söylemek pek mümkün görünmemektedir.[43].

Nitekim Anglo-Sakson hukuk sisteminin geçerli olduğu ABD, Kanada, Avustralya gibi ülkelerde, neredeyse uluslararası sözleşmelerin tamamında ve buna paralel olarak AİHM gibi uluslararası mahkeme kararlarında kişisel verilerin korunması hakkı, özel hayatın gizliliği hakkı başlığında değerlendirilmektedir[44] (Küzeci 2018, s. 73).

Özel hayatın gizliliği hakkı, diğer bütün temel haklarda olduğu gibi, insanın olanakları ve insanın değeri bilgisi dikkate alınmaksızın değerlendirmeye konu edildiği durumlarda muğlak, sınırları belirsiz ve değerlendirmeyi yapan kişinin sübjektif değerlendirmesine göre şekil alan geniş bir yelpaze içinde belirtilme riskini taşıyan kavramlardan biridir. Bu nedenle de insanın değeri bilgisi dikkate alınarak bu hakka ilişkin bir değerlendirme yapılması gerekeceği düşünülmektedir.

Özel hayatın gizliliği bir temel hak olarak kavramlaştırılmış iken, bunun bir gereği olan kişisel verilerin korunmasının ayrı bir temel hak olarak değerlendirilmesi, "özel hayatın gizliliği hakkı" ile "kişisel verilerin korunması hakkı" arasında sınır sorununu ortaya çıkartma riskini haizdir. Bu sınır sorunu kimi zaman her iki "hak" tarafından da korunamadığı durumların ortaya çıkmasına neden olabilir.

[43] Küzeci'ye göre, özel yaşamın gizliliği hakkı statik bir hak olması nedeniyle çoğu zaman negatif bir koruma gerektirir ancak kişisel verilerin korunması hakkı daha yüksek oranda dinamik koruma gerektirmektedir. Bu durum da her iki hakkın ayrı hak alanları olarak saptanmasının sadece teoriye ilişkin değil uygulamaya ilişkin de farklılığını oluşturur (Küzeci 1028, s.240).

[44] Kıta Avrupası hukuk sisteminin geçerli olduğu ülkelerde (örneğin AB ülkelerinde) kişisel verilerin korunması hukuku özel yaşamın gizliliğinden ayrı bir hak alanı olarak düzenlenmiştir.

3.3.2. Kişisel Verilerin Korunması ve Diğer Haklarla İlişki

Kişisel verilerin korunmasının özel hayatın korunması hakkının bir gereği olduğu düşünülmekte birlikte, ilişkili olabileceği değerlendirilen diğer hak alanlarına ilişkin de kısaca değinilmesi, en azından bu hak alanlarının belirtilmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

Kişisel verilerin korunmasıyla düşünce ve ifade özgürlüğü arasında bir bağ bulunmaktadır. Kuçuradi'nin ifadesiyle düşünme "…insanın bilme yetisinin karmaşık bir etkinliğine, 'düşünce-düşünceler' ise bu etkinliğin ürünlerine, yani dile getirilen bir tür önermelere ya da ifadelere işaret ediyor." (2007a, s. 109). Düşünce terimi, düşünme etkinliğinin fikir, anlayış, kanaat, inanç gibi pek çok ürünlerini kapsamaktadır. Ancak Kuçuradi düşüncelerin bilgi önermelerini kapsamadığını, zira bilgi önermelerinin onu ortaya koyandan bağımsız bir nesnesi olduğunu belirtmektedir (2007a, s. 109). Düşünce ve ifade özgürlüğü ise "…egemen olan fikirlere ne kadar aykırı olursa olsun, yeni fikirler ve bilgiler getirme hakkına" sahip olma, bu hakkın yasalarla güvence altına alınması olarak belirtilebilir (Kuçuradi, 2007a, s. 110). Bu noktada belirtilmelidir bu özgürlükten yararlanma hakkına sahip olan kişidir, bir başka deyişle "dokunulmaması ya da korunması gereken bilgi ya da fikirler getiren kişilerdir, bilgilerin ya da fikirlerin kendileri değil. Bazı fikirlerin ya da düşüncelerin öğretilmesi, bilgisel değerlendirmesi yapıldıktan sonra yasaklanabilir." (Kuçuradi, 2007a, s. 111).

Bu halde kimi zaman düşünce ve ifade özgürlüğü ile özel hayatın gizliliği hakkı ya da bunun bir gerekliliği olan kişisel verilerin korunması çatışabilmektedir. Bu durum özellikle medya ile ilgili konularda gündeme gelebilmektedir. İnsan Hakları Konseyi tarafından özel raportör olarak atanan Prof. Joseph Cannataci de sosyal medyanın gelişmesi ile birlikte herkesin fikir ve düşüncelerini özgürce ifade edebilmesinin, önemli bir gelişme olmakla birlikte, kolaylıkla ses ve görüntü kaydı alınabilmesine olanak sağlaması nedeniyle, kişilerin özel hayatı üzerine olumsuz etki doğurabileceğine dikkat çekmiştir (Sözüer, 2017 s.12).

Düşünce ve ifade özgürlüğü ile kişisel verilerin korunması ve özel hayatın gizliliği çatışmaları, ülkelerin yasalarına, yaklaşımlarına uygun bir şekilde çözümlenmektedir. Örneğin ABD'de bu iki hakkın çatışması durumunda öncelik düşünce ve ifade özgülüğüne, Yeni Zelanda da eğer bir kamu yararı yoksa, öncelik özel hayatın gizliliğine verilmekte, İngiltere'de mahkemeler dengeli bir yol bulmaya çalışmakta, Kanada da Yeni Zelanda benzeri bir yoldan gitmektedir[45] (Hunt, 2011, s. 175-176). Bu noktada amaç insanın değerinin korunması olduğundan her bir somut durumda kendi özelinde bir değerlendirme yapılması doğru bir yaklaşım olmakla birlikte, düşünce ve ifade özgürlüğü bir başkasının özel hayatının gizliliği hakkını ihlal eder nitelikte bir durum oluşturuyor ise, öncelikle dikkat edilecek husus, düşünce ve ifadenin değil, insanın korunması gerekliliği olmalıdır.

Kişisel verilerin korunması, düşünce ve ifade özgürlüğü hakkının yanı sıra sıra saklama yükümlülüğü, eşitlik ilkesi, bilgi edinme hakkı, haberleşmenin gizliliği gibi çeşitli hak alanı ve ilkelerle de oldukça yakından ilişkilidir. Özel hayatın gizliliğine değen her bir hakkın kişisel verilerin korunması ile de yakından ilgisi bulunmaktadır. Öte yandan bugün kişisel veri belirli ya da kimliği belirlenebilir gerçek kişiye ait her türlü veri olarak tanımlandığından, içinde belirlenebilir bir kişinin olduğu tüm durumlar, kişiler verilerin korunması konusu ile ilgilidir. Küzeci kişisel verilerin korunmasının ayrıca bilim özgürlüğü, inanç özgürlüğü ile de ilgisi olduğunu belirtmektedir (Küzeci 2018, 70 vd.).

Buraya kadar yapılan açıklamalardan görüleceği üzere kişisel verilerin korunması aslında, bilgilerin ait olduğu kişinin korunmasını amaçlayan bir koruma mekanizmasıdır. Böylelikle kişisel verisi korunan kişinin otonomisi, özgürlüğü de korunma altına alınmış olmaktadır. Bu nedenle de kişinin değerinin korunması açısından elzemdir. Diğer yandan, kişisel verileri korunmayan bir kişinin özel hayatının korunduğundan bahsetmek mümkün görünmemektedir. Bu kapsamda da kişisel verilerin korunması özel hayatın gizliliğinin korunması için bir gereklilik; özel hayatın gizliliği hakkının bir gereğidir.

45 https://www.queensu.ca/lawjournal/sites/webpublish.queensu.ca.qljwww/files/files/issues/pastissues/Volume37a/5-Hunt.pdf

BÖLÜM 4. SONUÇ

Gelişen teknolojilere bağlantılı olarak günümüzde insan haklarının gelişmesi ve daha etkin bir şekilde kullanılabilmesi olanakları artmıştır. Ancak bu gelişmeler, insan hakları ve insanın değerinin harcanması sonucunu doğurabilecek pek çok riski de beraberinde getirmiştir. Bu nedenle insana dokunan her bir teknolojik gelişimin, insan ve hakları üzerine etkisinin ayrıntılı bir şekilde irdelenmesi gerekmektedir.

Modern devlette bireyler, gerçekleştirdikleri her hareket ile büyük verinin (*big data*) oluşumuna katkı sağlamakta, böylelikle de gerek kişisel yaşam gerekse toplumsal yaşam, siber alanda yeniden şekillenmektedir. Nitekim kişilerin verileri üzerine kurulan siber dünyada, gerçek dünyada geçerli olan koruma mekanizmalarının işlerliğinin sağlandığını söyleyebilmek pek mümkün olmamaktadır. Yukarıda da değinildiği gibi bu siber dünyada, yapılan her bir işlemle ve mevcut bilgilerle sanal, dijital kişilikler oluşturulmakta, bu sanal kişiliklere ilişkin yapılan eylemler gerçek dünyadaki kişiler üzerinde de etkiler doğurmaktadır.

Bugün yapay zekâ teknolojilerindeki artış, internet ve internet tabanlı cihazların kullanımının yaygınlaşması, buna bağlı artan veri hacmi, teknolojinin daha da büyümesine hizmet etmekte ve teknoloji karşısında insanı daha da savunmasız hale getirmektedir. Üstelik yapay zekâ algoritmalarının karar mekanizmalarını etkileyen kodların, insanlar tarafından tam olarak çözülememesi, kontrol edilememesi gibi durumlar, kişilerin değerinin harcanma riskini de artırmaktadır. Hal böyle olunca, gelişen teknoloji ile birlikte insanın değerinin korunmasını, olanaklarının gerçekleşmesini ve gelişmesini sağlamaya yönelik etik talepler olan insan haklarının da daha ciddi bir şekilde ele alınması, hayatımızın her alanına derç edilmesi elzem görünmektedir. Teknolojinin insan odaklı bir yaklaşımla geliştirilmesi gerekliliği bugün tam da bu nedenle, dünyada da çok sık dile getirilmektedir. İnsan odaklı yaklaşımın, insanın "değerinin" esas alındığı ve korunduğu bir yaklaşım olduğunu belirtmek mümkündür. Bu da ancak insan onurunu esas alan insan hakları anlayışının belirlenmesi ile söz konusu olabilecektir. Bugün hızla gelişen teknolojinin ortaya çıkardığı en önemli tartışmalardan bir tanesi özel hayatın gizliliğinin bu teknolojiler karşısından nasıl korunacağı

sorunudur. Bu korumanın kişisel verilerin korunmasını içerip içermeyeceği yahut kişisel verilerin korunmasının ayrı bir hak alanı olarak düzenlenip düzenlenmeyeceği kavramsal tartışmalarda yer tutmaktadır.

Pek çok uluslararası ya da ulusal sözleşme ve düzenlemelerde özel yaşamın gizliliği hakkı çerçevesinde değerlendirilen kişisel verilerin korunması olgusu, günümüz gelişmeleri karşısında yavaş yavaş özel yaşamın gizliliği hakkından ayrılmakta; literatürde bu ayrımın gerekli olduğu savunulmaktadır. Bu kapsamda son dönemde tartışılan bir konu olan kişisel verilerin korunması sorununun, insanın değeri bilgisine dayanan temel haklar kapsamında başlı başına bir temel hak oluşturup oluşturmadığı bu çalışmada sorgulanmıştır. Bu yapılırken öncelikle insanın değeri bilgisine dayanan insan hakları kavramının açıklanması gerektiği düşünülmüş bunun içinde öncelikle insanın değeri ve insan onuru kavramları irdelenmiş; felsefi antropoloji çerçevesinde insanın fenomenleri ve varlık koşulları aktarılmıştır. Akabinde insanın değeri ve olanakları bilgisine dayanan insan hakları kavramı aktarılmaya çalışılmış ve başlıca insan hakları sınıflandırmaları aktarılmıştır. Bu açıklamalardan sonra kişisel veri teriminin neyi işaret ettiği ortaya konmuş ve ulusal ve uluslararası metinlerde belirli ya da belirlenebilir kişisel veri kavramı, "kişinin değerine - kişinin, diğer kişiler arasında sahip olduğu biricik yerine- doğrudan ya da dolaylı bir şekilde işaret edilen veriler" olarak yeniden tanımlanmıştır. Kişisel verilerimizin neden korunması gerektiği ve korunmaması durumunda ne olabileceği hususu aktarılmaya çalışıldıktan sonra kişisel verilerin korunması ile özel hayatın gizliliği hakkı arasındaki ilişki irdelenmiştir. Çalışmanın konusu kişisel verilerin korunmasının başlı başına bir hak olup olmadığının incelenmesi olduğu için, özel hayatın gizliliği ile kişisel verilerin korunması arasındaki ilişki de bu çerçevede incelenmiştir. Kişisel verilerin korunmasının ilişkili olabileceği diğer temel haklara da kısaca değinilmiştir.

Yapılan araştırmalardan sonra, yaklaşık 1888 yılından bu yana tartışma konusu olan özel hayatın gizliliği hakkının, kişiye ait bilgilerin korunmasını da içerecek şekilde, kişinin hayatının diğer unsurlarının da korunmasını kapsayıcı bir temel hak olduğu sonucuna varılmıştır. Özel hayatın gizliliği hakkı, kimi zaman yalnız bırakılma hakkı olarak tanımlansa (Warren Brandeis), kimi zaman kişinin verilerini kontrol etmesine indirgense de aslında kimi

zaman yalnız bırakılma hakkını, kimi zaman kişinin fiziksel alanının kendi isteği dışındaki müdahalelere karşı korunmasını, kimi zaman kişisel verilerinin kontrolünü elinde tutmasını kapsayan oldukça geniş bir hak alanıdır. Elbette ki, kişinin değerine doğrudan ya da dolaylı bir şekilde işaret eden kişisel verilerin korunması, insanın değerinin korunması için son derece önemlidir. Kişisel verileri tam olarak korunan bireyin otonomisi de korunmuş olur, kişi böylelikle şeffaf olmaz ve diğerlerinin kendi çıkarları doğrultusunda manipülasyonu zorlaşır. Öte yandan bu bilgilerin korunması aslında kişinin biyopsişik bütünlüğünün, tüm hayat alanlarının korunması açısından da bir gerekliliktir. Kişisel verilerin korunması sağlanmadan, kişinin hayat alanların bir bütün olarak korunduğunu söylemek zordur. Benzer şekilde kişisel verileri korunmayan kişinin özel hayatının gizliliği hakkının da gereği gibi sağlandığını söylemek mümkün görünmemektedir. Bu nedenle kişisel verilerin korunması özel hayatın gizliliği hakkının bir gereğidir. Özel hayatın gizliliğinin korunması ise, kişisel verilerin korunmasını da kapsamakla birlikte, başka birtakım gerekliliklere de sahiptir. Özel hayatın gizliliği hakkı, kişinin bütün hayat sferinin kendisi tarafından çizilmesini ve oluşturulmasını, insanın değerinin korunmasını ve olanaklarının gerçekleşmesini ve gelişmesini sağlayacak bir şekilde kontrolü elinde tutmasını, bu anlamda da gereksiz müdahalelerden kaçınılmasını talep eden bir haktır. Bu nedenle özel hayatın gizliliği kavramının içine fiziksel müdahalelerin engellenmesini kapsayacak tedbirlerin yanı sıra, kişinin kendi bilgilerini kontrol etmesini sağlayacak tedbirlerin de dahil edilmesi gerekli olacaktır

Özel hayatın gizliliği hakkı, diğer tüm temel haklarda olduğu gibi, insan olmaktan dolayı sahip olunan haklardandır. Bu hak, insana özgü etkinlikleri gerçekleştirirken hak sahibine karışılmaması, hak sahibinin insansal değerine dokunulmaması isteminde bulunur. Bu nitelikteki temel haklarda olduğu gibi özel hayatın gizliliği hakkında da devletin rolü, çiğnenmelerini önlemek, korunmasını yasalarla güvence altına almak, söz konusu hakka bir müdahale ihlal olduğunda gerekli yaptırımı uygulamak ya da ihlal tehdidiyle karşılaşıldığında o tehdidi bertaraf etmek olarak belirtilebilir. Bu nedenle de Kuçuradi'nin insan hakları sınıflandırması uyarınca özel hayatın gizliliği hakkının, doğrudan korunan temel haklar kapsamında olduğu değerlendirilmiştir. Bu hakların korunmasını için devletler kişinin kişisel verilerinin korunması, aile yaşamının korunması, haberleşmenin gizliliğinin

sağlanması, konut dokunulmazlığının sağlanması gibi gerekliliklere yönelik düzenlemeler yapması gerekmektedir. Benzer şekilde devletler, özel yaşamın gizliliği hakkına dayanarak insan hakları ihlalleri gerçekleştirilmesine ilişkin önlemleri de almakla yükümlüdür. Örneğin hiç kimsenin, konut alanının özel yaşam alanı olduğu, bu nedenle dilediğince hareket edebileceği, bu kapsamda da çocuğuna ya da eşine şiddet uygulayarak insan haklarını ihlal edebileceği gibi bir sonuç çıkartması ya da buna izin verilmesi mümkün değildir. Buraya kadar yapılan açıklamalarda da kişisel verilerin başlı başına bir temel hak olmadığı, özel yaşamın gizliliği hakkının bir gereği olduğu ortaya konmuştur. Ancak Kişisel verilerin korunması hakkının bir temel hak olmaması, bu hakka ilişkin gerekli düzenlemeler yapılmaması olarak anlaşılmamalıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi kişisel verilerin korunmasına ilişkin devletler tarafından gereken her türlü düzenleme yapılmalıdır ki ancak böylelikle özel hayatın gizliliği hakkının gereği de yerine getirilmiş olsun. Bu koruma, kişiyi sadece diğer kişilere karşı değil, şirketlere, düzenlemeyi yapan devletin bizatihi kendisine, diğer devletlere, uluslararası şirket ve kuruluşlara da karşı da koruyacak nitelikte olmalıdır. Ayrıca bu yapılacak düzenlemelerde kişilerin diğer temel hak ve özgürlüklerinin dikkate alınması ve korunması da gerekmektedir. Bu kapsamda örneğin, uluslararası bir sosyal medya kuruluşunun, ülkenin genelinde yaşayan kişilerin özel hayatının gizliliğini ihlal ettiği tespit edilirse ya da buna ilişkin bir ihlal iddiası gündeme gelirse, ilgili devletin özel hayatının gizliliği hakkının korunmasına ilişkin yükümlülüğü uyarınca gereken düzenlemeleri yapması ya da tedbirleri alması gerektiği de belirtilebilecektir.

Bunun gibi özel hayatın gizliliği hakkının, uluslararası belgelerde günümüz teknolojik gelişmeleri dikkate alınarak daha kapsayıcı yorumlanması ve ihlalleri önleyici şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Akarsu, B. (1988). İnsan Açısından Teknolojik Gelişmeler ve Evrensel Kültür. İ. Kuçuradi içinde, *Dünya Problemleri Karşısında Felsefe* (s. 35-45). Ankara: Meteksan.

Akgül, A. (2014). *Danıştay ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Kişisel Verilerin Korunması.* İstanbul: Beta

Aybay, R. (2017). *İnsan Hakları Hukuku* (3.Baskı). İstanbul: Bilgi Üniversitesi.

Bakım, S. (2012). *Ceza Hukukunda Haberleşmenin Gizliliğini İhlal Suçları,* Doktora Tezi. https://katalog.marmara.edu.tr/eyayin/tez/T0091216.pdf (21.08.2019) adresinden alındı

Beysan, N. (2008). *Hak Kavramının Hukuk Felsefesi Açısından Analizi* Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi.

Bostrom, N. (2016). *Süper Zeka, Yapay Zeka Uygulamaları, Tehlikeler ve Stratejiler.* İstanbul: Koç Üniversitesi.

Boyle, J. (1997). *Foucault in Cyberspace:Surveillance,Soverreignty and Hardwired Sensors,*. University of Cincinnati Law Review 66, 177-205: https://scholarship.law.duke.edu/faculty_scholarship/619 (21.07.2019) adresinden alındı

Bulgan, B. G. (2017). *Georg Jellinek'in Hak ve Devlet Kuramı.* İstanbul: On İki Levha

Clarke, R. (1994). *Dataveillance, Delivering 1984.* rogerclarke.com: http://www.rogerclarke.com/DV/PaperPopular.html(01.06.2019) adresinden alındı

Çeçen, A. (2000, 3.Baskı). *İnsan Hakları.* Ankara: Savaş.

Çıvgın, A. G. (2014). *dergipark.* 2019 tarihinde http://dergipark.ulakbim.gov.tr/gumusmaviatlas/article/view/5000085752/5000079837 adresinden alındı

Çotuksöken, B. (2010). *İnsan Hakları ve Felsefe.* İstanbul: Papatya.

D.Warren, S., & Brandeis, L. D. (1890, 12 15). *The Right To Privacy Harvard Law Revies, Vol4 No.5.* cornell.edu: https://www.cs.cornell.edu/~shmat/courses/cs5436/warren-brandeis.pdf (20.08.2019) adresinden alındı

Deveci, C. (2004). İnsan Haklarını Aristoteles Evrenselciliğiyle Anlamanın Olanaklılığı. İ. K. (ed.) içinde, *50 Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye'de ve Dünya'da İnsan Hakları* (s. 41-69). Ankara: H.Ü. İnsan Hakları ve Felsefesi Uygulama ve Araştırma Merkezi.

Donnelly, J. (1995). *Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları.* (M. Erdoğan, & L. Korkut, Çev.) Ankara: Yetkin.

Dworkin, R. (1995). *Hakları Ciddiye Almak.* (A. U. Türkbağ, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.

Erdoğan, M. (2015). *İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku* (Gözden Geçirilmiş 4. Baskı). Ankara: Orion

Flynn, J. (2012). Human Rights in History and Contemporary Practice: Source Materials for Philosophy. C. C. (ed.) içinde, *Philosophical Dimensions of Human Rights Some Contemporary Views* (s. 32-50). Springer Science+Business Media B.V.

Foucault, M. (2013). *Hapishanenin Doğuşu* (4. Baskı). (M. A. Kılıçbay, Çev.) Ankara: İmge

Gemalmaz, S. (2010). *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş* (7. Baskı). İstanbul: Legal

Gözler, K. (2017). *İnsan Hakları Hukuku.* Bursa: Ekin

Guariglia, O. (2004). Üniversalizm ve Partikülarizm Arasında İnsan Hakları. İ. K. (ed.) içinde, *50 Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye'de ve Dünya'da İnsan Hakları* (s. 33-41). Ankara: H.Ü. İnsan Hakları ve Felsefesi Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını.

Güriz, A. (1996). *Hukuk Felsefesi* (4. Baskı). Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

Habermas, J. (2012). The Concept of Human Dignity and the Realistic Utopia of Human Rights. C. C. (ed.) içinde, *Philosophical Dimensions of Human Rights Some Contemporary Views 10.1007/978-94-007-2376-4_4(C)* (s. 92-106). Springer Science+Business Media B.V.

Hunt, C. (2011). *Conceptualizing Privacy and Elucidating İts Importance: Foundational Considerations for the Development of Canada's FledgingPrivacy Tort.* https://www.queensu.ca/lawjournal/sites/webpublish.queensu.ca.qljwww/files/files/issues/pastissues/Volume37a/5-Hunt.pdf (04.01.2020) adresinden alındı

J., A. L. (2013, January). *Normative and Theorotical Foundations of Human Rights.* Researchgate: https://www.researchgate.net/publication/263224112_Normative_and_Theoretical_Foundations_of_Human_Rights (24.06.2018) adresinden alındı

J.Glancy, D. (1979). *The Invention of The Right to Privacy.* Ariz.Law Review 21, 1., Santa Clara Law Digital Commons: https://digitalcommons.law.scu.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1318&context=facpubs (10.10.2019) adresinden alındı

Kaboğlu, İ. (2002). *Özgürlükler Hukuku* (6. Baskı). Ankara: İmge.

Kaku, M. (2015). *Zihnin Geleceği* (2.Baskı). Ankara: ODTÜ.

Kapani, M. (1993). *Kamu Hürriyetleri* (Yedinci Tıpkı Basım). Ankara: Yetkin.

Kaygı, A. (1999). Geçmişle Gelecek Arasında Kimlik. İ. K. (ed.) içinde, *50 Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye'de ve Dünya'da İnsan Hakları* (s. 69-80). Ankara: H.Ü. İnsan Hakları ve Felsefesi Uygulama ve Araştırma Merkezi.

Kaygı, A. (2007). Etik ve İnsan Hakları. *İnsan Hakları Konferans, Panel ve Sempozyumlar (*2.Baskı) (s. 81-114). Ankara: Ankara Barosu.

Kuçuradi, İ. (2007a). *İnsan Hakları Kavramları ve Sorunları.* Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuçuradi, İ. (2007b). İnsan Hakları: Kavramı ve Çeşitleri. *İnsan Hakları Konferans Panel ve Sempozyumlar*. (2. Baskı), s. 81-114. Ankara: Ankara Barosu.

Kuçuradi, İ. (2009a). Felsefe ve İnsan Hakları. İ. K. (ed.) içinde, *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri* (3.Baskı) (s. 73-81). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuçuradi, İ. (2009b). *Uludağ Konuşmaları.* Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuçuradi, İ. (2010). *İnsan ve Değerleri* (Cilt 3. Baskı). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuçuradi, İ. (2017). 20. Yüzyıl Felsefi Antropolojisinde Takıyettin Mengüşoğlu'nun Yeri. İ. K. (ed.) içinde, *Yüzyılımızda İnsan Felsefesi Takıyeddin Mengüşoğlu'nun Anısına* (s. 105-118). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Küzeci, E. (2018). *Kişisel Verilerin Korunması.* Ankara: Turhan.

L.B.Jensen, S. (2017). *Putting to rest the Three Generations Theory of Human Rights.* https://www.openglobalrights.org/putting-to-rest-the-three-generations-theory-of-human-rights/ (05.10.2018) adresinden alındı

Lyon, D. (1997). *Elektronik Göz.* (D. Hattatoğlu, Çev.) İstanbul: Sarmal.

Lyon, D. (2011). *Theorizing Surveillance (e-book).* (D. Lyon, Dü.) New York: Routledge Talyor&Francis Group .

Mengüşoğlu, T. (1988). *İnsan Felsefesi* (2.Baskı). İstanbul: Remzi.

Mengüşoğlu, T. (2013). *Felsefeye Giriş* (Gözden Geçirilmiş Yeni Baskı). İstanbul: Doğu Batı.

Mercier, A. (2009). İnsan Haklarının Temelleri. İ. K. (ed.) içinde, *İnsan Haklarını Felsefi Temelleri* (s. 25-37). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Nasr, L. (2016, 09 14). *Are Human Rights Really 'Universal, Inalienable, and Invisible'?* blogs.lse.ac.uk: http://blogs.lse.ac.uk/humanrights/2016/09/14/are-human-rights-really-universal-inalienable-and-indivisible/ 14.09.2016. (23.06.2018) adresinden alındı

Özkan, S. (2015). İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi ve Kuşak Sınıflandırması. *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 111-126.

Özlem, D. (2017). Takiyettin Mengüşoğlu'da İnsan Kavramı. (. Kuçuradi içinde, *Yüzyılımızda İnsan Felsefesi, takıyettin Mengüşoğlu'nun Anısına* (s. 21-37). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Platon. (Mf. V.). *Menon Erdem Üzerine.* (A. Cemgil, Çev.) MEB.

Püsküllüoğlu, A. (2004). *Büyük Türkçe Sözlük.* Ankara: Arkadaş.

Rousseau, J. J. (1994). *Toplum Sözleşmesi* (2. Baskı). (V. Günyol, Çev.) İstanbul: Adam.(Özgün Eser 1762 tarihlidir.)

Sancar, M. (2004). Hukukun Oluşturulmasında İnsan Haklarının Rolü ya da İnsan Hakları ile Pozitif Hukuk Arasındaki İlişki. İ. K. (ed.) içinde, *50 Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye'de ve Dünya'da İnsan Hakları* (s. 305-326). Ankara: H.Ü. İnsan Hakları ve Felsefesi Uygulama ve Araştırma Merkezi.

Savaş, V. F. (2001). Ekonomik Haklar, Refah Devleti ve Adalet Üstüne Bazı Düşünceler. A. G. (ed.) içinde, *Adalet Kavramı* (s. 125-136). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Shue, H. (2009). Temel Hakların Evrenselliği. İ. K. (ed.) içinde, *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri* (3.Baskı) (s. 39-66). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Solove, D. J. (2001). Privacy and Power:Computer Databases and Metaphors For Information Privacy. *Stanford Law Review 53., 10.2307/1229546*, 1393-1462.

Sözüer, E. (2017). *Unutulma Hakkı.* İstanbul: Oniki Levha.

Tanör, B. (1994, Genişletilmiş). *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunları* (3. Baskı). İstanbul: BDS.

Tepe, H. (2007). İnsan Haklarının Antropolojik Temelleri. *İnsan Hakları Konferans Panel ve Sempozyumlar* (2.Baskı)(s. 141-167). Ankara: Ankara Barosu.

Tepe, H. (2014). Rethinking Human Nature as a Basis for Human Rights. T. H. (eds.) içinde, *Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice Human Rights and Human Nature 10.1007/978-94-017-8672-0_5(C)* (s. 55-75). Dodrecht: Springer Science+Business Media .

Turan, M. (2017). *Karşılaştırmalı Hukukta Kişisel Verilerin Korunması.* Ankara: Adalet.

Uyar, Lema (ed.). (2006). *Birleşmiş Milletlerde İnsan Hakları Yorumları, İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik Sosyal ve Kültürel Hakları Komitesi.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi 145.

Uygun, O. (2000). İnsan Hakları Kuramı. *İnsan Hakları, Cogito 98*, s. 13-44.

Uygun, O. (2011). *Kamu Hukuku İncelemeleri.* İstanbul: Oniki Levha.

Vasak, K. (1977). *Unesco.org*. The Unesco Courier: http://unesdoc.unesco.org/images/0007/000748/074816eo.pdf#nameddest=48063 (01.06.2019) adresinden alındı

İnternet Kaynakları

ec.europa.eu. (tarih yok). https://ec.europa.eu/info/law/law-topic/data-protection/reform/what-personal-data_en (24.09.2018) adresinden alındı

etymonline. (tarih yok). https://www.etymonline.com/search?q=privacy (18.09.2019) adresinden alındı

etymonline. (tarih yok). https://www.etymonline.com/word/private (18.08.2019) adresinden alındı

Kişisel Verileri Koruma Kurumu Resmi İnternet Sitesi. (tarih yok). kvkk.gov.tr: https://kvkk.gov.tr/SharedFolderServer/CMSFiles/a23bfe08-9b3a-4c2f-8a97-a259dcc0e667.PDF (20.08.2019) adresinden alındı

Oxford Internet Institute https://www.oii.ox.ac.uk/news/releases/junk-news-declines-on-twitter-but-facebook-users-still-respond-to-disinformation/

UN docs. (tarih yok). https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/262/26/PDF/G1626226.pdf?OpenElement (20.08.2019) adresinden alındı

UN Human Rights OHCHR. (tarih yok). https://www.ohchr.org/EN/Issues/Privacy/SR/Pages/AnnualReports.aspx (20.08.2019) adresinden alındı

UN.org. (tarih yok). https://digitallibrary.un.org/record/576098 (20.08.2019) adresinden alındı

Worldmeters.info. (tarih yok). http://www.worldometers.info/tr/ (02.04.2018). adresinden alındı

Zephoria. (tarih yok). https://zephoria.com/top-15-valuable-facebook-statistics/ (25.08.2019) adresinden alındı